

Світлана Свінтковська

Лідія Верготі

Світлана Ткаченко

УКРАЇНСЬКА МОВА

(рівень стандарту)

підручник для 11 класу з навчанням молдовською мовою
закладів загальної середньої освіти

Харків

2019

УДК 811.161.2=161.2=135(075.3)

У 45

Авторський колектив:

С. А. Свінтковська, Л. Т. Верготі, С. І. Ткаченко

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.04.2019 № 472)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

УКРАЇНСЬКА МОВА (рівень стандарту) : підручник для 11 класу з навчанням У 45 молдовською мовою закладів загальної середньої освіти / С. А. Свінтковська, Л. Т. Верготі, С. І. Ткаченко. – Харків: Соняшник, 2019. – 160 с.: іл.

ISBN 978–617–7673–10–0

У підручнику подано систематизований курс української мови, який забезпечить поглиблення знань, умінь і навичок учнів одинадцятого класу. Основою підручника є комунікативний підхід, що визначають вправи і завдання. Цікаві пізнавальні тексти для роботи, клоуз-тести, вправи, редагування текстів, переклад з молдовської мови українською й навпаки, рубрики «Поміркуй», «Увага», «Переклад», «Синтаксичний тренінг», «Лінгвістичний експеримент» спрямовані на розвиток ключових компетентностей учнів.

УДК 811.161.2=161.2=135(075.3)

© С. А. Свінтковська, Л. Т. Верготі,
С. І. Ткаченко, 2019

© ТОВ «ТО «Соняшник», оригінал–макет,
художнє оформлення, 2019

ISBN 978–617–7673–10–0

Шановне учнівство!

У кожного з нас є той час, коли ми маємо зробити виважений крок у дорослість, свідомо обрати професію.

Запрошуємо вас поглибити й удосконалити знання з української мови, набуті вміння змістовно, чітко, логічно, виразно, доречно використовувати засоби мови.

Завдання, подані в підручнику, спонукають сприймати, розпізнавати, порівнювати, робити висновки. Наш підручник допоможе систематизувати вивчене й здобути нові знання з української мови, удосконалити усне й писемне мовлення, а також набуті нових умінь, набутих для освіченої людини, яка прагне реалізуватися в житті, використати можливості для самовираження, самопізнання, саморозвитку.

Мета підручника — не лише дати відомості про українську мову, а й допомогти навчитися правильно, точно, виразно говорити українською, виражати власні думки, увійти в самостійне життя освіченою, умілою і впевненою в собі людиною. Від рівня оволодіння державною мовою залежить ваше майбутнє.

*Наснаги вам і нових відкриттів у царині українського слова!
Нехай ваші мрії стануть дійсністю!*

Автори

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ОДНА З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

§ 1. Роль мови у формуванні й самовираженні особистості

1.1. Прочитайте текст. Яка його основна думка? Випишіть ключові слова, словосполучення, що розкривають роль мови в житті людини.

Відомо, що мова кожного народу є найгеніальнішим результатом матеріальної й духовної діяльності багатьох поколінь, а кожне створене слово – це символ сформованої ідеї, витвореної у великих зусиллях людини проникнути у світ природи, у саму себе. Всесвітньо відомий мовознавець Вільгельм фон Гумбольдт зазначав: «У мові – дух нації».

Національна мова – це здобуток культури, духовного розвитку певного народу, а водночас і здобуток культури всього людства, бо кожна мова доповнює інші, а разом вони – витвір світового колективного людського розуму (За Г. Нудьгою).

1.2. Виконайте синтаксичний розбір першого речення. Доповніть текст міркуваннями про те, що дає людині належне володіння державною мовою як засобом

- здобуття знань;
- засвоєння культурних надбань;
- інтелектуального розвитку;
- вибору життєвого шляху, професійного зростання й успішної кар'єри;
- спілкування і впливу на людей задля досягнення мети.

Звернімося до словника!

- *Особистість* – конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки.
- *Самовираження* – розкриття свого «я», своєї індивідуальності.

2.1. Запишіть речення. Над чим вони спонукають вас задуматися? Яка роль мови в самовираженні особистості? Від яких особистісних рис залежить, на вашу думку, вміння спілкуватися?

1. Мова – це найособистіша й найглибша сфера обстоювання свого «я», коли воно є, своєї особистості й національної гідності (За І. Дзюбою).
2. Мова людини – це своєрідний лакмусовий папірець, який виявляє рівень її загальної культури, освіченості, внутрішньої інтелігентності (Із довідника).
3. У мові відбивається інтелігентність людини, її охайність у широкому розумінні цього слова, її повага до інших, її вміння точно і правильно мислити (Д. Лихачов).

2.2. | *Поміркуйте й розкажіть про те, що означає бути комунікабельним. Складіть поради про те, як розвинути в собі цю рису.*

3.1. | *Прочитайте виразно текст, доберіть заголовок. Визначте стиль мовлення. До чого закликає автор? Чи актуально це сьогодні?*

Коли ми подумаємо, то для кожного вислів «Дім мій – мова» має глибокий зміст. Насамперед тому, що власне через мову, у самій мові починаємо пізнавати світ. І від проникнення в глибину змісту слова залежить наше бачення довколишнього життя, розуміння його. Із слова починається людина. Вона існує в мові, виявляє себе в мові, але, крім того, прокладає через мову, через спілкування місток для порозуміння з іншими людьми. Саме через мову всі, хто живе в Україні, мають відчуття себе вдома, громадянами своєї держави, і то не лише за паспортом.

Ми всі дуже різні – за етнічним походженням, освітою, соціальним станом, уподобаннями. Але всі ми живемо на українській землі, що годує нас, у тому неповторному природному світі, де народилася самобутня українська пісня й високо зійшла зоря Шевченкової поезії, де віками плекалася українська народна культура.

Добре, коли всі гуртом будують свій дім, забезпечуючи в ньому повноцінне, повнокровне життя, тобто дбають про її розвиток і вільне життя в усіх сферах суспільної діяльності людини. Тож почуваймося господарями у своєму домі (С. Єрмоленко).

4.1. | *Прочитайте та перекажіть текст.*

Нації та народності в Одесі

Одеса – це толерантне багатонаціональне місто. Уже в XIX столітті на гостей Південної Пальміри справляв незабутнє враження вроджений космополітизм жителів.

Продовження вправи на наступній сторінці.

У школах мирно вчилися діти грецького, єврейського, вірменського, словенського, молдовського, німецького, французького, італійського походження. В Одесі мирно сусідили храми різних конфесій, у театрах ішли вистави польською, італійською, німецькою мовами.

Такою була Одеса вже через кілька десятиліть після заснування, такою вона є й нині, у XXI столітті: живе та веселе місто з етнічно строкатим, енергійним, вільнодумним населенням. Життєва стійкість, вроджений оптимізм і витончений гумор одеситів – така душа цього дивного міста... (Із часопису)

4.2. | *Випишіть із виділеного речення прикметники, утворіть від них іменники чоловічого й жіночого родів, що є назвами національностей.*

5.1. | *Розгляньте світлини. Представників яких національностей ви бачите? Які звичаї цих народів зображено?*

Інтернет-фотогалерея

5.2. | *Які пісні українського та молдовського народів, що виконуються під час традиційних свят, ви знаєте? Які риси українців та молдован утілено в цих піснях?*

6.1. | *Спишіть висловлення, уставляючи пропущені літери. Як називаються виділені слова?*

Хай вільно прож..вають в Україні всі нації, хай усяка ж..ве по–своєму, бо національний ґрунт потріб..н для кожної. А українська культура нехай шир..-

Продовження вправи на наступній сторінці.

ться поміж українцями і хай про її поширення турбуються й піклуються діти України – усі, хто любить свій народ і бажає йому добра, бо чужі за це не візьмуться. Нехай усім народам ж..веться вільно в Україні! (За Д. Балагієм)

7.1. | *Напишіть есе «Молдовани й українці: різні мови, одна земля».*

ОРФОГРАФІЧНА Й ОРФОЕПІЧНА НОРМИ

ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРФОЕПІЯ. ОРФОГРАФІЯ

§ 2. Основні фонетичні одиниці української мови. Милозвучність української мови

Клоуз–тест

1. В українській мові ... звуків.
2. Звуки поділяються на ...
3. В українській мові ... голосних та ... приголосних звуків.
4. Букви *щ, ї* позначають ... звуки.
5. Буквосполучення *дз, дж* у корені слів позначають ... звук.
6. Букви *я, ю, є* на початку складу позначають ... звуки, у середині складу – ... звук.
7. Голосні звуки бувають ...
8. Приголосні звуки бувають ...

Чергування голосних і приголосних звуків

Клоуз–тест

1. Чергування – це ...
2. Чергування голосних та приголосних звуків відбувається при ...
3. Голосні [o], [e] здебільшого чергуються ...
4. Звук [o] переходить в [a] в коренях дієслів перед ...
5. Чергування [o] та [e] з [i]. У відкритому складі пишемо ..., а в закритому складі – ...
6. Найпоширеніші чергування приголосних звуків: ...

8.1. | *Змініть подані прикметники чоловічого роду за родами, поєднуючи кожен прикметник з іменником. Запишіть, простежте за зміною о, е, з і в основі прикметників.*

Зразок. Братів син, братова сім'я, братове доручення.

Батьків, Михайлів, В'ячеславів, Олександрів, Віталіїв, Сергіїв, Андріїв, Петрів, Василів, Володимирів, сусідів, товаришів, Владиславів, Денисів, Аркадіїв, Потапів, Богданів, онуків, синів, Вікторів, дядьків, директорів.

9.1. | Прочитайте прислів'я. Доберіть до виділених слів споріднені, щоб відбулося чергування голосних. Запишіть пари слів.

1. Тиха вода береги *ломить*. 2. Осінь *підганяє*, зима не жде. 3. Не кажи гоп, поки не *перескочиш*.

4. Хто два зайці *гонить*, той жодного не зловить.

5. Колос повний до землі *гнеться*, а пустий угору *дереться*. 6. Дівка *заплетена*, а хата не *метена*. 7. Кинь ячмінь в болото – *убере* тебе в золото. 8. Гей, звідкіль ти *прилетіла*, ластівочко мила? 9. Хто знання має, той і мур *зламає*. 10. Зробив справу – *віднеси*, п'ять нових *захопи*.

9.1. | Назвіть, які фонемі чергуються, яка роль цих чергувань у вираженні відтінків лексичного значення.

10.1. | Поставте слова в першій особі однини, укажіть, які приголосні чергуються, наведіть власний приклад подібного чергування.

Могти, плакати, носити, приносити, колихати, ходити, садити, світити, летіти, мазати, возити, сікти, їздити, пустити, пекти, косити.

11.1. | Спишіть текст, уставляючи пропущені літери й розкриваючи дужки.

Україн..ький народ ч..нив г..роїчний опір туре..ьким і татар..ьким загарбникам. Почесне місце в боро..ьбі посідає україн..ьке коза..тво. Із часу свого визвол..н..я (З,з)апоро..ька (С,с)іч стала опорним пунктом, вій..ьковою базою для виступів проти ворогів. Із розвитком (С,с)ічі боро..ьба проти загарбни..ьких нападів набуває активного характ..ру. Коза..тво організовувало (сух)опутні й мор..ькі походи на (К,к)рим..ький (пів)острів та на володін..я султан..ької (Т,т)уреч..ини.

Продовження вправи на наступній сторінці.

(Най)важл..вішим р..зультатом коза..ьких походів було визвол..н..я н..віл..ників. Запоро..ці нападали на (К,к)афу в (К,к)риму, де був головний невільни..ький ринок (Із підручника історії).

11.2. | Поясніть наявність чи відсутність чергування приголосних.

Запам'ятайте слова, у яких не відбувається чергування приголосних: казахський, цюрихський, баскський, тюркський, нью-йоркський, ла-маниський, мекський, герцогство.

12.1. | Перекладіть подані речення українською мовою. Визначте слова, у яких відбувається чергування приголосних.

Pe o crenguță subțirică se legăna o vrăbiuță mică. Nu vei uita, dușmane, puterea prieteniei noastre. Pe un picioruș frumos și opincuța e frumoasă. În mănunchiul acela erau cinci mlădițe. Pe delușorul acoperit cu gheață s-au adunat toți colegii de clasă.

13.1. | Спишіть текст, правильно вживаючи у — в, і — й. Сформулюйте правило чергування у — в, і — й.

Ми (у, в)країнці. А нашими предками були слов'яни. Жили вони спочатку (у, в) лісах, полювали на звірів, ловили (у, в) озерах рибу. Потім стали розводити худобу, вирощували хліб. Навчилися (у, в)сяких ремесел. Слов'яни вірили (у, в) багатьох богів. Вірили наші предки, що існують нечисті сили: лісовики, домовики, русалки. Слов'яни ділилися на окремі племена. Біля Києва жили поляни, а далі назад — древліани. Кожне плем'я мало свої землі (і, й) свого князя. Пізніше слов'янські племена згуртувались навколо Києва (і, й) утворили свою державу — Київську Русь (За М. Грушевським).

14.1. | Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Визначте тему та основну думку. Випишіть із запропонованого тексту слова, у яких наявне чергування голосних та приголосних. Проілюструйте звукозміни, змінюючи форму слова чи добираючи спільнокореневі слова.

Щастя.. Справді, чому воно має лише одну?.. Може, тому, що одне переважає безліч нещасть?.. Щастя неможливо купити. Його потрібно заслужити. Люди завжди чекають на нього, як на диво. Але ж щасли вими

Продовження вправи на наступній сторінці.

вони бувають лише лічені хвилини, години, дні. Та попри все чекають. Чекають і мріють про те, чого ніколи не бачили в очі, не відчували на дотик, не смакували й навіть не знають його запаху. Кажуть, коли людина щаслива, то сяє, мов сонце влітку. І, здається, ця людина ніколи не знала бід і нещастя на своєму життєвому шляху. Ходить собі весела, пурхає, немов пташечка, забуваючи про все на світі.

Але стати щасливим не так уже й складно, як люди звикли думати. Щастя, воно навколо нас, і, може, тому його не помічають? Щастя у вітерці в полудневу спеку. Щастя у сні нічному. Приємному, як дотик пір'їни. Щастя у дитячому сміхові. Дзвінкому, як пташиний спів навесні. Щастя – скрізь. Варто лише придивитися (За В. Бондарчуком).

15.1. | *Напишіть есе за темою «У чому щастя людини?»*

Спрощення в групах приголосних

Клоуз–тест

1. Спрощення – це ...
2. Спрощення відбувається ....

16.1. | *Запишіть слова, уставляючи, де потрібно, пропущені літери.*

Швидкіс..ний, якіс..ний, улес..ливий, осві..читися, хвас..ливий, контраст..ний, щас..ливий, блис..нути, аген..ство, волейболіс..ці, заїз..ний, їж..жу, учас..ник, заздріс..ний, ус..ний, випус..ний, стис..нути, щотиж..ня, студен..ський, студен..ство, очис..ний, скатер..ка, буревіс..ник, п'я..десят.

Ключ. Підкресліть у кожному слові другу від початку букву, прочитаєте закінчення вислову Василя Сухомлинського «Дорожить людина тим, у що вона...»

17.1. | *Спишіть, уставляючи, де потрібно, пропущені літери.*

1. Барвінок цвів і зеленів, с..лався, розстилався (Т. Шевченко).
2. Он на стрункій та високій осичині листя пес..ливо тремтить (М. Старицький).
3. Розпечене сонце на заході вже шубовс..нуло в Дніпро (О. Донченко).
4. І в далеч поплив матіюли солодкий, облес..ливий чад (М. Бажан).
5. Сніжну ска-

Продовження вправи на наступній сторінці.

тер..ку розстелило в саду (М. Рильський). 6. *Тиша... Ні птиця не пролітає, ні звір не шелес..не* (О. Довженко). 7. *Ластівки годували чотирьох своїх ластовенят, гніздо їхнє було над самими дверми нашого турист..ського будиночка* (Є. Гуцало). 8. *Притихлі явори стоять безшелес..но* (Л. Костенко). 9. *Гіган..ські тіні таємничо затиснулись в ущелині* (О. Гончар). 10. *Лле небо жовтня запізнілі сльози* (М. Дубович).

18.1. | *Зробіть синтаксичний розбір виділених речень.*

19.1. | *Утворіть від кожної пари слів словосполучення прикметник + іменник. Підкресліть орфограми.*

Швидкість, траса; проїзд, квиток; радість, звістка; користь, порада; совість, душа; чесність, відповідь; жалісливість, пісня; пестити, вітерець; кістлявість, рука; *пристрасть, слова*; заздрість, сусід.

20.1. | *Складіть речення із виділеними словосполученнями.*

Витвір – creare
Надихату – a însufeți

Охайність – acuratețe
Доручення – însărcinare

§ 3. Правильна вимова голосних і приголосних звуків, звукосполучень і наголосу в словах

Наголос

Клоуз–тест

1. Наголос – це ...
2. Наголос розрізняє в словах ... . Наприклад: ...
3. В українській мові наголос ...

21.1. | *Спишіть речення. Зверніть увагу на наголошення виділених слів. Прочитайте, правильно наголошуючи.*

1. Коли *нічого* говорити, то краще *нічого* не говорити (Народна творчість). 2. Струни *настрою настрою* на бадьорий юний лад (В. Еллан–Блакитний). 3. Через край із *серця* рідне слово ллється. Оживи, козацька славо, у бандурних струнах, нехай *серця* звеселяться! (П. Куліш)

вався, омолоджувався; він володів незчисленними багатствами, таємничою силою. Там, за переказами предків, жили боги, звідти вони спілкувалися з небом і керували всім, що відбувалося довкола. Дитина, усвідомивши себе, відкривши родинний світ, хату, дворище, відкривала для себе і ліс, але ніколи так і не могла до кінця збагнути його. Він давав їй прожиток: деревину, мед, звірину, ягоди, гриби, горіхи. Ліс був рятівником у небезпечні часи. Ні в землянці, ні на горищі – ніде не можна було знайти такий надійний сховок. У лісі жили добрі духи, що могли захистити, дарувати гарний настрій пташиним співом, запаморочливими запахами трав і листя. Без лісу життя важко було уявити (О. Лупій).

25.2. | *Випишіть слова з ненаголошеними голосними [e], [u]. Поясніть правила правопису. Зробіть звуковий запис цих слів. Чи є різниця у вимові ненаголошених [e], [u]?*

26.1. | *Поставте наголоси в поданих словах. За словником української мови встановіть лексичне значення. Складіть із ними речення.*

Відомість – відомість, орган – орган, ремінь – ремінь, правило – правило, заняття – заняття, жалоба – жалоба, хрещений – хрещений.

*Спинити – a opri
Верболоз – salcie
Сховок – ascunziş*

*Дбайливо – grijuliu
Довкола – îh jur*

Правопис ненаголошених голосних

Клоуз–тест

1. У складах із ненаголошеними *e* та *u* пишемо ту саму літеру, що й під ..., наприклад: ...
2. Пишемо *e*:
  - у групах буквсполучень ..., наприклад: ...
  - у суфіксах ..., наприклад: ...
  - коли *e* при зміні слова ..., наприклад: ...
3. Пишемо *u* в групах буквсполучень ... , наприклад: ...

27.1. | *Запишіть слова у дві колонки: у першу з літерою И, у другу – з Е.*

Продовження вправи на наступній сторінці.

Бл..зенько, ос..лится, справ..дливиий, с..ночок, гр..белька, зш..вати, дал..ч, неприм..ренний, зв..чайний, сп..нити, квіт..нь, дж..рело, кр..ниця, зн..сти, в'єтнам..ць, забр..ніти, ущ..мити, зат..кти, оц..нкований, оселед..ць, ст..лити, відгр..міти, дят..л.

Ключ. Підкресліть у кожному слові другу від початку літеру, прочитайте вислів Ю. Фучика.

28.1. | *Перекладіть текст українською мовою. Визначте в українському варіанті орфограми. Поясніть написання.*

Marele scriitor ucrainean Ivan Franco s-a născut la 27 august anul 1856 în satul Naghuevici din regiunea Lvov. Tatăl lui era fierarul satului. A învățat carte în satul natal, în gimnaziul din Droghobîci, apoi la Universitatea din Lvov. A atins culmi înalte în cultura ucraineană și cea europeană. Cunoștea bine și literatura moldovenească. Franco a trăit și a scris pentru poporul său (Із журналу).

29.1. | *Прочитайте текст. Знайдіть і выпишіть слова, у яких можливе чергування голосних [o], [e] з [i]; у яких при словозміні відбувається чергування голосних [o], [e] з нулем звука. Доберіть до них споріднені слова чи форми слів, які ілюстрували б чергування голосних.*

Ніч була довга, думалось, що й сонце не зійде, а воно зійшло! Таке ж, як і в нас: ясне. Просто із-за куца викотилось, купою червоного вогню-жару росте-росте, верхній край уже блиску набуває... Раніше не помічав, а тут чомусь помітив, відчув, яка це подія — схід сонця, з'ява світла після ночі... Самому захотілося вклонитися світлові, привітати день...

Зоставили ми свій курінь і дотліле вогнище, ведуть мене мої друзі кудись, в обхід озера. Ватаг старий цибає поперед мене, ноги худючі, ребра випирають, шкіра пропечена, аж лушчиться, а він іде собі, ще й сітку на ходу плете і щось мугиче на своєму хінді (О. Гончар).

30.1. | *Прочитайте текст, доберіть заголовок. Спишіть, уставляючи пропущені літери е та и. Поясніть їх написання.*

Сонце давно вже зайшло. Але його проміння освітлювало ще з-за гор..зонту в..рхи в..л..т..нського нагромадж..ння хмар, що насувалися з заходу на все небо. Хмара була важка, т..мно-т..мно-синя, внизу зовсім чорна, а самий верх її здавався жовтим. В..личні німі зловісні бл..скавиці

горобиної ночі палахкотіли, не вгасаючи, між шарами хмар. *І все це одб..валося в воді, і здавалося, що ми стояли не на з..млі, що ріки немає, а є міжхмарний темний простір, і ми, розгубл..ні в ньому, маленькі, як річні піщинки.* Небо було надзв..чайне. Природа була ніби в змові з подіями і поп..р..джала нас своїми грізними знаками (О. Довженко).

30.2. | Виконайте синтаксичний розбір виділених речень.

31.1. | Напишіть твір-мініатюру за поданим початком. Підкресліть у ньому слова, у яких можливе чергування голосних.

Диво

Над лісовим озерцем запалав рожевий ранок. На тихому плесі почали виринати зелені пуп'янки. Минула година. Сонечко піднялося й пригріло. Золоті промені його перетворили *смарагдові* бруньки на білосніжні чашечки, заповнені *жовтогарячими* медовими тичинками. Розквітла...

Уподібнення приголосних звуків

Клоуз–тест

1. Дзвінки приголосні в кінці слова й у кінці складу перед приголосним вимовляються ...
2. Уподібнення – ...
3. Уподібнення відбувається за ...
4. Дзвінки ..., але є ...
5. Глухі приголосні перед дзвінками ...
6. Попередній приголосний стає м'яким ... Наприклад:
7. Свистячі уподібнюються ... . Наприклад:

Найскладніші випадки уподібнення приголосних			
–ться	[ц':a]	сміється	[с'м'ійец':a]
–шся	[с':a]	хвилюєшся	[хви'л'үйес':a]
–шш–	[ш:]	виніши	[вин'іш:u]
–тч–	[ч:]	отчий	[оч:ий]

Продовження таблиці на наступній сторінці.

-жці	[з'цї]	книжці	[книз'цї]
-тці	[цї:]	тітці	[т'їцї:]
-чці	[цї:]	сестричці	[се"стрицї:]
-зж-	[ж:]	зжати	[ж:ати]

32.1. Прочитайте речення. Випишіть слова, у яких спостерігається уподібнення приголосних за м'якістю, за дзвінкістю й глухістю, за способом творення. Чи позначається це на письмі?

1. На *грядці* огірочки і кавуни в рябій *сорочці* (М. Стельмах). 2. Вечірне небо *заквітчалось* весняними хмарками (С. Васильченко). 3. Море *зблищало*, і вже виразно було видно під місяцем блискучу воду (І. Нечуй-Левицький). 4. Серцю *ввижаються* ті вечори, де я по *стежці* збігав з гори, босий, по першій *морозцю* і глині (Т. Масенко). 5. Я бачив на *річці* в прозорім льоду зернину пшениці (Д. Павличко). 6. Червона калино, чого в лузі *гнешся?* (І. Франко) 7. У лузі пахне вогкою *травою* (О. Гончар). 8. Та раптом пісня з закутків нічних *розсипалась*, як бісер, край дороги (Ю. Вавринюк). 9. Місячне сяйво починає ходити по лісі, *стелиться* по галявині і *закрадається* під березу (Леся Українка).

33.1. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією.

34.1. Пригадайте, чи є в молдовській мові уподібнення приголосних звуків. Якщо буває, то наведіть приклади на всі можливі випадки. Перекладіть ці слова українською мовою.

35.1. Випишіть слова, у яких відбувається уподібнення.

За дзвінкістю: ростити, безбережний, анекдот, рясний, вокзал, шипшина, молотьба, справжній, рюкзак, казка, просьба, хвоя, боротьба, березняк, якби, житловий.

За глухістю: роздавати, розпач, розчесати, бездарний, безхмарний, легкий, збити, зцідити, стежити, згадати, скинути, зшити, скупати, зжувати.

За м'якістю: грядка, бігом, пісня, міжбрів'я, стіл, доля, честь, слід, свято, днями, корисний, сонця, дзвін, дзюрчати, вістря, брость.

36.1. | *Запишіть подані слова фонетичною транскрипцією, укажіть випадки уподібнення.*

Вокзал, розчинений, світло, з полів, розсунутий, поодинці, повз себе, сорочці, легкий, наслідки, пізній, натхненний, хоч би, миттю, казка, боротьба, світло, зцідити, безсмертні, з степів, геть вже, сміється.

37.1. | *Напишіть есе «Думки шкільного щоденника», укажіть слова, у яких відбувається уподібнення.*

Кривавий – sîngeros

Сприйняття – percepere

Поверховість – superficialitate *Ненароком – întîmplător*

§ 4. Позначення на письмі голосних та приголосних звуків

Складні випадки вживання знака м'якшення

Клоуз–тест

1. Знак м'якшення пишеться після приголосних ...

- у кінці та в ..., наприклад: ...
- у середині складу перед ..., наприклад: ...
- у суфіксах ..., наприклад: ...
- у дієсловах наказового способу перед ..., наприклад: ...
- у дієсловах на ..., наприклад: ...
- після л перед ..., наприклад: ...
- у буквосполученнях ..., наприклад: ...

2. Знак м'якшення не пишеться

- після букв..., наприклад: ...
- після першої частини ..., наприклад: ...

38.1. | *Випишіть слова, у які потрібно вставити знак м'якшення на місці крапок.*

Жін..ці, плос..кий, годит..ся, Натал..чин, промін..чик, Ол..жин, нен..ці, тітон..чин, красун..чик, арал..ський, Уман..щина, виплутуєш..ся, зірон..ці, в'язкіс..ть, азовс..кий, лебідон..ці, ірпінс..кий, перукар..ський, куз..ня, змагають..ся, тон..ший, нян..чити, ялтинс..кий, він..чати, кидаєт..ся.

Ключ. Підкресліть першу літеру в кожному виписаному слові, прочитайте імена літературних героїв Т. Шевченка.

Винятки: бриньчати, різьбяр, тьмяний, женьшень, Маньчжурія та похідні.

Після *р* знак м'якшення пишеться в словах *трьох*, *трьома*, *чотирьох*, *ларьок*, *забрьоханий*, *Горький*, *Зорькін*.

39.1. | Поставте іменники у формі місцевого відмінка однини.

Наталка, ласунка, кицька, донька, вчителька, галка, рибалка.

39.2. | Складіть речення з утвореними присвійними прикметниками. Утворіть від поданих іменників присвійні прикметники.

40.1. | Перекладіть текст українською мовою, підкресліть слова, у яких уживається знак м'якшення, поясніть їх правопис.

Ștefan cel Mare

Domnitoru Ștefan cel Mare este unul dintre cei mai meritabili conducători ai țării Moldovei. A condus țara aproape 47 de ani. Pe parcursul acestui timp el a luptat pentru independența Moldovei. Cu succes a ținut piept în luptele cu cei mai puternici rivali – Imperiul Otoman, Polonia, Ungaria.

Datorită talentelor sale – conducător de oști, diplomat și politic – țara Moldovei a fost în stare nu numai să-și păstreze independența, ci a devenit o putere politică importantă în Europa Occidentală.

Nu departe de mănăstirea Căpriana crește un stejar, numit «Stejarul lui Ștefan cel Mare și Sfânt». Conform legendei, după o bătălie domnitorul s-a odihnit la umbra acestui stejar. Învățații susțin că vârsta acestui stejar este de mai bine de 550 de ani (M. Grindberg).

41.1. | Прочитайте текст. Про кого розповідається в ньому?

За монастирс..кими мурами поч..нало сут..ніти. У низ..кій тіс..ній келії з одним підсліпуватим віконц..м було зовсім темно. К..рилко вивів ще кіл..ка букв вит..р гусяче п..ро об густу русяву копичку волос..ся. Воно забране р..мінцем, що(б) пасма (на)очі (не)спадали. Якус.. мит.. він пом..лувався написаним і побіг до Трохима (по)свічку.

(До)переписуван..ня справжніх книг К..рилка ще (не)допускают... Але стараєт..ся хлоп..ц.. аж яз..ка висунув аж крап..л..ки поту зарясніли на облич..чі (За Н. Матвійчуком).

42.1. | *Спишіть текст, уставте, де треба, пропущені букви, розділові знаки, розкрийте дужки. Поясніть уживання знака м'якшення.*

43.1. | *Напишіть висловлення «Подорож стежками Кобзаря», уживаючи слова зі знаком м'якшення.*

Складні випадки вживання апострофа

Клоуз-тест

1. Апостроф пишеться перед *я, ю, є, ї*

– після літер на позначення ..., наприклад: ...

– після *р*, що позначає ..., наприклад: ...

– після префікса, який закінчується ..., наприклад: ...

– після першої частини ..., наприклад: ...

– у слові *Лук'ян і* ..., наприклад: ...

2. Апостроф не пишеться перед *я, ю, є, ї*

– після літер на позначення ..., якщо перед ними стоїть ... , наприклад: ...

– після *р*, що позначає ... , наприклад: ...

44.1. | *Запишіть у дві колонки слова: у першу – з апострофом; у другу – без апострофа.*

Зм..яклий, зав..язь, брукв..яний, моркв..яний, ой в..юнкий, об..їзд, скл..яр, різдв..яний, сурм..яний, цв..ях, знар..яддя, стрем..янка, мавп..ячий, знічев..я, в..ється, спор..ядження, ін..єкція, медв..яний, грав..юра, забур..янений, острів..янин, сер..йозний, струп..я, торф..яний, здр..япати.

Ключ. Підкресліть у кожному слові другу від початку літеру, прочитайте закінчення вислову «Щоб зажити слави ясновидця, провіщай ...»

45.1. | *Випишіть спочатку прислів'я, у яких є слова з апострофом, а потім – у яких немає таких слів. Поясніть уживання або невживання апострофа.*

1. Вода м..яка, а камінь пробиває. 2. Сім..я міцна – горе плаче. 3. Посієш вчасно – збереш р..сно. 4. Пташка красна своїм пір..ям, а людина – своїм знанням. 5. Бур..як не дурак: на дорозі не росте, а все на городі. 6. Добре ім..я краще багатства. 7. Як ідеш, дивись під ноги: хоч грошей не найдеш, так носа не наб..єш. 8. Не за те вовка б'ють, що він сірий, а за те, що вівцю з'їв. 9. З вогню та в полум..я. 10. В ліс не з..їздиш, то й на печі замерзнеш.

45.2. | *Напишіть твір-роздум за темою «Добре ім'я – багатство». Використайте у творі слова, у яких уживається апостроф.*

46.1. | *Прочитайте текст. Доберіть заголовок, який виражатиме тему висловлювання.*

Зійди у травні на Тарасову гору. І тебе зач..рють.. співом солов..ї. Бо вони тут особливі. Це єдине місце в Україні, де ж..ве дванадцят.. видів солов..їв. Вони сюди ніби злетілися в гості до Тараса Шевченка наспівати ..ому, звес..лити ..ого.

Як тіл..ки спаде надвечір..я, солов..ї тут змагают..ся своїм хистом. І кожен соловей витинає свої неповторні колін...ця, в..водит.. свої чарівні співанки.

З кожного гаю лине своя полум..яна піс..ня. І звучит.. над Тарасовою горою багатоголосий солов..їний хор. І слухає цю солов..їну хвалу Кобзареві Дніпро. Слухає українс..ке ш..роке поле і вся Україна (За Д. Чередниченком).

46.2. | *Спишіть текст, уставляючи пропущені букви та апостроф, де треба.*

47.1. | *Напишіть есе «Доля мови – доля нації», у творі використайте слова зі знаком м'якшення та апострофом.*

*Пасма – plete
Дряпати – a zgîria*

*Знічев'я – din întîmplare
Полум'яний – înlăcărat*

Складні випадки правопису великої букви

Клоуз-тест

1. Із великої літери пишуться ...
2. У лапки беруться ...

48.1. | *Спишіть речення, розкриваючи дужки; літери, де потрібно, замініть великими.*

1. Земле (ш)евченкова, (з)емле (ф)ранкова, ниво, завіяна щастям-добрим, вічна твоя соловейкова мова, вічна розмова (д)ністра із (д)ніпром (Д. Павличко). 2. Народжує (а)нтеїв земля (Л. Забашта). 3. Прийдешні (с)ократи до суті ітимуть крізь сутінь (Б. Олійник). 4. За свічадо було б мені (о)ко (м)орське поміж гір, а за стелю – небес голубі і бездонні намети (Л. Забашта). 5. Нескінченний (ч)умацький (ш)лях простягався у вічність двома велетенськими кривими коліями (О. Довженко). 6. Тяглись повільно в сутінках підводи (ч)умацьким (ш)ляхом млявої доби (Б. Олійник). 7. Найвеселіше ж було на (р)іздво та (н)овий (р)ік (А. Кащенко). 8. Один кінь у нас звався (м)урай, другий – (т)ягнибіда (О. Довженко).

49.1.

Прочитайте текст, перекладіть українською мовою. Визначте стиль і тип мовлення. Підкресліть власні назви. Поясніть уживання великої літери й лапок у власних назвах обох мов.

Рenumitul pictor moldovean Mihail Petric s-a născut în satul Meleşeni raionul Călăraşi. A terminat IAP în numele lui E. Repin lin Cişinău şi institutul de arte din Kiev. Autorul multor tablouri de diferite genuri, el s-a manifestat ca un colorist talentat. În creaţia lui predomină dorinţa de a reda poetic viaţa satului moldovenesc contemporan. Aşa tablouri ca «Sara pe Nistru», «Dimineaţa în Moldova», «Drumul prin Codri», «Primăvara în mănăstirea Curchi» şi multe altele sînt pătrunse de o căldură sufletească, exprimă încrederea în biruinţa puterilor curate şi luminoase asupra răului şi a bestialităţii.

50.1.

Прочитайте текст. Поясніть правопис власних назв.

Україна та її державні символи

(У,у)перше термін «(У,у)країна» згадуєт..ся (у,в) «(К,к)иївс..кому літописі під 1187 роком». Слово «(У,у)країна» (у,в) 1187 році ще не було синонімом слова «(Р,р)усь» (й,і) стосувалося лише частки *тер..торії* сучасної (У,у)країни.

Державним знаком (гербом) (К,к)иївської (Р,р)усі (у,в)важався тризуб. Його зображе..я було на грошах цієї держави, на цеглинах (С,с)офіївс..кого собору (у,в) (К,к)иєві.

Кол..ори *українс..ких* знамен усталились (у,в) XV–XVII столі..ях. Переважало поєдна..я блакитних та жовтих кол..орів. Офіційно (*син..о*)жовтий прапор оголошено державним прапором (У,у)країни в 1918 році.

Націонал..ний гімн (У,у)країни – текст вірша П. Чубинського «(Щ,щ)е (не) вмерла (У,у)країна» – написа..ий (у,в) серед..ні XIX столі..я. Музику до слів написав композитор М. Вербицький (Із кн. «Та земля мила, де мати народила»).

50.2. | *Спишіть текст. Зробіть орфографічний аналіз виділених слів.*

51.1. | *Напишіть есе «Мій рідний край», у творі використайте власні назви.*

Складні випадки правопису слів іншомовного походження

Клоуз-тест

1. У загальних назвах іншомовного походження приголосні ..., наприклад: ...
2. Подвоєні приголосні зберігаються ..., наприклад: ...
3. У словах іншомовного походження пишемо *i*
  - на ..., наприклад: ...
  - після приголосних перед ..., наприклад: ...
4. Пишемо *ї* після ..., наприклад: ...
5. Пишемо *и*
  - у загальних назвах після ..., наприклад: ...
  - у географічних назвах з кінцевими ..., наприклад: ...

52.1. | *Поясніть правопис слів іншомовного походження. З'ясуйте значення незнайомих слів за словником іншомовних слів.*

Дисиміляція, *Мольєр*, іподром, Мекка, *апперцепція*, ізоляція, аритмія, букініст, асиміляція, Міссурі, Калькутта, ательє, ванна, дебют, дифузія, діалог, бюлетень, грип, імітація, Шиллер, прем'єра, віза, *рейтинг*.

52.2. | *Складіть речення з виділеними словами.*

Подвоєння зберігається в таких загальних назвах: *аннали, бонна, брутто, нетто, ванна (ванний), мадонна, манна (манний), мотто, панна, пенні, тонна, білль, булла, вілла, мулла, дурра, мірра.*

53.1. | *Спишіть речення, уставляючи пропущені літери *и, і* в словах іншомовного походження. Обґрунтуйте свій вибір.*

1. Далеко, на самому крайнебі, паслися ант..лопи (О. Гончар).
2. К..пар..с уквітчала г..рляндами чайна рожка (А. Кримський).
3. На кожному деревці густо звисали темно-червоні, мов руб..ни, вишні (А. Шиян).
4. Цвітуть глад..олуси, мат..оли (Л. Костенко).
5. Уперто по крутих стежках Пам..ру

Продовження таблиці на наступній сторінці.

я з перевалу йшов на перевал (Л. Первомайський). 6. Темно-зеленим муром оточили галявину п..рам..дальні ялини (О. Донченко). 7. В лимонних дібровах Мадр..да бузок український росте (Б. Олійник).

54.1. | *Спишіть речення. Знайдіть запозичені слова і поясніть правопис знака м'якшення та апострофа в них.*

1. Рантьє – це особа, яка не бере участі у виробництві, а живе за рахунок доходів від цінних паперів, на проценти від капіталів. 2. Одним із найпоширеніших у США, Канаді, Великобританії та інших країнах є законопроект, що має назву «білл». 3. Сучасні інтер'єри вимагають використання жалюзі, котрі виготовляють з поперечних або поздовжніх паралельних пластинок. 4. Альянс – союз, спілка, об'єднання на основі договірних зобов'язань. 5. Об'єктом у мовознавстві називається другорядний член речення додаток, суб'єктом – головний член речення підмет. 6. Кабінет міністрів чи Раду міністрів у багатьох країнах очолює прем'єр-міністр. 7. Бюджет – це затверджений у законодавчому порядку розпис доходів і видатків держави на певний строк (За «Словником іншомовних слів»).

55.1. | *Складіть і запишіть вісім речень із словами іншомовного походження.*

55.2. | *Складіть (усно) діалог, використовуючи слова іншомовного походження «На прийомі в лікаря».*

ЛЕКСИЧНА І ФРАЗЕОЛОГІЧНА НОРМИ

Лексикологія. Фразеологія (поглиблення)

§ 5. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень.

Походження й розвиток лексичного значення

Клоуз-тест

1. Лексикологія – це розділ мовознавчої науки, який вивчає ...
2. Лексика – це ...
3. Предметом вивчення лексикології є ...
4. Про лексичне значення слова можна довідатися з ...
5. Лексичне значення слова вказує на ...
6. Граматичне значення слова – це ...

56.1. *Випишіть із тлумачного словника значення слів азбука, вівсяний, глобальний, інтервал, клоун, малювати, розбагатіти. Заповніть таблицю.*

Слово	Лексичне значення	Граматичне значення

Лексичне значення слова знайдете в Академічному тлумачному словнику української мови за посиланням

57.1. *Прочитайте речення. Які значення мають виділені слова? Чи всі слова в реченнях мають значення?*

1. Моя Україно! Як я тебе любив! Твої луки, твої степи розлогі, Дніпра ревучого славетнії *пороги* і хвилі золоті твоїх *шовкових* нив! (М. Старицький) 2. Як материнський образ дорогий – мені земля і сонця *схід* над лісом (М. Лиходід). 3. Вісточку з рідного краю вітер приніс на крилі: поле.. *жита* дозрівають – *берег* моєї землі (Л. Тендюк). 4. Земля мені пахне *терпко* і солодко, аж до болю, як завжди вона лиш пахне – Вітчизни земля свята (В. Колодій). 5. Гаснуть вранішні зорі, і пливуть, як на морі, *хвилі* вітру в достиглому житі (Л. Первомайський).

58.1. *Перекладіть українською мовою слова, поясніть їх лексичне значення. Які з них в українській і молдовській мовах уживаються в переносному значенні.*

Foc, fiert, înghețat, a mătura, auriu, izvor, alb.

59.1. *Спишіть текст, уставляючи пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте вживання крапки з комою.*

Українське село

Недалеко од Богуслава коло Росі в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр в'ється гадюкою між крутими горами між зеленими терасами; од яру на всі боки розбіглись неначе гілки дерева глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах.

Продовження таблиці на наступній сторінці.

На дні довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах в осоці зеленіють левади. Греблі обсажені столітніми вербами. У глибокому яру ніби в'ється оксамитовий зелений пояс на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси із срібла...

На високих гривах гір кругом яру зеленіє старий ліс як зелене море вкрите хвилями. Глянеш із високої гори на той ліс і здається ніби на гори впала оксамитова зелена тканина гарно побгалась складками позападала у вузькі долини тисячами оборок та жмутів... Ті долини здалека ніби дихають тобі в лице холодком лісовою вогкістю манять до себе в тінь густого старого лісу (За І. Нечуєм-Левицьким).

60.1. | *Укажіть власне українські слова, визначаючи їх синтаксичну функцію. Чи наявні в тексті діалектизми? Випишіть метафори. З'ясуйте їх синтаксичну та стилістичну роль.*

61.1. | *Запишіть речення. Знайдіть слово, яке в кожному з поданих речень уживається в іншому значенні, поясніть усі його значення.*

1. *Ставок, гребелька, і вітряк з-за гаю крилами махає* (Т. Шевченко). 2. *І махає соновими крилами придеснянський зелений гай* (В. Мордань). 3. *Над Сулою, на південнім схилі, мов на літаковому крилі, саджанці вбиваються у силу* (І. Вирган). 4. *І блідий місяць на ту пору з-за хмари де-де виглядав* (Т. Шевченко). 5. *Хвилями роки, місяці пливуть* (О. Олесь). 6. *Круг місяця тоншає срібний світанок* (Б. Мозолевський).

61.2. | *Укажіть граматичні основи. Зробіть синтаксичний розбір виділених речень.*

§ 6. Однозначність і багатозначність. Стилістично забарвлені лексичні засоби мови

Клоуз-тест

1. Однозначними називаються слова, які ...
2. Багатозначними називаються слова, які ...

3. Багатозначні слова можуть уживатися ...
4. Синоніми – це ...
5. Антоніми – це ...
6. Омоніми – це ...
7. Пароніми – це ...

62.1. | *Спишіть речення. Підкресліть багатозначні слова, з'ясуйте їх лексичне значення. Поясніть пунктограми.*

1. Велика грізна тиша стоїть над степом (О. Гончар). 2. Рідна земля – золота колиска (Народна творчість). 3. З перших літ дитину мати за рученьку водила (П. Грабовський). 4. Місяць лютий – гострокутий (Народна творчість). 5. Тиша

ходить між деревами, стає навшпиньки біля кожної черешні, тягнеться до густого листа, до ягід, торкається до них промінням липневого сонця (В. Грінчак). 6. На обрії червоно сходило сонце, його проміння торкнулося жайворонкових крил і запалило їх золотистим вогнем (В. Грінчак). 7. Спочатку хмари тінили сонце, а потім затягнули його в чорне клоччя, замотали, заплутали, і воно не могло виплутатися (В. Грінчак).

63.1. | *Прочитайте речення. Зверніть увагу, як М. Коцюбинський працював над словом, зокрема, підбираючи синоніми (у дужках подано перший варіант). Поясніть доцільність такої заміни.*

1. По цій коротенькій прелюдії, виконаній з обох сторін однаковою тоном (одним голосом), знялася ціла буря голосів. 2. Вечір за вечором просиджували вони з Гафійкою у прибраній (чистій), немов на Великдень, хаті, в чистій одежі. 3. Тимчасом рій згадок викликав у пам'яті давно забуті обличчя й події, колись пережиті почуття (емоції). 4. Вона не могла з певністю сказати, чи то був сон, чи привид (галюцинації). 5. При повній (абсолютній) тиші в повітрі, густий гай легко затримав зібране за день тепло.

Тавтологія – це стилістична фігура, що ґрунтується на однокореневому повторі попереднього слова: диво дивне, темниця темна, тьма-тьмуца й т. ін. Тавтологія немотивована логічно і вводиться в текст зі стилістичних міркувань. Найтиповішим уживання цієї фігури є для народнопоетичної творчості, проте досить часто вона трапляється й у літературній поезії: «У чужую сторононьку, // Да на чужу чужиноньку» (Народна пісня).

64.1. | Прочитайте речення, выпишіть антоніми. Визначте їх стилістичну роль. До яких частин мови вони належать?

1. Гнів і жаль, огонь і холод, несамовита радість і гірка туга разом охопила Петрове серце (Панас Мирний). 2. Одна гора високая, а другая низька. Одна мила далекая, а другая близька (Народна пісня). 3. Ні туди – ні сюди (Приказка). 4. Зерно і камінь, суша і вода достойні бути зображені в картині (А. Малишко). 5. Хто високо літає, той низько сідає (Народна творчість).

65.1. | Складіть словникові статті до антонімів першого речення, користуючись «Словником антонімів».

Антитеза – це стилістична фігура, яка утворюється зіставленням слів або словосполучень, протилежних за своїм змістом. Наприклад: «Думав, доля зустрінеться – спіткалося горе» (Т. Шевченко).

66.1. | Утворіть словосполучення, протилежні за значенням.

Тихе читання – ..., тихий голос – ..., тихий вітер – ..., тиха вулиця – ..., тихе море – ..., тиха погода – ..., свіжий огірок – ..., свіжий хліб – ..., свіжий комірець – ..., свіже повітря – ..., свіжі гриби – ..., свіжа квітка – ...

67.1. | Прочитайте словосполучення. Як називається такий стилістичний прийом і для чого він використовується в художній літературі? Уведіть подані словосполучення в речення й запишіть.

Дзвінка тиша. Гірка радість. Далеке близьке. Вільна неволенька. Некороновані королі. Величні нікчеми. Сухі сльози.

Оксюморон, або **оксиморон** – це стилістична фігура, що полягає у зведенні слів або словосполучень, значення яких взаємовиключає одне одного, створюючи ефект смислового парадоксу. Наприклад: «На нашій – не своїй землі» (Т. Шевченко); «довго тягтиметься мить» (Є. Плужник).

68.1. | Прочитайте речення, укажіть омоніми, прокоментуйте їх стилістичну роль.

Продовження таблиці на наступній сторінці.

1. Дике Поле кінь копитом поле.
Не здолав – упав (Г. Половинко).
2. Твої листи зів'ялим листом пахнуть (Ж. Шишкіна).
3. Мамо! Справді прийшли ви, чи сон це? Бачу хліб, а під ним – вишивано! Знов створили маленьке сонце... (В. Дячук)
4. А нам не до суму за гонорарну суму (І. Калинець).
5. Що є ніжніше, щоб у серці мати? І озвались квіти: – Найніжніше – мати! (В. Женевський)

Завдання і задача

Однокореневі слова завдання й задача мають досить суттєву семантичну (смыслову) відмінність. Завдання – це визначений наперед обсяг роботи, те, що хочуть здійснити, доручення; а задача – це питання, яке розв'язують шляхом обчислень за певною умовою (напр., у математиці). Пор.: «Не можу погодитися з висловленими Вами думками про завдання нашої літератури» (М. Коцюбинський); «Коли Варя приступала до розв'язання математичної задачі, виникала в уяві невесела картина» (О. Донченко).

У пресі часто плутають ці пароніми й пишуть: «Відповідальні задачі (замість завдання), що стоять перед молодією державою» (Із довідника).

69.1. *Запишіть речення, вибираючи з дужок потрібне слово. Обґрунтуйте свій вибір.*

В акціонерному товаристві посада голови правління (виборча, виборна). – Проведення виборів до Верховної Ради забезпечують (виборчі, виборні) комісії. Допоможіть мені справити на нього (ефективне, ефектне) враження. – На конференції було розглянуто (ефективні, ефектні) методи вирощування овочів (Із посібника).

70.1. *Прочитайте речення. Визначте стилістично забарвлені лексичні засоби мови в кожному.*

1. Ні, я хочу крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні, Без надії таки сподіватись, Жити хочу! Геть думи сумні! (Леся Українка) 2. Прощаннячко, прощай. Ця місячна соната. Прощаннячко, прости... Який скорботний сніг. Прощаннячко. Щока... Щока. І краплі м'яти. І сіра пелена на перламутрі сліз... (С. Сапеляк) 3. Всякий, хто вище, то нижчого гне, – Дужий безсильного давить і жме, Бідний багатого певний слуга, Корчиться, гнеться пред ним, як дуга (І. Котляревський). 4. Скриплять садів напнуті сухожилля. Десь

Продовження таблиці на наступній сторінці.

грає ніч на скрипці самоти. Десь виє вовк на нотах божевілля... Дзвенять світів обледенілі дзбани (Ліна Костенко). 5. В хустках всміхаються личка жоржин, в смушках сховались коралі шипшин (О. Олесь). 6. Місто взяло в ромби і квадрати всі думки, всі пориви мої.. (В. Сосюра) 7. Як кидалась ти на списи на луки, Пунійська Львице, я росте Ваала! (Олег Ольжич)

71.1. | *Напишіть есе «Роль пісні в житті сучасної молоді», використайте у творі стилістично забарвлені лексичні засоби мови.*

§ 7. Лексика української мови за походженням

Клоуз-тест

1. Лексика української мови за походженням поділяється на ...
2. Власне українська лексика – це слова, що ...
3. Запозичена лексика – це слова, що ...
4. Про походження слова можна довідатися з ...

72.1. | *Прочитайте текст. Назвіть специфічні риси української мови. Визначте походження виділених слів за допомогою етимологічного словника.*

Українська мова — одна з найрозвиненіших у світі. Вона має величезний лексичний фонд, багату синоніміку. Ось узяти б слово *лелека*. Це не єдина назва птаха. Він і чорногуз, і босул, і бусел, і бузько, і гайстер. А яка *різноманітність* граматичних засобів, скільки зменшено-пестливих форм: *вітер* — вітерець, вітрець, вітрик, вітронько; збільшені — вітрище, вітроволице, вітруга, *вітруган*, вітрисько; сильний вітер — вітровий.

Окраса української мови — її милозвучність, яка створюється і чергуванням у — в; і — й на межі слів, і униканням збігу більш ніж двох приголосних: радість, але радісний; щастя — щасливий; Запоріжжя — запорізький!..

У плідному спілкуванні з іншими мовами українська вбирає з них крилаті слова, найвлучніші вирази, вживаючи їх як власні, і ми не завжди замислюємося над тим, звідки вони потрапили до нас. Такі *запозичення* входять у фонд загальнолюдської культури, вони притаманні кожній розвиненій мові (Є. Чак).

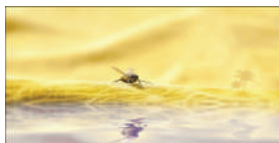
73.1. | *Замініть запозичені слова відповідними синонімами, користуючись довідкою.*

Зразок. Невелика пауза — невелика перерва.

Конструювати машину, проведення конкурсу, ліквідація дефектів, відповідна лепта, інертна людина, відомий лінгвіст, циркуляр міністерства, ерозія ґрунту.

Довідка. Змагання, бездіяльна, внесок, мовознавець, створювати, недоліки, письмове розпорядження, руйнування.

74.1. | *З'ясуйте слова іншомовного походження за їх лексичним значенням, користуючись довідкою. За потреби скористайтеся словником.*

1. Хоровий спів без інструментального супроводу. 2. Художньо оформлене підвищення, на якому встановлюється статуя, скульптура, колона тощо. 3. Короткий лікарський висновок про характер і суть захворювання розпізнавання. 4. Відрізок прямої, що з'єднує вершини двох кутів многокутника, не прилеглих до однієї сторони. 5. Драматичний твір, зазвичай призначений для показу на сцені. 6. Одиниця ваги в метричній системі мір, що дорівнює 1000 г. 7. Взірєць, за яким виготовляють однорідні вироби або перевіряють форму готових виробів. 8. Агент, торговий посередник під час купівлі-продажу нерухомості. 9. Загальний вид місцевості. 10. Ділянка в пустелі, напівпустелі, що завдяки наявності води різко виділяється серед навколишніх просторів розвитком рослинності. 11. Група експертів-спеціалістів, яка розглядає питання про розподіл місць і вручення нагород на конкурсах, змаганнях, виставках тощо. 12. Зоровий або слуховий умовний знак для передачі якого-небудь повідомлення (із словника).

Довідка. Діагноз, оазис, капела, кілограм, п'єдестал, п'єса, журі, шаблон, сигнал, ріелтор, діагональ, ландшафт.

75.1. | *Прочитайте текст. Визначте головну думку, стиль і тип мовлення.*

У пошуках тронки

Кожен письменник шукає свою *тронку* – дзвінкоголосе слово, яке нерідко, якщо воно витворене у животворних традиціях рідної мови, сприймається як органічно належне їй, немовби вічно існуюче.

Продовження вправи на наступній сторінці.

Хіба можна уявити сучасну українську літературну мову, наприклад, без чудового-пречудового слова «мрія»? Дехто скаже, що воно знане з давніх-давен, ще з діда-прадіда.

А виявляється, що слово «мрія» виникло в пошевченківську добу. Його вигранив для української мови видатний письменник Михайло Петрович Старицький. Звичайно, так майстерно і так філігранно викупати слово можна тільки у злеті поетичного натхнення (І. Вихованець).

75.2. | *Випишіть виділені слова, з'ясуйте їх значення за тлумачним словником.*

76.1. | *Напишіть есе «Світ професій», у творі використайте слова іншомовного походження.*

§ 8. Лексика української мови за сферою її використання, стилістичною диференціацією. Активна і пасивна лексика

Клоуз-тест

1. Лексика української мови за сферою її використання поділяється на ...
2. Активна лексика – це ...
3. Пасивна лексика – це ...
4. Застарілі слова поділяються на ...

77.1. | *Прочитайте текст. Випишіть слова, що належать до споконвічно української лексики, і слова, що є лексичними запозиченнями.*

Колись хустки в Україні вишивалися шовком, сріблом та золотом. Якщо вишивали шовком, то найбільше використовували червоних, синіх, зелених, жовтих та рожевих ниток. Зрідка траплявся і чорний колір. Сині нитки ніколи не використовувалися, тільки в поєднанні з червоними.

Орнамент на хустках був колись переважно геометричний, а з XVIII століття, навпаки: для хусток, як і для рушників, увійшов у моду рослинний орнамент — стилізовані квіти рожі, васильків, гвоздик (О. Воропай).

78.1. | *Творче конструювання (робота в парах). Утворіть авторські неологізми від словосполучень і сполучень слів. Складіть із ними речення.*

Калиновий кущ, пишні трави, буйні квіти,
сонце бризкає, дощ на роси.

79.1. Прочитайте речення. Знайдіть неологізми, поясніть їх значення та стилістичну роль. Які з цих неологізмів – загальнономовні, а які – індивідуально-авторські?

1. Весело-зоряна, світляна, осонна, то літеплом, то мукою огорне, джерельнострунна, впадисто-висока, земличенько, на роговиці ока ти порошиною невмітною лежиш, така легка, кульбабна – хоч не диш (П. Мовчан). 2. Уже кружляє листя жовторжаве, щоб на асфальті мокрому спочить (М. Рильський). 3. Дуб столітній, звівши віти, чародіє. Й самотою в мрійношумі, в тихім шумі на зеленому осонні думу дума (Г. Коваль). 4. Одвересніло. Сніг. Морози (М. Ільницький). 5. Зорі небо ожемчужать, зорі думоньки закружать в недосяжній висоті (Г. Чупринка).

80.1. Складіть чотиривірш, використайте власний неологізм.

81.1. Доберіть до діалектних слів літературні відповідники, користуючись довідкою.

Вапча, кукуля, подра, розшибалися, розропляти, бутний, зимарка, качула, лельо, бербениця, буриус, дудяну, хосен, кочут, мелай, глива, блават, кокошка, кибель, линва, фаска, кабиця, шарівниця, плова, ляскавиця.

Довідка. Губа, зозуля, голосно лунали, солити воду, пихатий, зимівля, шапка, батько, дерев'яний посуд, пальто, місто, користь, півень, кукурудза, груша, волошка, курка, відро, віршовка, діжечка, літня ніч надворі, сапа, дощ, грім.

82.1. Прочитайте текст. Визначте головну думку та стильову приналежність.

83.1. Складіть список термінів в алфавітному порядку. Зазначте галузь їхнього використання.

Продовження вправи на наступній сторінці.

Перша допомога при кровотечах

При *ушкодженні* судин легенів або грудної стінки та кровотечі у плевральну порожнину розвивається гемоторакс. При незначній крововтраті (до 300 мл) симптоми можуть бути стертими. При значній внутрішньо плевральній кровотечі постраждалий скаржить на загальну слабкість, задишку, біль і *відчуття* тяжкості в грудній клітці з боку *ураження*. Спостерігається блідість шкіри, пришвидшений слабкий пульс, знижений артеріальний тиск, часте поверхове *дихання*.

При кожному виді кровотечі той, хто надає допомогу, повинен діяти швидко й обережно. Його *завдання* полягає в тому, щоб найшвидше та найпростіше зупинити кровотечу без зайвого *турбування* (Із посібника).

84.1. | *Випишіть виділені слова. Поясніть їх написання.*

85.1. | *Напишіть твір «У нашій мові кожне слово – не наче золотий янтар», використайте слова активної та пасивної лексики.*

§ 9. Фразеологічне багатство української мови

Клоуз-тест

1. Фразеологія – це розділ мовознавчої науки, що вивчає ...
2. Фразеологізми – це ...
3. Джерела української фразеології:

86.1. | *Уставте у фразеологізми пропущені слова – топоніми (географічні назви). Поясніть значення. Де знаходяться названі географічні об'єкти?*

На городі бузина, а в ... дядько; вікно в ...; відкривати ...; усі дороги ведуть до ...; перейти ...; пропав, як швед під ...; пройшов і ... і ... і мідні труби; пропав, у ... не всі здорові; ... стіна; канути в ...; у ... є все; галопом по ... .

87.1. | *Прочитайте значення й походження наведених фразеологізмів. Із 3–4 складіть речення й запишіть. Підкресліть усі фразеологізми як члени речення.*

Гомеричний сміх – невтримний, громоподібний, подібний до сміху старогрецьких богів, описаного Гомером у його «Іліаді» й «Одіссеї».

Продовження вправи на наступній сторінці.

Лебедина пісня – останній прояв якої-небудь діяльності (від повір'я, що ніби лебідь співає один раз у житті – перед смертю).

Проходить червоною ниткою – про яку-небудь думку, ідею, що чітко виділяється, панує (в англійському флоті, щоб запобігти крадіжкам, у середині канатів упліталась червона нитка).

Аріаднина нитка – дороговказівна нитка, спосіб вийти зі скрутного становища (за ім'ям Аріадни, яка, згідно з грецьким міфом, дала Тезею клубок ниток і цим допомогла йому вийти з лабіринту).

Сізіфова праця – безкінечна й безплідна робота (за іменем старогрецького міфічного царя Сізіфа, покараного за зневагу до богів тим, що повинен був викочувати на гору великий камінь, який зараз же скочувався вниз) (Із словника).

88.1. | *Спишіть фразеологізми. Укажіть у дужках їх походження, з'ясуйте значення.*

Зразок. Відкрити збори (офіційно-діловий), під кутом зору (науковий), діяти тихою сапою (професіоналізм).

Загострити питання; говорити ні те ні се; надати слово; вимушена посадка; з'явитись на арені; як з гуся вода; берегти, як зіницю ока; дамоклів меч; по перше число.

88.2. | *З'єднайте антонімічні фразеологізми.*

Грати першу скрипку
Валитися з рук
Кров з молоком
За тридев'ять земель
Почервоніти як рак
Дерти носа
Входити в колію
Хоч у вухо бгай

Під самим носом
Побіліти як стіна
Вибитися з колії
Хоч кіл на голові теши
Горить у руках
Повісити носа
Пасти задніх
Як з хреста знятий

89.1. | *Складіть речення з однією антонімічною парою.*

90.1. | *З'ясуйте, хто автор кожного з висловів, що стали крилатими. Запам'ятайте ці вислови, доречно вживайте їх у мовленні.*

Продовження вправи на наступній сторінці.

1. Книги – морська глибина.
2. Учітеся, брати мої, думайте, читайте.
3. У сміливих щастя завжди є.
4. Всякому місту звичай і права.
5. Без надії сподіваюсь.
6. Пропаща сила.
7. Людина нібито не літає, а крила має.

Григорій Сковорода
Тарас Шевченко
Ліна Костенко
Іван Франко
Леся Українка
Панас Мирний
Іван Багряний

90.2. | Укажіть назви творів, із яких узято цитати.

91.1. | Прочитайте уривок. Визначте стиль і тип мовлення. Яке із двох словосполучень є фразеологізмом? Обґрунтуйте свою думку. Поміркуйте, чи однакове значення має слово *грати* в обох словосполученнях.

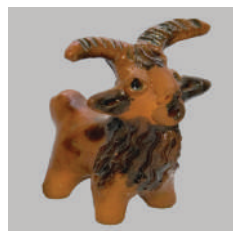
– Толю! – все ще не відриваючись од зошитів, але вже голосніше каже мама. – *Ти довго будеш на моїх нервах грати?*

«На нервах, на нервах! Я ж на свищику граю, а не на нервах. І що тут поганого? Адже мама сама щойно похвалила мене за цей свищик. І завжди у неї голова болить. А от у мене ніколи не заболить, хоч сто років свистітиму...»

Кручу свищик і так і сяк, притуляю його до губів, а дмухнути все ж боюся. Врешті наважуюсь – і мама цього разу вже відривається від зошитів.

– Ти що, віника захотів? – сердито запитує вона.

З віником у мене давнє, не зовсім приємне знайомство, і я завмираю (А. Дімаров).

91.2. | Випишіть виділені речення, виконайте синтаксичний розбір. Зробіть висновок про синтаксичну роль фразеологізма.

92.1. | Випишіть із творів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки по шість висловів, що стали крилатими. Поясніть їхнє значення.

Бузинá – (бот.) *boz*.

Кáнyти – а *picura*, а *picá*, а *curge picurînd*.

ОРФОГРАФІЧНА НОРМА

Будова слова. Словотвір. Орфографія

§ 10. Значущі частини слова

Клоуз-тест

1. Розділ мовознавчої науки «Будова слова» вивчає ...
2. Значущі частини слова – це ...
3. Не мають закінчення ...
4. Для того, щоб виділити закінчення, потрібно ...
5. Для того, щоб знайти корінь слова, потрібно ...
6. При словозміні та словотворенні можуть відбуватися ...

93.1. | Прочитайте речення. Як називаються виділені слова? Випишіть їх, виділіть значущі частини.

1. Назва «веселка» від того, що під час її появи від сонячних променів прояснюється (робиться *веселим*) крайнебо, закрите перед тим хмарами. (М. Дмитренко). 2. І я згадав, що часом у народі звать журавля *веселиком*, щоб він *веселоці*, а не журбу приносив. (М. Рильський). 3. Збирають світлі золоті меди *веселокрилі* та прозорі бджоли. (М. Рильський). 4. Еней один не *веселився*, йому немиле все було (І. Котляревський).

Поміркуйте, чи є подані слова спільнокореневими. Визначте лексичне значення. Як такі слова називаються?

Класний – *класичний* – *класовий*.
Декоративний – *декораційний*.
Активізувати – *активувати*.
Громадський – *громадянський*.

Скористайтеся за потреби онлайн-версією «Словника української мови» в 11 томах за посиланням [Дбаймо про культуру мовлення!](https://mon.gov.ua/)

Треба відрізнати спільнокореневі слова від слів з омонімічними коренями. Так, у словах *гора, горе, горювати, угорі, горенько, гірка* однаковий корінь *гор*, однак ці слова не є спільнокореневими, оскільки корінь у них має різне лексичне значення. Тому маємо дві групи споріднених слів: *гора, угорі, гірка; горе, горювати, горенько*.

94.1. | Прочитайте текст. Про яку художницю розповідається в ньому? Що ви знаєте про неї?

Коли нам відкривається той чи інший художник? Часом з першого погляду, в частіше потрібні роки для його пізнання. У кожного (по)різному.

Різні думки проходили до Катерини під час малювання...

І все(таки) мудрість не в тому, щоб не впасти, а в тому, щоб таки впасти і підвестись тоді, коли всі думають, що ти впала назавжди, *Катерино*. Доля грасувала тебе, як хотіла, але ти знову і знову тягнулася до краси, як квітка до сонця, і таки випростовувалася знову. Ти таки схожа на подорожник, що його топтатимуть, але ростиме біля *дороги*, де ходять *люди*, знає, що на нього не звертатимуть уваги, аж поки не заболить рана, і він простить, забуде свої образи й усією своєю снагою пропаде до рани, бо він — подорожник для подорожнього.

Падали чи не всі. А знову підводилися лише одержимі, Катерино.

Ти — не єдина, я це знаю; і все ж мені моторошно, коли подумаю, що ти — *жінка*, до того ж — жінка з глухого українського села, де вишита сорочка, ромалований *півнями* комун, дорев'яна ікона були речами дуже звичними.

Спасибі тобі за цю небайдужість, за підпис у куточку картини: «Малювала з натури Катерина Білокур» (В. Яворівський).

95.1. | Завдання до тексту.

1. Поясніть значення слова *грасувати*.
2. Випишіть із тексту спільнокореневі слова, розберіть їх за будовою.
3. Утворіть від виділених слів слова із суфіксами пестливості. Якого стилістичного забарвлення надають суфікси пестливості цим словам?

96.1. | Доберіть із дужок слова, запишіть. Обґрунтуйте свій вибір.

Хороший спеціаліст

- має відповідати (професійним, професіональним) якостям;
- мати (чуття, почуття) обов'язку;

- нести (дисциплінарну, дисципліновану) відповідальність;
- бути (тактовним, тактичним) (по відношенню, у ставленні) до колег;
- бути (діловим, діловитим);
- бути (авторитетною, авторитарною) людиною;
- (дотримувати, дотримуватися) правил службового етикету;
- бути (вимогливим, вибагливим) до себе (За І. Войцехівською).

97.1. | Прочитайте речення з учнівських творів. Знайдіть у них помилки, пов'язані з невиправданим уживанням спільнокореневих слів. Запишіть речення, уникаючи помилок.

1. Спорт зміцнює тіло й робить його міцним і здоровим. 2. А взимку мороз малюнки малює на вікні. 3. Для зміцнення організму щоранку необхідно робити ранкову зарядку. 4. Згодом письменник написав іншу повість. 5. Більшість письменників того часу описувала здебільшого прекрасну природу. 6. Добра людина, тобто добродій, робить добрі справи. 7. Радіє душа, коли починають розквітати перші квіти, щедро даруючи запашні запахи.

98.1. | Прочитайте текст. Визначте тему, основну думку, стиль мовлення.

Бережи здоров'я змолоду!

Здоров'я – це найвище благо, дароване людині природою. Без нього життя не може бути повноцінним і щасливим. Тільки здорова, всебічно розвинена, освічена людина почувається щасливо, здатна бути справжнім творцем власної долі й долі своєї країни.

Здоров'я – це не відсутність хвороб, а фізична, соціальна, психологічна гармонія людини з довкіллям, доброзичливі, спокійні стосунки з людьми, із природою, із собою. Для здоров'я потрібні чотири умови: фізичні навантаження, повноцінне харчування, загартовування та час і вміння відпочивати.

Бережіть своє здоров'я, ведіть здоровий і активний спосіб життя: робіть фіззарядку, ходіть у походи, займайтеся посильною фізичною працею, відвідуйте спортивні секції, любіть чистоту й дотримуйтеся її, тому що чистота – запорука здоров'я. А ще виробляйте в собі добрі, корисні звички, позбавляйтеся та уникайте шкідливих (Із календаря).

98.2. | Виконайте завдання.

1. Випишіть спільнокореневі слова та форми слова. Виділіть корінь, закінчення. Назвіть слова, у яких по дві кореневі морфеми.

2. Випишіть слова з нульовим закінченням. Змініть ці слова так, щоб закінчення стали буквеними. Чи є в тексті слова без закінчення? Назвіть їх. Обґрунтуйте свою думку.

3. Розберіть за будовою слова *почуваєтьсяся, довкілля, потрібні, позбавляється*.

4. Поясніть орфограми у виділених словах, доберіть до них по три аналогічні приклади.

5. Визначте частиномовну належність слів третього речення.

99.1. | *Доберіть лексичний матеріал – слова з емоційним забарвленням, які можна використати в ситуації спілкування в тренажерному залі. Запишіть слова в алфавітному порядку. Складіть речення із п'ятьма дібраними словами.*

99.2. | *Напишіть есе «Зі спортом до висот». Використайте спільнокореневі слова.*

§ 11. Твірна основа та словотворчі засоби. Основні способи словотвору

Клоуз-тест

1. Словотвір – це розділ мовознавства, що вивчає ...
2. Похідними називаються слова, що утворене ...
3. Твірне слово – це слово, яке ...
4. Твірна основа – це ...
5. До морфологічних належать такі способи словотворення: ...
6. Неморфологічні способи – ...
7. Словотвірний ланцюг – це ...

100.1. | *Запишіть слова. Позначте словотворчі афікси. Визначте способи творення поданих слів. Доберіть синоніми до виділеного слова, укажіть способи творення.*

Роз'їхатися, запічок, одвірок, українознавець, усміх, заморський, веселун, навесні, прадід, рукопис, слівце, розмова, розмовний, спорттовари, потрошку, відбудова, молодець, захід.

100.2. | *Доберіть по три приклади на кожний спосіб словотвору й запишіть їх.*

101.1. | *Укажіть у кожній групі «зайве» слово, визначаючи способи творення поданих слів.*

Прехороший, приміський, донині, провесна.
Всюдихід, медсестра, спасибі, телецентр.
Перегляд, опис, вниз, усміх.
Лісостеп, облвиконком, життєпис, праворуч.

102.1. | *Відновіть пропущені ланки у словотвірних ланцюгах.*

Книга, ..., книжниця.
Сад, ..., ..., садівник.
..., екзаменувати, ..., переекзаменований.
Валити, ..., ..., провалюватися.
..., ..., намаслити.

103.1. | *Прочитайте висловлювання. Яке з речень виражає головну думку? Перекажіть текст, утворюючи від власних назв назви жителів міст, країн.*

Столиця Київської Русі за часів Ярослава Мудрого була одним із найбільших міст Європи. Населення Києва становило 50 тисяч мешканців, за Володимира Великого – 20 тисяч. Порівняймо кількість мешканців європейських міст: у Страсбурзі проживало 20 тисяч, у Лондоні – 35.

Князь Ярослав Мудрий відомий як творець законів. Під час його князювання було створено перший звід законів. Багато великих і добрих справ зробив для Києва та держави князь Ярослав. І що ж заповіла ця мудра людина своїм нащадкам? Ось його слова: «А ви, сини мої, живіть між собою в любові, бо всі ви брати від одного батька й однієї матері. І якщо ви будете жити в любові між собою, і Бог буде з вами, і підгорне під вас ворогів ваших, і будете мирно жити» (Із часопису).

104.1. | *Утворіть і запишіть від поданих слів нові за допомогою суфіксів. Поясніть орфограми.*

- **-ств-** (**-цтв-**): посередник, багато, товариш, пасічник;
- **-ичн-** (**-ічн-**): філологія, історія, географія, синтаксис;
- **-енн-** (**-єнн-**): мислити, озеленити, засвоїти, удосконалити;
- **-изм-** (**-ізм-**): діалекти, модерн, класика, герой.

105.1. | *Складіть речення із двома утвореними словами, складіть слова із префіксами, що мають стилістичне забарвлення.*

106.1. | *Прочитайте текст. Визначте тему. Над чим текст спонукає задуматися? Доберіть заголовок, який би виражав головну думку. Визначте стиль мовлення. Обґрунтуйте свою думку. Якими законодавчими документами регламентуються права людини?*

Найперший обов'язок кожного суспільства – забезпечити людині її право на життя. Водночас обов'язок самої людини – бути гідною цього великого права використовувати його на користь, а не на шкоду іншим людям.

Право на життя *передбачає* свободу, але не *вседозволеність* людських дій. У кожному суспільстві існують певні обмеження, у тому числі й ті, що стосуються способу життя, порушення або недотримання яких карається згідно з законом. Обман, шахрайство, розбій, *насильство*, експлуатація людини, домагання, *зрада* – усе це вчинки, які забороняються не лише правовими законами, а й моральними нормами, тобто засуджуються всіма чесними людьми. Право людини на життя – це насамперед право на чесне суспільно корисне, вільне, але відповідальне життя (Із книги «Людина і світ»).

107.1. | *Виконайте завдання.*

1. Із другого абзаца випишіть п'ять слів із префіксами й суфіксами. Визначте стилістичні властивості морфем.

2. Визначте способи творення виділених слів, добираючи до них по два аналогічні приклади.

3. До слова *людський* додайте префікс іншомовного походження. Укажіть, як називається пара утворених слів.

108.1. | *Запишіть, уставляючи пропущені літери. Зверніть увагу на виділені слова. Яким способом вони утворені?*

Уявіть собі, що життя на Землі – вічне. Воно не буде вічним колись, після занадто багато життя, воно таке вже сьогодні.

Спробуйте дозволити собі усвідомити, що *теперішнє* є частиною *безкінечності*, частиною *майбутнього*. Чимдуж життя усвідомленням того, що *надзвичайно* велике значення мають абсолютно всі вчинки, *усе зроблене й незроблене* у вашому житті (За Т. Прохаськом).

109.1. | *Напишіть есе «Життя – найвища цінність». Використайте слова із префіксами й суфіксами, що мають стилістичне забарвлення.*

§ 12. Стилiстичнi функцiї основоскладання i словоскладання. Особливостi вживання абрeвiатур

Клоуз-тест

1. До рiзних типiв складання основ належать ...
2. Основоскладання – це ...
3. При основоскладаннi основи поєднуються за допомогою ...
4. Словоскладання – це ...
5. Абрeвiацiя вiдрiзняється вiд осново- i словоскладання тим, що ...

110.1. | *Розподiлiть слова, утворенi основоскладанням, словоскладанням, абрeвiацiєю. Запишіть їх у три колонки.*

Юннат, чорноморець, новобудова, вагон-ресторан, кiнозал, профком, ЗМI, доброзичливий, мiсто-гiгант, працездатний, завгосп, ЗНО, фiльм-опера, фiтобар, лiсопарк, свiтлосяйний, спецкор, легкокрилий, вице-прем'єр, райдержадмiнiстрацiя.

111.1. | *Назвiть слова, у яких основоскладання супроводжується суфiксацiєю.*

112.1. | *Пригадайте способи словотворення, властивi молдовськiй мовi. Чим подiбнi та чим рiзняються способи словотвору в українськiй i молдовськiй мовах? Чи вживаються в молдовськiй мовi абрeвiатури? Свої спостереження проiлюструйте прикладами.*

113.1. | Утворіть із поданих сполучень слів абрєвіатури. Вимовте утворені слова. Поясніть правопис.

Міністерство освіти і науки України, дитяча музична школа, Європейський Союз, товариство з обмеженою відповідальністю, Державний комітет земельних ресурсів, завідуючий гаражем, державний бюджет, Національний банк, дослідницько-конструкторське бюро, Європейська валютна система, технічний огляд, Міжнародний валютний фонд.

За потреби звертайтеся до Словника скорочень української мови за посиланням

114.1. | Прочитайте текст. Доберіть заголовки. У якій ситуації спілкування можливе таке висловлення? Визначте його стильову належність.

Коли в дикі краї дельти Дунаю прийшли перші старовіри, навколо були важкопрохідні болота й височезні густі очерети, невеличкі острови-сплавини та старезні верби, нелякані дикі птахи, мільярдні хмари комарів та мошки, жаби й вужі.

Тут старовіри зупинилися і створили майбутнє міста Вилкове. Яка непохитна віра й воля були в тих пращурів, скільки каторжної праці вклали перші липовани (так вони себе називали), щоб облагородити ці майже первісні краї. Ділянки розчищали від очерету, уручну вибирали мул і встиляли ним місце під будинки. На півтора-два метри здіймалася земля твердь над болотом і водою. Щоб вимостити ділянку в шість соток, треба було вибрати й укласти близько тисячі кубометрів мулу. На цьому місці утворювалися канали-єрики, які замулювалися щороку, і старовіри постійно розчищали їх, продовжуючи нарощувати земну твердь. А потім тут розквітали сади й виростала на диво багата городина.

Коли підростали діти, їм для самостійного життя готували нову територію: знову виймали мул і вимощували з нього земну твердь. Зводилося нове житло. І так до сьогодні... (В. Колодяжний)

114.2. | Виконайте завдання.

1. У першому абзаці знайдіть слова зі стилістично маркованими префіксами й суфіксами.
2. Випишіть виділені слова, визначте способи їх творення.

Продовження вправи на наступній сторінці.

3. Доповніть синонімічний ряд *суходіл, сухопуття* словом, ужитим у тексті. За потреби зверніться до словника за посиланням
4. Доберіть синоніми до слова *пращури*.
5. Визначте художній засіб словосполучення *мільярдні хмари комах*. Із якою метою, на вашу думку, цей засіб ужито?
6. Запишіть фонетичною транскрипцією слово *розчищали*. Яке мовне явище це слово ілюструє? Доберіть три аналогічні приклади.

115.1. | *Спишіть текст, розкриваючи дужки. Поясніть написання складних слів.*

Із другої половини літа й аж до пізньої осені подекуди на Поліссі настає час, коли по землі простеляються чарівні (бузково)рожеві квітчасті розливи вересу. (Вічно)зелені ажурні гілочки цього гіллястого чагарнику прикрашені густими (одно)бічними гронами (бузково)рожевих, іноді (сніжно)білих квіточок. Квітки вересу дрібні, віночок (чотири)роздільний, (дзвонико)подібний, чашечка довша за віночок, складається з чотирьох (рожево)фіолетових плівчастих листочків. Масове цвітіння вересу незвичайне за своєю красою (Із журналу).

115.2. | *Напишіть висловлення «Земля, упокорена сонцем», використовуючи складні слова.*

ОРФОГРАФІЧНА, МОРФОЛОГІЧНА Й СТИЛІСТИЧНА НОРМИ

Морфологія. Орфографія

Клоуз-тест

1. Морфологія – це розділ граматики, що вивчає ...
2. Частини мови – це лексико-граматичні класи слів, кожен з яких характеризується узагальненням ...
3. Частини мови поділяються на ...

Самостійні частини мови

Іменник

Клоуз-тест

1. Іменник – це самостійна змінна частина мови, що означає ... .
2. Морфологічні ознаки:
  - має рід: ... ;
  - змінюється за числами: ... ;
  - змінюється за відмінками: ... .
3. Синтаксична роль: у реченні виступає ... .

§ 13. Стилiстичнi функцiї категорiї роду та числа iменникiв

116.1. | Спишіть словосполучення, дописуючи закінчення прикметників. Обґрунтуйте свою думку.

Цікав.. інтерв'ю, крихітн.. колібрі, смачн.. рагу, багаторічн.. каланхое, заключн.. ралі, загадков.. інкогніто, чист.. купе, широк.. шосе, велик.. Колорадо (штат США), бистр.. Колорадо (річка), гірськ.. Колорадо (плато), програн.. парі, картоплян.. пюре, біл.. кашне, смішн.. шимпанзе, австралійськ.. кенгуру, гаряч.. какао, юридичн.. бюро.

116.2. | Складіть речення із виділеними словосполученнями.

До незмінюваних іменників належать такі слова:

1. Загальні назви, а також імена людей і власні географічні назви іншомовного походження, що закінчуються на голосні *e* (*ε*), *i* (*i*), *o*, *y*, *ю*, *a* (*я*), наприклад: кашне, фойє, колібрі, трюмо, Дюма, Золя.

2. Українські й іншомовні жіночі прізвища, що закінчуються на приголосний, та жіночі українські прізвища на *-ко*, *-ло*: Майя Усенок, Світлана Бондаренко (але Марко Вовчок відмінюється, бо це псевдонім), Олена Мотовило.

3. Складноскорочені слова ініціального утворення: ООН, ВНЗ, ОНАХТ (але виш, у виші).

Невідмінювані слова, що означають осіб чоловічої статі, належать до іменників чоловічого роду, а слова, що означають осіб жіночої статі, – до жіночого роду: військовий аташе, невтомний маестро, увійшла міс, мадам його гляділа дбало. Невідмінювані слова, що означають назви неживих предметів, належать до іменників середнього роду: залізничне депо.

Рід невідмінюваних аббревіатур відповідає роду стрижневого слова: У районі відкрита нова АЗС (автозаправна станція).

117.1. | Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. До якого стилю він належить?

Ятрить душу біль Дніпра

На порозі ХХІ сторіччя, уважаючи себе людьми культурними й освіченими, продовжуємо знущатися з природи. Коли ж схаменемося й затямимо, що природа — теж жива істота? Кожен чагарець, струмочок, кожне болітце бояться шматувань, відчуваючи біль.

А що чинимо з Дніпром? Півтори сотні років тому прозвучали слова Шевченкові: «Нема на світі України, немає другого Дніпра...» А нащадки генія здійснюють щось подібне до розрахованого вбивства, жорстоко розтягнутого на десятки років.

Згадаймо, ниточка клубочка, що вела до знищення Славути, почалася з будівництва Дніпрельстану. Країні потрібна була електроенергія?

Так. Дуже потрібна, але ж не ціною знищення козацьких порогів! Заради банальної електростанції знищити грандіозне, порівняне хіба що з величию Ніагари, диво, де лютувала, закипала вода! Тут же гартувався незборимий дух поколінь.

Звідси веслували аж до Царгорода на швидких чайках, байдаках, дубах відчайдухи-запорожці!

Ніякі Дніпрельстани не владні замінити того, що для історичної пам'яті народу становило багатовікову святість, невмирущу славу, думу, пісню, саму його душу.

Сьогодні стан Дніпра катастрофічний. Рани ріки бездонні. Славута перетворився на каскад зацвілих мертвих морів.

Яку божественну красу понищено! Яку незрівнянну казку вбито, казку, що її навіки возвеличили народна пісня й думка, слово Тараса Шевченка й Миколи Гоголя, а ще художні полотна Архипа Куїнджі!

Коли ж пробудиться наша свідомість? Коли по-справжньому спалахне боротьба за врятування ріки, яка стала долею України? (За О. Дмитренком)

117.2. | Знайдіть і выпишіть незмінювані іменники, визначте рід.

118.1. | Перекладіть подані іменники з української мови молдовською, визначте рід іменників в обох мовах (за потреби скористайтеся словником). У якій групі слів це зробити неможливо й чому?

1. Любов, гнів, біль, полум'я, день, рік, око, тиждень, неділя, жовтизна, тупотіння, п'ятірка. 2. Ніч, стать, стаття, знання, дитина, суддя, листоноша, плакса, лист, листя, край. 3. Любощі, пестоці, радощі, солодоці, труднощі, пустоці, жалоці, гордоці.

119.1. | *Відредагуйте речення. Обґрунтуйте свою думку.*

1. Вона відчула страшенну біль. 2. Тут треба розділити першу дріб на другу. 3. Заяву треба писати на ім'я директриси. 4. Контроль за виконанням наказу доручений заступниці директора Лісної О.О. 5. Хто знайшов олімпійку в мужській душі, просимо занести в 503 кімнату (Із посібника).

120.1. | *Прочитайте речення. Поміркуйте: навіщо форму множини іменників ужито замість форми однини.*

1. Вітчизни є різні на світі, а в мене найкраща – одна (А. Малишко). 2. Тих чужих земель, чужих америк не ношу в своєму серці я (А. Малишко). 3. Де ж ви, Богдани, і де ви, Сірки? (М. Шевченко) 4. Вівса, пшениці, ячмені – все те зіллялось в одну могутню хвилю (М. Коцюбинський). 5. Тут люди щедрі. Тут річок без ліку. Всілякі руди в надрах залягли (Л. Костенко).

121.1. | *Прочитайте слова. Укажіть, від яких іменників можна утворити форму множини. Обґрунтуйте свою думку.*

Каміння, сум, хліб, студентство, бджола, жінка, камінь, океан, жіноцтво, пісок, взуття, ворота, ворона, олія, милосердя, погода, питання, дріжджі, людство, людина, зілля, бадилля, реалізм, роман, вибори, підручник, колиска, Харків, ліхтар, зупинка, квасолиння, Карпати, відгомін, радість, кіннота, іменини.

121.2. | *Визначте морфемний склад виділених слів.*

122.1. | *Доберіть до поданих слів пару в множині. Поставте наголос. Поміркуйте про його вплив на граматичну категорію числа іменників. Чи однакове лексичне значення мають слова?*

Серце, земля, вода, пісок, шовк, крупа.

122.2. | *Складіть зі словами речення, ілюструючи їхнє лексичне значення.*

123.1. | *З'ясуйте синтаксичну роль іменників.*

Числові форми іменники мають стилістичні особливості. Так, іменники, що вживаються тільки в однині, переважно належать до книжних стилів – ділового й наукового. Це терміни й абстрактні іменники. Із певною стилістичною метою іменники, які мають тільки однину, можуть уживатися як множинні: *Болі і шуми в серці можна вилікувати.*

Іменники в однині (замість множини) вживаються у військовій і спортивній справах: *Кроком руш! На плече! До ноги!*

124.1. | *Прочитайте текст. Визначте тип і стиль мовлення. Обґрунтуйте свою думку.*

Найглухіші карпатські *дебрі* і *пущі* називають Чугайстровими, бо нібито людська нога там не ступає... там старий і добрий лісовий дух випасає оленів і ведмедів, грає їм на сопілці й стереже від лиха.

А вже коли *припадком* заблукає у дикі праліси людина, то Чугайстер насамперед заворожує її рушницю, потім розстелеяє *обрус*, кладе для гостя глек смачної води, яблуко з лісового дерева, жменю горіхів і в затінку Матінки Смереки розповідає їй казки... Стукає і стукає до людського серця, щоб відчинилося... (Р. Федоров)

125.1. | *Виконайте завдання.*

1. Випишіть окремо словосполучення з назвами істот та неістот. Позначте рід та число іменників.

Продовження вправи на наступній сторінці.

2. Поясніть лексичне значення виділених курсивом слів, доберіть до них синоніми.

3. Поміркуйте, чому Чугайстер «стукає до людського серця». Що треба зробити, щоб воно відчинилося? Подайте свої думки у формі роздуму.

§ 14. Правильне вживання відмінкових закінчень іменників. Використання кличного відмінка

126.1. | *Запишіть слова у відповідних формах. Які особливості відмінювання цих іменників?*

1. У давальному й місцевому відмінках однини: рука, нога, муха, кожух, бік, річ, книжка, плуг. 2. У давальному відмінку однини: брат, тракторист, секретар, товариш, герой, дуб, день, доказ. 3. У родовому відмінку однини: сон, успіх, актив, гнів, університет, гай, ліс, дощ, сад, Чорноморськ, Кривий Ріг.

126.2. | *Складіть речення із двома словами кожної групи.*

127.1. | *Порівняйте словосполучення. Чи є між ними смислова відмінність? Визначте рід і відмінок іменників.*

З'їв яблуко, з'їв яблука; скошив траву, накосив трави; назбирав слив, зібрав сливи; позичив борошно, дав борошна; випив молоко, налив молока.

Іменники чоловічого роду, що означають осіб, а також зазначені іменники середнього роду мають у місцевому відмінку однини поряд із закінченнями *-ові, -еві (-єві)* й закінчення *-у (-ю)*: *при батьку, на робітнику, на дитятку, на телятку.*

Іменники чоловічого роду, що означають істот (не осіб), мають у місцевому відмінку однини поряд із закінченнями *-ові, -еві (-єві)* й закінчення *-і (-ї)*: *на коні, на ослі, на тигрі.*

Деякі іменники цього типу можуть мати паралельні закінчення *-і (-ї)* та *-у (-ю)*, що залежить від місця наголосу в слові: *у гаї – у гаю, у краї – у краю, на торзі – на торгу.*

128.1. | *Спишіть речення, розкрийте дужки, уживаючи правильну відмінкову форму іменників. Обґрунтуйте свою думку.*

1. Лихо (вовк) – зачинили його межі (вівця). 2. Дай (серце) волю, заведе в неволю. 3. Чого не може громада, того й (козак) зась (Народна творчість). 4. Конфереція тривала п'ять (дні). 5. Без (граблі) мені тут не обійтись. 6. Кілька побажань висловила комісія (факультет). 7. Привітальний адрес з нагоди 50-річчя директор вручив (начальник) другого цех (Корнієнко Василь Петрович) (Із посібника).

129.1. | *Спишіть речення, розкрийте дужки, уживаючи іменники в потрібному відмінку однини чи множини. Зверніть увагу на закінчення.*

1. Люблю життя, де повно (сонце) й (грюк), і ця любов моя на сто (століття)! (Д. Павличко) 2. Сонце світило на їх із-за Росі й пронизувало зелені (верба), (кущ) високої (осока) коло самого (камінь) в (вода), високий кущ (очерет) з кудлатими китицями, що закривав їх од (млин) (І. Нечуй-Левицький). 3. Понад ставом вітер віє, встає хмара з-за (лиман) (Т. Шевченко). 4. Баштан у нього великий, славний – людей повно раз у раз – і (городяни) і (селяни) (Марко Вовчок). 5. Світ який – мереживо казкове! Світ який – ні (край), ні (кінець) (В. Симоненко).

130.1. | *Запишіть слова та словосполучення в кличному відмінку.*

Пані вчителька, широкий степ, голубка Настя, пан Олексій, друг Максим, Любов Сергіївна, дід Тарас, буйний вітер, пан професор, бабуся Марина, подруга Марія, синя пташка, товариш, пан президент, сестра, добродій Андрій, колега Кирило Петрович, донечка, панна Ольга, Ганна Володимирівна, Юрій Михайлович.

130.2. | Складіть із виділеними словами та словосполученнями речення.

У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, обидва іменники вживаються в кличному відмінку: *панно Інно, друже Вікторе, тітко Ганно*.

У звертаннях, до складу яких уходять ім'я та по батькові, форму кличного відмінка мають обидва компоненти: *Віталію Володимировичу, Ганно Пилипівно, Маріє Сергіївно*.

131.1. | Спишіть речення, уживаючи іменники, що в дужках, у формі кличного відмінка.

1. Нащо це, (Андрій), малому голову туманити? 2. Мудрий і добрий (мельник), спасибі тобі за хліб-сіль і за непоказну людяність! 3. (Зося), голубонька, як ти? 4. Ви вже цим, (отець Вікентій), зацікавились? (Із творів М. Стельмаха) 5. Здрастуйте, (панна Надія). 6. Вибачте за запізнення, (пан викладач). 7. Прошу слова (шановний пан голова) (Із посібника). 8. (Україна) моя, далі грозами свіжо пропахлі. Польова моя (мрійниця), (Крапля) у сонці з весла. Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі, Щоб з пожару ти встала, Тополею в небо росла (А. Малишко).

131.2. | Визначте стильову належність речень. Яку стилістичну роль виконує в них кличний відмінок?

132.1. | Спишіть текст, розкриваючи дужки. Доберіть заголовок. Назвіть стильові ознаки тексту.

Місяць наловив у *подолок* холодних (зорі), зиркнув у перстень (*колодязь*), застогнав старечим (*пугач*) у загаті (хата) і, підібгавши ноги, скотився межі розімлілу (снага) вербової (втіха). Пером (ніч) пишеться поезія (*сон*). У *полумиску* (ріка) розчинили пишне тісто русалки. Під (липа), на високій (могила), народжується чорний *кіт*. Вішаються привиди на (*вітри*).

У таку (пора) вздовж (село) котяться зозуліні сльози (С. Равська).

132.2. | Виділені іменники запишіть у родовому відмінку однини, позначте закінчення. Обґрунтуйте свою думку.

133.1. | *Складіть твір-мініатюру «Тепло своїх долонь і розуму, і серця я Україні милій віддаю». Усно визначте відмінки використаних іменників.*

Прикметник

Клоуз-тест

1. Прикметник – це самостійна змінна частина мови, що ...
2. Морфологічні ознаки: змінюється ...
3. За значенням прикметники поділяються на ...
4. Якісні прикметники можуть утворювати ...
5. Синтаксична роль: найчастіше виступає ... , рідше ...

§ 15. Лексико-граматичні групи прикметників.

Перехід прикметників з одного розряду в інший

134.1. | *Спишіть речення, визначте рід, число, відмінок та синтаксичну функцію прикметників.*

1. Лелеки знають, яка доля вготована їм над білими горами, знають також і те, що десь далеко-далеко ждуть їх велетенські річки з солодкою водою, ждуть безмежні плавні, озера й непрохіддя боліт, усі вони – від могутніх лелек-ватажків до молоденьких лелечок-перволітків – народилися у тих далеких зелених краях і мають вертатися щоразу туди, вертатися знов і знов, завжди і вічно, бо їхнє лелече прелітне життя є не що інше, як безупинне вертання і повертання до своїх народжень, до того, що назавжди лишається найріднішим (П. Загребельний). 2. І все ждало. Тиша стояла якась неспокійна. Світле безмежжя здавалось крихким (О. Гончар). 3. Поодинокі хмари, що погубилися на синім небозводі, були темної барви (О. Кобилянська).

134.2. | *Поясніть, чим відрізняються граматичні категорії іменників та прикметників. Укажіть, де прикметник лише увиразнює іменник, а де виконує синтаксичну функцію головного члена речення.*

135.1. | *Випишіть у три колонки прикметники: у першу - якісні, у другу - відносні, у третю - присвійні.*

Широкий степ, сьогоднішня газета, тутешні жителі, батькова порада, *свіжий вітер*, чорняве дівча, *солов'їний голос*, дешева книга, цікава розповідь, дністрові води, сильний чоловік, *материна сльоза*, карі очі, безкрая рівнина, червона тканина, гіркий перець, *морські хвилі*, Сергіїв твір, вовча лапа, Лесина поезія, височезна сосна, сумна пісня, *далека дорога*, дощові краплі.

135.2. | *Складіть речення із виділеними словосполученнями.*

Відносні прикметники можуть переходити до розряду якісних, коли вживаються в переносному значенні. Наприклад: *золоті сережки – відносний; золоті руки – якісний.*

Присвійні прикметники можуть втрачати свою конкретну предметну ознаку й набувати загальної родової віднесеності чи властивості, тоді вони переходять до розряду присвійно-відносних або присвійно-якісних прикметників. Наприклад: *заячі вуха – присвійний (вуха зайця); заяча шуба – відносний (шуба з хутра зайця); заяча душа – якісний (бо-ягузлива).*

136.1. | *Спишіть текст. Підкресліть і визначте їх лексико-граматичні групи. Укажіть пряме й переносне значення прикметників.*

Картина навкруги була дуже оригінальна. Продовжасте озеро на двадцять верстов вганялося в степ і блищало між крутими берегами, неначе вкрите легким прозорим покривалом з туману. Місцями крутим озером, а найбільше коло білої пересипі, ніби тонули в зеленій воді високі, густі, як ліс, очерети та оситняги, а за пересип'ю синіло *Чорне море*, піднімалося все вгору, зливалось далеко з туманом на небі, з золотим світом сонця, стояло ніби сумна далека *чорна гора* і неначе було наготові шубовснуть всією товщею й залити білу пересип, і озеро, і зелені очерети, і широкий степ — усе було залите гарячим маревом і прикрите таким легким сивим туманом, що всі сутінки, всі кольори ніби зливались до купи. Тільки зверху ясно синіло пишне, кругле, лиснюче небо (І. Нечуй-Левицький).

136.2. | *У якому значенні використані слова чорна й чорне у виділених словосполученнях тексту?*

137.1. | *Складіть речення з наведеними словами таким чином, щоб в одному випадку це слово мало відносне, а в іншому – якісне значення.*

Легкий, вишневий, срібний, ведмежий.

138.1. | *Перекладіть подані словосполучення мовою, порівняйте обидва варіанти. Чи однаковий порядок слів і будова словосполучень в обох мовах? Який висновок можна зробити?*

- I. Зелене поле   II. Джерельна вода   III. Братова кімната
Легкий багаж   Польова квітка   Миколина книжка
Солоня страва   Солом'яна стріха   Ольжина сестра

139.1. | *Прочитайте поезію «Синові». Визначте її основну думку. До кого звертається автор?*

Прийде пора платити за батьків хліб,
За материнське молоко, суніці
І за іскристу дідову криницю,
За золотий, великий сонця сніп.
Прийде пора, прийде високий час
Ступать самому на одвічну кладку,
Котра веде від предка до нащадка,
Якою йти призначено лиш раз.
Прийде пора, тож будеш, сину, ти
Нести одвіт за землю і за небо,
За обеліски й дідові хрести,
За пам'ять, котрій вічно жити треба,
Щоб далі сонце по землі нести,
Котре візьме нащадок твій від тебе.

Б. Радиш

139.2. | *Випишіть словосполучення з прикметниками. Визначте рід, число, відмінок, розряд за значенням кожного з них. Поміркуйте, до яких розрядів належать виділені прикметники.*

140.1. | *Прочитайте уривок. Визначте його стильові ознаки. Про що мріють хлопчики? Які образи свідчать про їхню багату уяву? Визначте головну думку фрагмента.*

Тиша облягла Карпати, спить
гл..боким сном с..ло, місяць від-
дає з..млі усе своє світло, а десь
далеко л..тять ст..пами козацькі
коні, і м..гутня хвиля в гл..бинах
Дніпра б'є в кам'яні пороги. Уся Україна від з..лених в..рховин до теплих
чорноморських берегів і безмежжя Дикого степу купається в сяйві місячної
ночі, як сотні і сотні літ підряд, бо пр..рода в..лична і вічна. А три хлопч..-
ки на в..л..тенському валуні в самому серці верховини мріють про гетьман-
ську булаву, яку треба добути з гл..бин Дніпра, і про чарівну скрипку, яка
провістить волю Україні, а булава піднесе її славу до сонця (Я. Гоян).

140.2. | *Спишіть, уставляючи пропущені літери. Назвіть орфограми. Підкресліть прикметники відповідно до синтаксичної ролі та вкажіть розряд за значенням.*

§ 16. Синоніміка форм ступенів порівняння прикметників. Стилістичні функції прикметника. Особливості вживання коротких і нестягнених повних прикметників

141.1. | *Спишіть речення, уставляючи у вищому й найвищому ступенях порівняння прикметників та в похідних від них словах пропущені букви.*

1. Цей вершник зветься Іскрою Іваном, йому сьогодні тя..е, ніж кому.
2. Та й батько теж удатний був на вроду. А що вже сильний, то, мабуть, найду..ий.
3. Нерівня душ – це гір..е, ніж майна.
4. Я найдоро..і сплалакала літа.
5. Нелегко, кажуть, жити на дві хати. А ще неле..е – жити на дві душі!
6. Чи згадував Гордія Чурая, оті шляхи до слави найкоро..і ...
7. Чим бли..е до столиці, тим міцні..е люди замикаються.
8. Подов..ав день. Поле..али ці тіні, вечірні тіні спогадів і хмар (Із творів Ліни Костенко).

141.2. | *Визначте фонетичні зміни в основі прикметників, поясніть правопис.*

142.1. | *Утворіть від поданих прикметників ступені порівняння. Чи всі якісні прикметники можуть утворювати ступені порівняння? Обґрунтуйте свою думку.*

Босий, рівний, каштановий, вороний, вишневий, препоганий, величезний, чистесенький, холоднючий.

Окремі якісні прикметники не мають ступенів порівняння, оскільки вони самі вказують уже на якусь міру якості: *препоганий* (дуже поганий), *страшнючий* (надзвичайно страшний), *здоровенний* (дуже великий), *тонесенький* (дуже тонкий); вказують на сталі ознаки: *порожній, пустий*; вказують на форму: *квадратний, круглий*.

Не утворюються ступені порівняння і від назв кольорів, що перейшли з розряду відносних: *кремовий, шоколадний, бузковий*; від назви масті коней: *вороний, буланый*; від складних ознак: *блідо-рожевий*; від термінів: *старша медсестра, молодший науковий співробітник*.

143.1. | Проаналізуйте правильність уживання прикметників. Відредагуйте речення.

1. В економічно стабільних країнах кошти страхових компаній є найбільш важливим джерелом внутрішніх інвестицій. 2. Це був самий цікавий матч сезону. 3. Це порушення було більш серйознішим, чим попереднє. 4. На Заході це найбільш могутня індустрія. 5. Магазин пропонує офісні меблі самих вишуканих форм. 6. Кімната після ремонту стала більш затишнішою. 7. Кузьменко сьогодні зловив найбільш величезну рибу (Із посібника).

144.1. | Запишіть українські відповідники до мовдовських прикметникових форм.

Mult curat, cea mai frumoasă, cel mai voinic, mai veselă, tot așa de harnic, foarte departe, străveche, arhiplin, modern, clasic, tare bogat, mai puțin plăcut, strașnic de zgîrcit, suprasaturat, ultramodern, veșnic, nemaipomenit de interesant.

145.1. | Пригадайте, які прикметники називаються повними, а які – короткими. Що таке стягнена та нестягнена форми повних прикметників? Зіставте свої відповіді з текстом.

У сучасній українській мові розрізняють повні прикметники (*винний, певний, ясний, потрібний*), що відмінюються, і короткі прикметники (*винен, певен, ясен, потрібен*) – невідмінювані.

Продовження вправи на наступній сторінці.

У сучасній українській мові в усіх її стилях і жанрах вживаються повні прикметники, що в усіх відмінках мають закінчення. Наприклад: *Рече та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива* (Т. Шевченко).

Прикметники типу *добра, літня, добре, літнє, добрі, літні* – це так звані стягнені, або скорочені, форми повних прикметників; а типу *добрая, літняя, добреє, літнєє, добрії, літнії* – нестягнені форми повних прикметників.

Для сучасної літературної мови звичайними є **повні** прикметники із стягненими закінченнями.

Нестягнені форми частіше трапляються в поетичній мові, де вживання їх здебільшого викликається вимогами стилю.

Короткі прикметники – це прикметники без закінчення. Уживаються вони лише у формі називного відмінка однини чоловічого роду паралельно із формами повних прикметників, наприклад: *винен, повинен, варт, годен, повен, готов, ладен* та деякі інші. Усі вони вживаються і в повній формі: *винний, вартий, гідний, повний* і т. ін. Зустрічаються короткі форми прикметників переважно в розмовній мові, віршах і народних поезіях (За Б. Куликов).

145.2. | Складіть на основі тексту схему «Повні та короткі прикметники».

146.1. | Знайдіть у реченнях повні (стягнені й нестягнені) та короткі форми прикметників. Визначте їх синтаксичну функцію та стилістичну роль.

1. Виплива на сині ріки ясен вечір іздала – і до ніг йому гвоздики клонить пристрасна земля (М. Рильський). 2. Любо в саду соловейко виспіває, слухаю ніжне ляцання; чистую, щирую річ українську чую я в тім щебетанні (А. Кримський). 3. Пливе човен, води повен (Народна творчість). 4. Яка ти розкішна, земле! (М. Коцюбинський). 5. І шумить, і гуде, дрібен дощик іде (Народна творчість). 6. Над нами, товаришу, небо прозоре, відкрите, як синє шатро. Для нас розквітають сади неозорі (Г. Плотін). 7. Сріблясті потоки із місяця ллються, Сріблястії звуки з-під лютні несуться (А. Кримський). 8. І широку долину, і високу могилу, і вечірню годину, і що снилось-говорилось, не забуду я (Т. Шевченко). 9. Се те тихе, нездобує щастя вбогєє моє (І. Франко).

147.1. | Прочитайте текст. Визначте тему й головну думку.

Його називали колись «маленьким Віднем», «Парижем у мініатюрі» – шукали великого двійника, щоб звеличити скромну красу стародавнього українського міста. Та воно й без тих порівнянь незабутньо хороше! Місто теплих дощів, добрих вітрів і ласкавого сонця. Неповторне, несхоже на жодне інше.

Року 1408-го господар Олександр Добрий уже називав місто Чернівцями. Видно, пішло те наймення від жителів літописного Черна, що покинули насиджене місце в долині Пруту, перебралися на його високий правий берег та й спорудили там нові оселі.

Кожна вулиця, кожний куточок міста – то німі свідки далеких і близьких подій, радощів і горя, звияг і поразок, трагедій і слави Чернівців (А. Комарницький).

147.2. | *Випишіть словосполучення іменник + прикметник, визначте рід, число, відмінок, розряд за значенням. Утворіть від виділених прикметників просту і складену форми вищого та найвищого ступенів порівняння.*

Займенник

Клоуз-тест

1. Займенник – це самостійна змінна частина мови, яка об'єднує слова, що ...
2. Займенники виражають граматичні категорії ...
3. У реченні виконують синтаксичні функції ...
4. У словосполученні займенники можуть бути ...
5. За значенням займенники поділяють на ... розрядів: ...
6. Синтаксична роль займенника залежить від того, з якою ...

§ 17. Групи займенників за значенням. Синоніміка форм особи. Експресивно-стилістичні відтінки в значенні особових займенників

148.1. | *Прочитайте й запишіть прислів'я, ставлячи особові займенники в потрібному відмінку. Виділіть закінчення, з'ясуйте особу займенників.*

1. Наука тяжка, а жити з (вона) легко.
2. Око бачить далеко, та не рівнятися (він) з розумом.
3. Поки талант зростити, треба довго (він) вчити.

4. Потрібно вчитися – завжди (ти) пригодиться. 5. Так думай, щоб потім не довелося (ти) переробляти. 6. Час не кінь: (він) не підженеш і не зупиниш. 7. Щастя має друзів, а (вони) вивіряється нещастя. 8. Якби (ми) знали, то б (ви) не питали (Народна творчість).

149.1. | *Спишіть текст. Доберіть до нього заголовок. Що відображає дібраний заголовок: тему чи головну думку тексту? Визначте синтаксичну роль займенників.*

Шануй і поважай матір і батька. Вони дали тобі життя. *Ти будеш дорослою людиною, але для матері і батька до останнього їхнього подиху залишишся дитям.* Своєю працею і піклуванням вони несуть радість у твою колиску. Не забувай, що батьки також мають право на радість. Шануй і поважай бабусю й дідуся... дорожи честю сім'ї, оберігай її, як святиню. Де б ти не був, ніколи не забувай про свою рідну домівку. Завжди пам'ятай про неї (В. Сухомлинський).

149.2. | *Зробіть синтаксичний розбір виділеного речення.*

150.1. | *Знайдіть у кожному ряді слів «четверте» зайве. Обґрунтуйте свою думку.*

1. Хто, хтось, який, скільки.	4. Абищо, деякий, хтозна-чий, нічий.
2. Свій, ти, він, ми.	5. Жодний, ніщо, себе, ніякий.
3. Твій, кожний, їхній, мій.	6. Чий? скільки? який? хто?

151.1. | *Провідмініяйте наведені слова та словосполучення.*

Її ім'я, нічیه кошеня, усякий письменник, ця робота, це ремесло, інша праця, чие ягня, себе самого, свій рукопис, дехто, що.

152.1. | *Розкрийте дужки, ставлячи займенники в потрібному відмінку. Укажіть розряд займенника та з якою частиною мови він співвідносний.*

1. Вітер з України! Ми (він) з дитинства відчували в найперших дотиках до світу (П. Воронько). 2. Краю мій, краю зоряний! У бою (ніхто) ти не скорений (В. Сосюра). 3. Є святині, які (з, ніщо)

не можна порівняти, зіставляти. Це – Батьківщина, Вітчизна, синівська вірність, відданість тій землі, де ти народився і осмислив сам себе, тому народові, який вигодував і зростив тебе. Нема (ніщо) дорожчого за Вітчизну (В. Сухомлинський). 4. Черниш ще (хтось) зупиняв, про щось питав. (Деякі) вдавалося проскочити поміж вибухами, інші зникали на згарищах у клубах диму (О. Гончар). 5. У світі є священні імена, священні речі – честь, вітчизна, праця, і серед них, як зірка провідна, ясніє дружба всіх племен і націй. У дружбі цій ми вічно будемо жити, її (ніяка) тьмі не погасить!.. Усе, що маю, віддам коханій стороні (С. Крижанівський).

153.1. | *Поставте наголос у займенниках.*

Абищо, аби який аби чому, аби ким, хто-небудь, чим-небудь, котрий, нікотрий, ніякий, ні чому, самий, наскільки, будь-хто, будь-чий, будь-кого, будь-ким, будь-чому, будь-який. Тебе – до тебе, себе – до себе, кого – до кого, всього – на всьому, на тому – завдяки тому. Самого себе. Себе саму. Себе одну. Самих себе. Того ж самого дня. Уражати в саме серце. Закоханий по самі вуха. Із самого малечку.

Правильний наголос у займенниках – це не тільки культура мовлення, а й засіб уникнення двозначності.

У родовому й давальному відмінках однини займенників *то, те, цей, це* наголос падає на кінцевий склад: *тогó, томú, цьогó, цьомú*. А в місцевому та родовому відмінках із прийменниками наголос переходить на перший склад: *на тóму, у цьóму, біля тóго, для цьóго, до тóго, із цьóго, не без тóго, не від тóго*.

154.1. | *Прочитайте молдовський текст, випишіть із нього займенники та доберіть до них українські відповідники (не в початковій, а в тій самій, що в тексті, формі).*

Noi am hotărît să-i anunțăm pe toți. acesta este fratele lui care învață în școala cea nouă. Cine va participa la concurs? Nimeni nu a știut răspunsul la întrebarea doamnei profesoare. Unii au săpat în grădină, iar alții au plantat pomi în livadă. Pe aceia îi cunoaștem din tabără. Împreună cu noi au mers și ceilalți. ei au citit în reviste despre dumneavoastră. Ai mei și-au amintit că am planificat o excursie la munte. Cineva a bătut la ușă, dar nimeni n-a răspuns.

155.1. | *Відредагуйте словосполучення й запишіть правильну форму займенників.*

Дякувати Вас, пробачте мене, скільки годин, властивий для нього, характерний йому, телефонував до нього, вибачити його, кепкувати над ним, окремі учасники.

156.1. | *Прочитайте питання. На їх основі складіть діалог «Доля мови – доля нації», використовуючи займенники.*

1. Що трапилось? 2. Кого ти зустрів? 3. Про що говорили? 4. Хто це сказав? 5. Скільки ви сперечалися? 6. Яка була твоя думка? 7. Чия це ідея? 8. Що будете робити?

§ 18. Правильне вживання займенників, їх форм. Стилістичне використання займенникових форм

157.1. | *Прочитайте речення. Розкрийте стилістичні функції особових займенників.*

1. Ти ж дивись, Тарасику, не бігай від діда, вони старі, за тобою не вженуться (О. Іваненко). 2. Писали вони [брат] нам, що живуть у столиці, працюють по різних університетах, читають лекції, у газетах пишуть (Остап Вишня). 3. Вони ще не встали... «Вони» – то був редактор (М. Коцюбинський). 4. Зустрів її невисокий, кругленький, та як на те дивовижно зграбний і рухливий чоловік, миттю вхопив з рук папери ... і мовив: – Ну то як, тепер ми лікар-інтерн? Класифікацію лікарів знаєте? (Л. Романчук) 5. Дивилися ми на цього красеня парубчача й думала: «І де воно таке взялося? Хто їх таких родить?» Потоваришували! (Остап Вишня) 6. У нашому дослідженні ми поділяємо цю точку зору (Із посібника). 7. Він любить час. Хвилини. Дні. Роки. Він дивний звір. Він любить навіть муку. Він любить навіть відстань і розлуку, Але не любить на плечі руки (Л. Костенко).

157.2. | *Складіть кілька речень, у яких реалізовано різне значення займенника ВОНО.*

158.1. | *З'ясуйте, чому в поданих реченнях займенники вжито неправильно. Перебудуйте речення так, аби уникнути двозначності.*

1. Раптом заєць наскочив на вовка. Він злякався і почав тікати. 2. Петрик поклав торбу з обідом під кущем, а сам із товаришем став грати в м'яча. Тим часом хтозна-звідки прибіг собака і з'їв його. 3. Обличчя наших футболістів, хоч вони були замурзані і з побитими колінами, світилися радістю. 4. Дівчина сиділа в кімнаті сама. Вона була якась непривітна і навіть не замечена.

159.1. | *Розкрийте дужки, добираючи потрібний займенник. Обґрунтуйте свою думку.*

1. Я зустрів (мого, свого) батька (Із підручника). 2. У романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» показано безправність селянства, (його, їхнє) важке становище до і після реформи 1861 року (Із посібника). 3. Андрій пристав на пропозицію Івана потримати (свою, його) машину в себе в гаражі (Із посібника). 4. Розкажи про (твою, свою) поїздку до Львова (Із посібника). 5. Дивувалася зима, як посміли над сніг проклянутись квітки запахущі, дрібні? І дунула на (їх, них) вітром з уст льодяних, і пластом почала сніг метати на (їх, них)... І найдужче над тим дивувалась зима, що на цвіт той дрібний в (її, неї) сили нема (І. Франко).

160.1. | *Замініть слова, що повторюються, на контекстуальні синоніми, використовуючи займенники.*

В українській мові відбилася природа нашого рідного краю, історія нашого народу. Мова допомагає українцям знайти почуття спільної історії, долі, загального походження. Усе доступно нашій мові, мова владна все висловити, зобразити й передати. Мова – символ нашої могутньої країни, мова – її гордість. У мові звуки нашої Батьківщини: шелест трав, звук дзвонів, течія води, хрускіт снігу, пташиний щебет, небесні громи, шум дощу. У мові жива українська душа, луна світу. Українська мова – мова гострої думки, рішень та дій.

Продовження вправи на наступній сторінці.

Українська мова красива й незвичайна. Цією мовою написана величезна кількість найкращих прозових та поетичних творів. Українською мовою не можна не захоплюватися, адже за допомогою мови можна передати красу навколишнього світу, внутрішній світ людини у всіх деталях. Слід цінувати дар, який нам був подарований (Із довідника).

161.1. | *Допишіть до займенника Ви один із поданих присудків.*

Ви (гарна, гарні). Який Ви (добрий, добрі)! Чому Ви (печальна, печальні)? Ви (такий, такі) (елегантний, елегантні). Ви (старанний, старанні). (Яка, які) Ви (прекрасна, прекрасні) сьогодні.

Займенник ви у ввічливій пошанній формі поєднується із присудком у формі множини.

162.1.

Прочитайте висловлювання. Визначте головну думку, тип і стиль мовлення. З'ясуйте значення незрозумілих слів. Чи бачили ви вітряки? Чи були в справжньому млині? Які засоби використовує автор для зв'язку першого та другого речень в обох абзацах (синоніми, сполучники, лексичні повтори, займенники тощо)?

Відколи пам'ятаю себе, я люблю вітряки, люблю посвист їхніх крил, гудіння млинових жорен, і присвист, і зітхання ковша, коли він вбирає в себе зерно. Вітряки навіть входять у мої сни, оживають у них, як люди, і говорять, як люди. Я завжди з радістю їхав на вітряк і з дідусем, і з батьком, а тепер уперше їду сам. Це мене робить більшим у своїх очах: я вже зараз не якийсь шибеник, лихотворець, очмана, торохтій, пошкодерник, паливода, нечупайло, а батькові-матері помічник, який може і на людей подивитися, і себе показати. От аби ще на мені галіфе було, то пишався б я, мов турецький біб у горосі...

З фільварку, прошурхотівши через ребристий міст, я опиняюсь на тій дорозі, що відділяє поле від левади. На леваді за верболозами тепер зібралося стільки синяви, що можна в ній брести по коліна, як водою... (М. Стельмах)

162.2. | *Спишіть текст. Визначте синтаксичну роль ужитих в ньому займенників. Поміркуйте, якою частиною мови виступає виділене слово в останніх двох реченнях.*

Числівник

Клоуз-тест

1. Числівник – самостійна змінна частина мови, яка ...
2. За значенням числівники поділяються на ...
3. Кількісні бувають ...
4. За будовою числівники бувають ...
5. Кількісні числівники змінюються за ...
6. Числівник один змінюється за ...
7. Числівники два, півтора, обидва мають також форму ...
8. Порядкові числівники, як і прикметники, змінюються за ...

§ 19. Відмінювання кількісних числівників на позначення десятків і сотень, дробових та власне кількісних складених числівників. Стилистичні функції числівника

163.1. | Прочитайте речення. Знайдіть слова з кількісним значенням, з'ясуйте, до якої частини мови вони належать.

1. Гігантські кактуси сагуаро ростуть у пустелі. Вони досягають висоти 15 метрів і живуть двісті років. До 75 років вони не дають гілок. Вага таких кактусів більша за вагу слона. 3/4 ваги становить вода, що зберігається у величезних стовбурах. Зморшки на стовбурі розтягуються, ніби гармошка, коли кактус всмоктує воду. Щільна воскова шкіра перешкоджає її випаровуванню. 2. Вельвичія мірабіліс має всього 2 листки, хоч живе ціле століття. Розмір листка майже 16 квадратних метрів. 3. Дорослі канадські гуси — казарки — найкращі няньки. Вони часто доглядають по декілька дюжин гусенят. Деякі казарки, зібравши пташенят інших гусей, мають «дит'ясла» з сотнею гусенят. 4. Найбільший косяк оселедців нараховує 3 мільярди риб. 5. Розмах крил великої сови — неяситі, що живе в Північній Америці, досягає 1,5 метри. Це майже втричі більше за розмах крил звичайної сови (Із книги «Таємниці живої природи»).

163.2. | Спишіть речення із числівниками, записуючи їх словами. Визначте відмінок числівників.

164.1. | Перекладіть текст українською мовою. Запишіть в окремі колонки словосполучення з розрядом кількісних і порядкових числівників, визначте їх будову.

Amîndouă fetele, doi copii, două flori, al doilea copil, clasa a zecea, şaisprezece ani, douăzeci de pagini, pagina a treizeci şi patra, al douăzeci şi cincilea elev, o sută de metri, două mii de grivne.

165.1. | *Уявіть ситуацію. Із географії ви отримали завдання розказати про річку, яка протікає у вашій місцевості. Складіть зв'язну розповідь, уживаючи числівники.*

166.1. | *Перекладіть українською мовою дробові числівники.*

Odoime, două cincimi, şapte zecimi, unul (una) şi jumătate, o sută şi jumătate.

167.1. | *Запишіть словами математичні вирази. Поясніть правопис числівників.*

До 85,7 додати 12,4; до 478 додати 16; від 5309 відняти 372; від 65 відняти суму чисел 24 і 7; сума чисел дорівнює 256; скільки разів 15 міститься в 949.

168.1. | *Прочитайте текст. Визначте тип і стиль мовлення.*

Первістком міського пасажирського транспорту вважається конка. Мешканці Львова почали користуватися нею в 1879 році. Кінно-трамвайне господарство налічувало тоді 54 вагони. 150 коней, а довжина 2 маршрутів становила 5,8 кілометра. У 1891 році відкрився рух на 2 кінних залізницях по Хрещатику й Великій Васильківській у Києві. Перший в Україні електричний трамвай було пущено в Києві у травні 1892 року. Лінія завдовжки 1,5 кілометра пролягла між Подолом — Олександрівською площею і Хрещатиком. 2 вагони курсували одноколієюю. Децто згодом електричні трамваї з'явилися у Львові (1894 року) та в Дніпропетровську (1897 року). Перший метрополітен в Україні було збудовано в Києві. Будівництво розпочалося в 1949 році, а першу дільницю (Святошинсько-Броварську лінію) від станції «Вокзальна» до станції «Дніпро» довжиною в 5,2 кілометра введено в дію 1960 року (Із книги «Секрети твого успіху»).

168.2. | *Випишіть числівники, передаючи цифри словами, разом з іменниками, з якими вони вживаються в тексті. Визначте розряд за значенням та групу за будовою.*

169.1. | *Перекладіть українською мовою, утворюючи словосполучення кількісних і порядкових числівників з іменниками (цифри запишіть словами), зіставте й поясніть написання кількісних і порядкових числівників в обох мовах.*

5(strofă, strofe), 40 (minut, minute), 50 (număr, numere), 100 (zi, zile), 300 (absolvent, absolvenți), 2000 (gospodărie, gospodării), 3000000 (locuitor, locuitori), 25 (clădire, clădiri), 459 (an, ani), 48 (casă, case), 6 (lecție, lecții).

У числівниках від 11 до 19 наголос падає на передостанній склад: *одина́дцять, двана́дцять, чотирна́дцять* тощо.

170.1. | *Проаналізуйте відмінкові форми числівників. Виправте їх і запишіть. Обґрунтуйте свою думку.*

Трохстам, сороками двома, восьмидесяти, шісти, сьомому, дев'яносто трьох, триста шести десяти восьми, сто двом, тисячу шестистам двома, одна ціла сімома десятими.

171.1. | *Перекладіть текст українською мовою, замінюючи цифри словами. Кількісні числівники підкресліть прямою лінією, а порядкові – хвилястою. Усно визначте групу числівників за будовою.*

Jocuri sportive și dansuri populare moldovenești

1. Oina – joc tradițional cu mingea, care a fost inventat de ciobani încă în anul 1364. La joc participă 2 grupe cu câte 11 jucători. Disputa se petrece timp de 30 de minute.

2. Hora este un dans folcloric tradițional, care se dansa la sărbătorile de Paști în sate. La începutul secolului al 19-lea cu cuvântul «hora» în majoritatea satelor moldovenești era numit dansul, în timpul căruia dansatorii se țineau de mâini, formînd un cerc închis (Iz zбірника «Полікультуріка»).

172.1. | Прочитайте текст. Визначте стиль мовлення та його ознаки.

Наша Земля є однією з 9 планет сонячної системи. Вона трохи молодша, ніж Сонце, її вік вимірюється приблизно в 4.6 мільярда років. Від інших планет відрізняється не лише розмірами, але й багатою на кисень атмосферою, температурою, кліматичними умовами, які уможливають існування на ній життя. Унікальна Земля й тим, що більша частина її поверхні вкрита водою.

Наша планета розташована на відстані 149595 тисяч кілометрів від Сонця. Екваторіальний діаметр Землі – 12755 км, а полярний – 12714 км. Період її обертання навколо Сонця – 23 години 56 хвилин 4.1 секунди.

Структура земної кулі складається з ядра, яке перебуває на відстані 2920 км від земної поверхні, мантії та земної кори, яка має товщину 35-65 км на континентах і 6-8 км під дном океанів (Із книги «Світ і людина»).

172.2. | Спишіть текст. Запишіть словами цифри та скорочення. Визначте відмінки числівників. Виконайте синтаксичний розбір першого речення. Провідмінійте числівники 149595, 2920.

172.3. | Складіть фантастичне оповідання про те, як земляни опинилися на іншій планеті. Використайте у своїй розповіді числівники.

§ 20. Паралельні відмінкові закінчення кількісних числівників, їх стилістичні особливості. Правильне вживання числівників з іменниками в називному й непрямих відмінках

173.1. | Утворіть словосполучення з поданих у дужках слів. Обґрунтуйте свою думку.

(Дві, два, двоє, пара) (дівчата, дівчини); (півтора, одна ціла і одна друга, одна ціла і п'ять десятих, півтори) (роки, року); (дві, два, двоє, двійко, пара) (дні, днів); (чотири, четверо, четвірко) (високі, високих) (будинки, будинків); (кілька, кількох) (студенти, студентів); (п'ятдесят, півсотні, нуль цілих і п'ять десятих) (кілометрів).

173.2. | *Складіть із чотирма словосполученнями (на вибір) речення.*

174.1. | *Провідмініайте подані числівники. Якщо в деяких відмінках існують паралельні форми, укажіть їх.*

Три, семеро, шістдесятий, тридцять два, п'ятсот, сто вісім, одна, двадцять, сорок, мільйон, чотириста двадцять сім.

175.1. | *Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Провідмініайте утворені словосполучення, укажіть на особливості вживання числівника з іменником.*

2 (повні відра), 1500 (рік), 15 (веселі дівчата), троє (студент), 5 (ілюстрований журнал), 7.4 (кілометр), 32 (зошит), 24.5 (тонна).

176.1. | *Прочитайте текст. Поставте числівники в потрібному відмінку. Якщо наявні паралельні форми, наведіть їх.*

Чорне море (близько 420 тис. км²) з'єднується через протоки Босфор і Дарданелли із Середземним морем. Найбільш мілководною та заселеною є північна частина Чорного моря, яка внаслідок невеликих глибин (80-100 м) та отримання в літній період теплих прісних річкових вод краще прогрівається. Але вже на глибинах 120-200 м вода насичена сірководнем і практично не заселена живими організмами. Середній вміст солі у воді становить 14%, який збільшується на півдні. Температура морської води на поверхні коливається влітку від 25-27 до 20-24°C, узимку – від +8 до -0.5°C (Ф. Заставний).

177.1. | *Перекладіть українською мовою подані словосполучення. Поділіть їх на групи за наявністю в них кількісно-цілих, кількісно-дробових, кількісно-збірних, неозначено-кількісних та порядкових числівників. Запишіть їх. Узгоджуваний компонент словосполучення підкресліть хвилястою лінією та визначте відмінок.*

Multe cărți, opt ani, două sate, cincisprezece caiete, schimbul al doilea, câteva exerciții, câțiva kilometri, ambele tablouri, prima carte, un an și jumătate, un kilogram și jumătate, șapte zecimi dintr-o tonă, clasa a treia, patru copii, ambele prietene.

178.1. | *Відредагуйте подані речення.*

1. Микола приніс двоє відер води. 2. У класі знаходиться двадцять три дівчат. 3. Я купив троє книжок. 4. На початку двадцяте століття з'явився український переклад Біблії. 5. Треба поспішати, вже дві години. 6. Музей зачинається в шість годин. 7. Вони пробігли дві десятих кілометрів. 8. Три брата зустрілися після довгої розлуки.

179.1. | *Утворіть кількісні та порядкові числівники, провідмініайте їх разом із дібраними до них іменниками. Складіть із цими числівниками речення.*

2.9, 540, 600, 392, 16, 9.

Дієслово

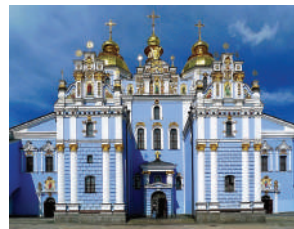
Клоуз-тест

1. Дієслово – самостійна змінна частина мови, що вказує ...
2. Дієслово в реченні найчастіше виконує функцію ...
3. Дієслівні форми: ...
4. Інфінітив у реченні може бути ...
5. Види дієслова: ...
6. Часи дієслова: ...
7. Способи дієслова: ...

§ 21. Система дієслівних форм: дієвідмінювані, відмінювані й незмінювані форми. Дві основи дієслова. Способи творення видових пар дієслова. Двовидові дієслова

180.1. | *Випишіть форми дієслова й погрупуйте їх.*

Михайлівський Золотоверхий собор був однією з найповніше збережених пам'яток Києва. У середині XVIII століття весь храм перебудовано у стилі українського бароко. Ставши семиверхим, Михайлівський храм знову підніс золоті бані грушовидної форми над містом-героєм.

Ліпленням пишно було оздоблено фасад. Центральний фронтон увінчав мідний позолочений горельєф Архістратиґа Михаїла. Інтер'єр розписано у стилі бароко. З 1920 року монастир почали грабувати, а в 1937 році наказ знищити було здійснено.

На зламі тисячоліть Михайлівський Золотоверхий собор знову підніс золоті бані (За О. Фісун).

181.1. | Прочитайте вірш молдовського поета Г. Вієру, випишіть із нього в колонку всі дієслівні форми та подайте до них переклад українською мовою, відтворюючи правильно їх контекстову форму.

Legămînt

Lui M. Evinescu

Știu: cîndva la miez de noapte
Ori lî răsărit de soare
Stinge-mi-s-or ochii mie
Tot de-asupra cărții tale.

Am s-ajung atunce poate
La mijlocul ei aproape,
Ci să nu închideți cartea
Ca pe recile-mi pleoape.

S-o lăsați așa deschisă
Ca băiatul meu sau fata
S-o citească mai departe
Ce n-a dovedit nici tata.

Iar de n-au s-auză dîнșii
Al străvechii sljve bucium,
Așezați-mi-o ca pernă
Cu toți codrii ei în zбucium.

182.1. | Прочитайте текст. Випишіть усі дієслівні форми, назвіть їх основні граматичні ознаки, визначте синтаксичну роль.

Мабуть-таки, ніде в світі нема кращих лікарів, ніж мати, ніщо в світі не може зрівнятися з оцим рідним теплом, затишком та ласкою домівки, від яких він так одвик на бурлацьких бездомних дорогах. Після суворих років бурлакування та безконечних боїв все його зараз тут наче голу-било, все йому подобалось заново: і турботливе материне буркотіння, і радісна Вутаньчина невгамовність, і старий мисник з яскравим посудом, і притрушена свіжою золотистою соломкою долівка.

Ось тут батько, сміючись, підкидав його до стелі. Дубовий сволок прогнувся, потемнів від часу, але ще міцно тримає всю кривлю на своєму кряжистому хребті. Скільки він ще витримає, скільки проживе? (О. Гончар)

183.1. | *Перекладіть початкові форми дієслів з української мови молдовською. Поясніть спільне й відмінне в структурі та граматичній характеристиці цих форм.*

Оздоблювати, радіти, веселитися, сумувати, грітися, пестити, спитати, схибити, розірвати, розірватися, надбати, вирішувати, стримувати, стримуватися, гриміти, блискати, блищати.

184.1. | *Прочитайте речення. Випишіть із них дієслова у дві колонки за дієвідмінами.*

1. Зірвалась буря — білим біла, свистить, кружляє заметіль і заганя в гаряче тіло голки холодні звідусіль; і обійма колючим роєм, і заміта вперед стежки, і нахиля переді мною кремезні клени і дубки (М. Гірник).
2. Тихо пливе блакитними річками льон. Так тихо, спокійно в зелених берегах, що хочеться сісти на човен і поплисти (М. Коцюбинський).
3. Стежки зміяються глибоко в житі, їх око не бачить, сама ловить нога. Волошки дивляться в небо (М. Коцюбинський).
4. Сонце сяє, вітер з травами говорє. Перед мною і за мною степ колишеться, як море (Я. Щоголів).
5. Повітря тремтить від спеки, і в срібнім мареві танцюються далекі тополі (М. Коцюбинський).

Дієслова, що означають дію поза відношенням її до особи, називаються безособовими. Безособові дієслова не змінюються ні за особами, ні за числами, ні за родами.

Ці дієслова переважно означають:

- 1) явища природи: *смеркає, похолодало, розвиднюється, дніє;*
- 2) стан людини: *морозить, лихоманить, не спиться, хочеться, кортить;*
- 3) уявлення про долю: *щастить, таланить, фортунить.*

При безособових дієсловах підмета не буває. Вони виступають у ролі присудків у безособових реченнях.

185.1. | *Спишіть речення. Визначте й проаналізуйте всі дієслівні форми, розділяючи їх на дієвідмінювані та недієвідмінювані, відмінювані та незмінні. З'ясуйте синтаксичну роль дієслів у реченні.*

1. Весна. Садочки зацвіли, неначе полотном укриті, росю Божою умиті (Т. Шевченко). 2. В гаю щебетали соловейки, кували зозулі, туркотали горлиці, щебетало всяке птаство (І. Нечуй-Левицький). 3. Не кажи нічого, не подумавши, то й сміятися не будуть (І. Карпенко-Карий). 4. І листя пожовкле вітри рознесли (Т. Шевченко). 5. Здається, гори перевертав би й не чув би втоми (М. Коцюбинський). 6. Маленький хлопчик став дорослим (Ліна Костенко).

186.1. | *Спишіть текст, розкриваючи дужки та вставляючи пропущені літери. Поясніть орфограми. Визначте дієвідміни дієслів.*

У світобаченні українців хата завжди була надійним родинним гніздом, запорукою миру, достатку, об..регом від усіх життєвих (не)щастя і (не)безпек.

Цікаво, що в порядній хаті ніколи (не)сварилися, аби (не)оскв..рняти святі образи і навіть піч, бо старі люди кажуть, що піч почує і їсти (не)наварить. (Не)мов..лося жодного ганебного слова, бо впаде гнів Божий на тебе навіки. Як зач..налася сварка, вибігали до сіней. Та й дітей ще змалку пр..вчали шанувати господу. Бо яке ж милування з лайки та бійки?

Народна мудрість вчить: кож..н повинен намагатися зробити свій дім (не)просто сьаким-таким пр..станищем, а саме родинним вогн..щем, де відігрівається душа, панує атмосфера любові й доброти (Із книги «Шкільний календар»).

186.2. | *Складіть твір-мініатюру «Здрастуй, хато, дитинства коліско». Визначте морфологічні ознаки та синтаксичну роль дієслів.*

§ 22. Форми вираження способів дієслова. Синоніміка способів дієслова. Стилiстичні можливості наказового способу. Творення часових форм дієслова

187.1. | *Спишіть речення. Проаналізуйте особливості використання часових форм дієслова.*

1. З Валдайських лісів, де дуби сивоусі, Дніпро починає свій шлях (І. Нехода). 2. За столом зібралися всі: тато ніколи не стане вечеряти, коли когось не буде (А. Дімаров). 3. Що ж, пішов і я (Г. Тютюнник).

4. Отже, у понеділок я вас чекаю (Г. Довнар). 5. Іноді мене навіть будять пісні пташок. Як вийдеш уранці на двір, то так наче слухаєш якийсь дивний концерт (О. Ольжич). 6. От кавунів ніхто так не посолить, як ви! (М. Кропивницький) 7. Раптом лихо! Ураган як ушкварить з лісу (П. Глазовий).

188.1. | *Прочитайте текст. Визначте дієслова, з'ясуйте вид і час кожного. Спишіть, усі дієслова теперішнього часу замінюючи відповідними формами минулого часу.*

Пісні, легенди, повір'я дістаються нам у спадок від минулих поколінь. Усна народна творчість завжди відбиває прагнення людини до краси, правди, фізичного й духовного здоров'я. Прислів'я прославляють працьовитість, скромність, кмітливість, воюють проти ледарів, зазнайо́к, брехунів та базі́к (За Н. Шумадою).

188.2. | *Чи можна утворити форму теперішнього часу від дієслів дізнатися, передумати, змінитися? Чому?*

188.3. | *Поясніть значення вислову духовне здоров'я.*

189.1. | *Спишіть прислів'я. З'ясуйте випадки вживання форм одного способу замість іншого.*

1. Учись — на старість буде як знахідка. 2. Підніми всяк колосок — з колосків зросте мішок. 3. На дерево дивись, як родить, а на людину, як робить. 4. Думай головою, а не черевиком. 5. Сідайте — ноги для дороги. 6. Скільки віршовку не плети, а кінець їй буде. 7. Хоч сядь та плач, хоч стоячи реви. 8. На добрий камінь, що не дай, то змеле. 9. Менше говори — більше вчуєш.

190.1. | *Прочитайте речення, випишіть із них у колонку молдовські форми дієслів, перекладіть їх українською мовою. Усно з'ясуйте спільне й відмінне у вираженні значення теперішнього й майбутнього часу в обох мовах. Визначте дієвідміну дієслів в українських і молдовських відповідниках. Зробіть висновки.*

Vei fi bătrîn și singur, vei fi murit demult (М. Eminescu). 2. Greu vei fi clădit tu, mamă, casa noastră cea de lut (G. Vieru). 3. Așa-i cînd tace cocoșul lăsînd să cînte găina (B. P. Hașdeu). 4. Trăind și nemurind ai să vezi cine sînt

Продовження вправи на наступній сторінці.

- eu (I. Creangă). 5. Mustrearea nu mă oprește de a trăi cum pot (V. Alecsandri). 6. Murgul scutură din coamă, zboară vesel, fugе sprinten (B. P. Hașdeu). 7. Cînd vă veți întîmplа pri satul nostru, trecеți numaidecît pe la noi. O să fim bucuroși. 8. De unde nu iese foc, nu iese fum (Folclor).

191.1. | *Спишіть текст, розставляючи розділові знаки, розкриваючи дужки. З'ясуйте, із якого художнього твору взято уривок.*

Остап з Андрієм поринули в це бурхливе море загал..ної гульні зі (в, у)сім запалом молодого завзя..я. І ми..ю забули і бат..ківс..ку хату і бурсу і (в, у)се що перше б..нтежило душу і ві..алися новому жи..ю.

(У, в)се їх вабило гул..тяйс..кі січові звичаї і (не)складна (у, в)права та закони що (з, с)давалися їм навіт.. дуже суворими сер..д такої свавіл..ної р..спубліки. (Не)забаром обидва юнаки (з, с)добули щире пр..хил..ніс..т.. у козаків. Частен..ко разом з іншими товаришами зі свого куреня а іноді й (у, в)сім кур..нем та з сусідніми кур..нями в..їздили вони на полява..я в степ де водилася (сила)с..ле..а (в, у)сякої птиці оленів кіз а то ходили на озера річки й протоки пр..значені ж..ребком на кожний курін.. зак..дали неводи та сіті що(б) волокити багатючі улови на харчі (в, у)с..ому кур..н..ві. Хоч і (не)було тут іще справжн..ої науки з якої видно козака але вони (в, у)же стали помітними поміж іншими юнаками своїм завза..ям та вдатніст..ю в (у, в)с..ому. Моторно і влучно стріляли в ціл.. п..р..пливали (Д, д)ніпро проти течії – вчинок за який молодика врочисто приймали до козац..кого коша (М. Гоголь).

192.1. | *Підкресліть усі дієслова. Назвіть випадки, коли дієслово в одному часі вживається замість іншого.*

193.1. | *Випишіть з молдовського тексту в колонку всі дієслова, перекладіть їх українською мовою, у дужках до перекладу подайте повну граматичну характеристику дієслівних форм (вид, спосіб, час, особа (або рід), число).*

Sărbătorile de Crăciun

Crăciunul este cea mai importantă sărbătoare a creștinilor Sărbătoarea Nașterii Domnului este momentul în care se reunesc în jurul mesei toți membrii familiei.

Totodată Crăciunul este sărbătoarea pentru care sunt reînviatе și aduse

Продовження вправи на наступній сторінці.

În actualitate tradiții vechi, păstrate cu sfințenie de strămoșii noștri.

Sărbătoarea Nașterii Domnului este strâns legată de solstițiul de iarnă, cea mai scurtă zi din an. În Ajun femeile coc bucăți de aluat, modelate în formă de opt incomplet. Preparatul poartă numele de colăcei, iar bucățile de pîine sînt agățate pe perete, lîngă icoane, unde rămîn pînă la echinocțiul de primăvară, în 23 martie. Colăcelul copt în Ajunul Crăciunului este luat apoi de bărbatul casei cînd iese la arat. După ce

prima brazdă este trasată, bărbatul rupe Crăciunelul în trei bucăți, dintre care una o pune sub brazdă. O altă bucată o dă animalelor din gospodărie, iar pe cea de-a treia o mănîncă el. Tot în Ajunul Crăciunului femeile coc colaci, sub formă de coroană, simbolizînd coroana lui Iisus. Acesta, la fel ca și Crăciuneii, este păstrat pînă în primăvară cînd este dat animalelor care trudesc la cîmp.

Unul din obiceiurile principale ale Crăciunului este colindatul. În mod tradițional, obiceiul colindatului în Moldova este practicat numai de către băieți, flăcăi, care colindă în ziua de Crăciun. Prin obiceiul copiilor de a merge cu colindul și cu Steaua, se vestește Nașterea Mîntuitorului. Cetele de copii, purtînd cu ei o stea în centrul căreia e plasată icoana cu chipul pruncului Iisus își încep majoritatea colindelor cu «Steaua sus răsare».

Colindătorii poartă trăistuțe în care pun darurile oferite de gazde, obiceiul semnificînd, noroc și belșug în casa gospodarului. Cadoul tradițional pentru colindători este pîinea (simbol al belșugului), pentru flăcăi – colaci mari pregătiți special, pentru copii – colaci mai mici, hulubi, înnodăței, nuci și bomboane.

194.1. | *Спишіть речення, уживаючи дієслова в умовному способі. Визначте рід і число цих дієслів. Поясніть, коли вживається частка би, а коли – б.*

1. Коли я (бути) соловейком, до тебе тоді (прилітати) і любо тоді в зелені щоніченьки я (щебетати) (Лєся Українка). 2. (Бути) годинник, (знати), скільки проїхали (С. Скляренко). 3. Якби мені, мамо, намисто, то (піти) я завтра на місто. Якби мені черевики, то (піти) на музики (Народна творчість). 4. Тебе я (слухати) довіку, куме мій (Л. Глібов). 5. Друзі мої! Якби ви (могти) мені допомогти, я вам (дати) усі три лаштунки, ви (посіяти) на трьох ділянках, і тоді, коли насіння проросте, ми (дізнатися), на якій саме ділянці чарівні зерна (О. Іваненко). 6. До чого я (не торкатися), я завжди бачу, що це можна поліпшити (О. Довженко).

195.1. | Прочитайте текст. Дієслова якого часу переважають у тексті? Яка їхня виражальна роль?

Скільки пісень *погублено* тепер — старих і розрадних!.. Ось співає скрипка чи розмовляє кобза: одна, ледве помітна нота простягається в повітрі, і її коливання таке ж, як і коливання повітря. Струна дає чистий — до божевілля — звук. Коливаються віки, вузьке коло часу поширюється на все життя всього народу. Рівна, прозора, проста до геніальності нота з'єднує віки. Завмирають люди, дрижать їхні плечі від розкритої таємниці, тремтять вії від набіглої щасливої сльози. Та скрипка грає далі. Нота міниться, пролітають дрібні сплески звуку, ніби в скрипці проривається сміх. Обличчя яснішають. Розчулена до краю душа жадібно сприймає веселі звуки. Ноги самі стукотять такт (Ю. Яновський).

195.2. | Запишіть усі дієслова в другій особі однини та множини, підкресліть закінчення. До якої частини мови належить виділене слово?

Дієприкметник

Клоуз-тест

1. Дієприкметник – це форма дієслова, яка означає ...
2. Дієприкметник поєднує в собі ознаки ...
3. Дієприкметник, як прикметник, змінюється за ..., як дієслово, має ... та ...
4. Дієприкметники бувають ...
5. У реченні дієприкметник найчастіше виконує функції ..., інколи – ...
6. Дієприкметник здатний приєднувати до себе ... й утворювати ...

§ 23. Творення та правопис активних і пасивних дієприкметників. Перехід дієприкметників у прикметники. Використання дієприкметників у різних стилях

196.1. | Прочитайте словосполучення. Розподіліть їх у дві колонки: у першу – прикметник з іменником, у другу – дієприкметник з іменником. Обґрунтуйте свою думку.

Солона капуста, посолена капуста; зелене поле, зеленіюче поле; біла стеля, побілена стеля; міцний хлопець, міцніючий хлопець; освітлена кімната, світла кімната; стихаючий вітер, тихий вітер.

197.1. | *Складіть речення із двома-трьома парами словосполучень. Чи змінюється смисл речень у зв'язку з уживанням прикметника чи дієприкметника? Обґрунтуйте свою думку.*

198.1. | *Спишіть речення. Підкресліть дієприкметники як члени речення, укажіть морфологічні ознаки.*

1. Сіяло небо наді мною, і я над теплим шумом трав, захоплений життя красою, каштанів листя цілував. 2. Уже зоря золоторога, де полинами зацвіло, кладе на огненні пороги своє сивіюче крило. 3. Луни збентежені розсипаються дзвонами, луни збентежені в творчій хаосі... 4. Літо даленіє, даленіє літо, і шепочуть з вітром запізнілі квіти, квіти запізнілі, листя пожовтіле... чом ти зажурилась, мила, моя мила? 5. Синій вітер, метелики й квіти, співи птиць і цвітіння дерев, крізь росю забризкані віти чути моря бурхливого рев. 6. Ще прославляють щедре літо зелені коники в траві, ще фарби теплі і живі й душа для щастя вся відкрита (Із творів В. Сосюри).

199.1. | *Поясніть творення дієприкметникових форм.*

200.1. | *Прочитайте речення. Випишіть дієприкметники, позначте в них формотворчі суфікси, з'ясуйте вид і поясніть, які дієприкметники активні, а які пасивні.*

1. Вона була невинна, як дитина, пахуча, як розцвілий свіжо гай. 2. Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі, розвійтеся, як тихе зітхання! Незгоєні рани, невітшені жалі, завмерле в серці кохання. 3. Найгірше я людей боявся тоді і обминав їх, мов болючу рану. 4. Пісне, напоєна горем-отрутою, час тобі вже на спокій. 5. У біднім, прозаїчнім тім житті це був момент казковий і кипучий. 6. Ні без тебе нема, ні близ тебе спокою, мій світе! І земля не прийма, ох, і небо навіки закрите. 7. Мов сполохана, без тями, так земля з-під ніг моїх утікає. 8. Падуть листочки зв'ялі, зв'ялі – от так і сам впаду я далі (За І. Франком).

У сучасній українській мові активні дієприкметники теперішнього часу вживаються рідко; їх творення й використання потрібно уникати, послуговуючись натомість конструкціями *той, що (який)...*; *ті, що (які)...* тощо або добираючи відповідні іменники.

201.1. | *Спишіть речення, розкриваючи дужки. Визначте рід, число, відмінок дієприкметників, укажіть вид.*

1. (Задумати) вітер над городом віє. 2. В піснях при (народити) місто я буду подібний зорі. 3. Мовчить земля (розніжити), і поле, й тінь. 4. Чи знаєш ти світання в полі або в (задумати) садах, коли од щастя мимоволі сіяють сльози на очах? 5. Сніг, (розвихрити) копитом, птиць привіти угорі — все в душі моїй відбито, наче небо у Дніпрі. 6. І віти у дуба од муки знялися у синю жару, мов пестять (скривавити) руки його (зашкарубнути) кору. 7. Входить вічність, вся у зорях, в мов (розчинити) вікно. (Із творів В. Сосюри).

201.2. | *Укажіть речення з відокремленим означенням, вираженим дієприкметниковим зворотом; зробіть синтаксичний розбір, поясніть пунктограми.*

202.1. | *Усно перекладіть подані речення українською мовою. Випишіть дієприкметники. Доберіть до кожного з них 2-3 іменники.*

Acum noaptea se lățise ca un val negru cusut cu briliante (V. Alecsandri). cărăbuș pășea ostenit, cu mîinile supuse prinse la spate... (S. Duță). Lipsiți de pămînt, țărani moldoveni erau nevoiți să muncească la moșieri (Dsn presă). Badea Cireș se așează pe marginea ulucului – un uluc vechi, făcut din rădăcină.

203.1. | *Відредагуйте речення.*

1. Бажаючи вийти на зупинці, вчасно попереджайте водія! 2. Хто цікавиться захоплюючими екскурсіями по Києву, підійдіть до екскурсовода на привокзальній площі. 3. Підготовкою закінчивших середню школу до вступу в престижні вузи займається знаючий викладач математики (Із оголошень). 4. Приєднуюсь до думки усіх переді мною виступаючих. 5. Страждаючим від цього несправедливого рішення не слід мовчати. 6. Переживаючий за престиж фірми працівник має усе виконувати якісно та вчасно (Із виступів на зборах).

204.1. | *Спишіть речення, розкриваючи дужки. Прокоментуйте написання не з дієприкметниками.*

1. Пісня ж твоя в (не) вмираючій силі в моєму серці ясніє, живе (І. Франко). 2. Пісня несла з собою (не)виплакану журбу (В. Винниченко). 3. Навіщо ж пісня? А на те, щоб легше брать усе круте і (не)приступне у житті на ще (не)звіданій путі (П. Воронько). 3. Усі обернулися лицем до тієї давно вже (не)чутої пісні (Олесь Гончар). 4. Співа трава, ніким ще (не)зім'ята, і вабить сном солодких таємниць (Є. Маланюк).

204.2. | *Складіть твір-мініатюру «Бринить мелодія душі», використовуючи не з дієприкметниками.*

205.1. | *Замініть дієслівні сполучення на словосполучення «дієприкметник + іменник». Провідмініяйте виділені словосполучення.*

Пісок сиплеться, сонце палає, краса захоплює, сад розквітає, мрія не здійснюється.

206.1. | *Уявіть, що ви стали учасниками телевізійного шоу, тема якого – уміння робити подарунки. Складіть діалог, уживаючи дієприкметники.*

*Стрїту – a întîlîni, a întîmpina; a da peste (cineva).
Світáння – revărsatul zorilor.*

Дієприслівник

Клоуз-тест

1. Дієприслівник – особлива незмінювана форма дієслова, що називає ...
2. Дієприслівник разом із залежними від нього словами утворює ..., який у реченні є ...
3. Дієприслівнику властиві дієслівні ознаки ...
4. Дієприслівники недоконаного виду означають ... і утворюються за допомогою суфіксів ..., а доконаного – ... і утворюються за допомогою суфіксів ...

§ 24. Творення та правопис дієприслівників. Стилістичні властивості дієприслівника. Правильне вживання дієприслівників

207.1. | *Спишіть речення, ставлячи, де треба, розділові знаки, уставляючи на місці крапок потрібні літери. Обґрунтуйте свою думку.*

1. Співала колосом власна нива, співали жайворонки над нею, співав пісню серп відрізуюч.. ст..бло (М. Коцюбинський). 2. І небо, й з..мля ніби куняли, затаїлис.. й очамріли од краси та тиші сподіваюч..с.. чогос.. страшного в натурі (І. Нечуй-Левицький). 3. Не встигли ваші очі вслідкувати за тим, де він спустит..ся, як він знову зняв..ся вгору дз..обаюч.. гострим носом н..в..личкого коника (Панас Мирний). 4. Сонце схиливш..с.. на осін.. світило якомсь байдуже, поспішало наче на спочинок, натопл..не літн..ою подорож..ю (Г. Коцюба). 5. Погулявш.. коло бджіл і наївш..с.. огіркових пуп'янків натрапив я на моркву (О. Довженко). 6. Наближаюч..с.. до Коропового хутора Північний Донец.. ширшає, робит..ся многоводнішим, глибшає (Остап Вишня).

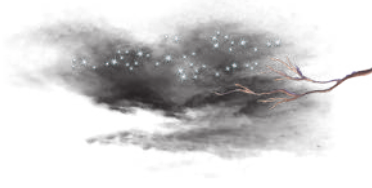
207.2. | *Визначте граматичні ознаки дієприслівників.*

208.1. | *Складіть речення з поданими словосполученнями. Поясніть синтаксичну функцію однокореневих слів. Визначте їх частиномовну належність. Обґрунтуйте свою думку.*

Палаючі очі, палаючи від радості; тремтячі голоси, тремтячи від холоду; стоячі води, стоячи біля вікна.

209.1. | *Спишіть речення. Розставте пропущені розділові знаки. Підкресліть одиничні дієприслівники та дієприслівникові звороти. Укажіть вид і час дієприслівників.*

1. І я заплакавши назад поїхав знову на чужину. 2. Співають ідучи дівчата а матері вечереять ждуть. 3. А я стою похилившись думаю гадаю. 4. Там могили з буйним вітром в степу розмовляють розмовляють сумуючи (Із творів Т. Шевченка). 5. Майнувши сірим хвостом дорога безшумно

Продовження вправи на наступній сторінці.

сховалася в зелені хлібів (Б. Винниченко). 6. Зимовий вечір закуривши люльку розсипав зорі (В. Симоненко). 7. Іноді русалки вилазять на дерева й гойдаються на гіллі як на гойдалці співаючи пісень (О. Воропай).

210.1. | *Перекладіть речення з дієприслівниковими зворотами українською мовою й з'ясуйте правила пунктуації в обох мовах.*

1. Întrebînd de noi denumirea străzii, necunoscutul a plecat mai departe.
2. El a plecat, grăbindu-se. 3. Mi-a întins mîna, salutîndu-mă.

211.1. | *Прочитайте речення з учнівських творів. Знайдіть помилки в уживанні дієприслівникових зворотів і правильно побудуйте речення. Запишіть відредаговані речення.*

1. Заходячи в кімнату, мати сиділа й читала книгу. 2. Слухаючи музику, у мене виникло бажання вчитися грати на якомусь інструменті. 3. Сидячи на березі, до нас підійшли школярі шостого класу. 4. Під'їжджаючи до свого села, у мене злетіла бейсболка. 5. Говорячи про зимову красу, дівчинка писала твір. 6. Спускаючись з гори, у мене зламалась лижа. 7. Увійшовши в ліс, сонце сіло. 8. Простягнувши руку по ягоду, з куща почулося шипіння. 9. Виходячи з лісу, нам зраділи друзі. 10. Здавши зібрані гриби, ми чекали на смачну юшку.

212.1. | *Прочитайте текст. Визначте його стильові ознаки. Пригадайте, чи відчували ви коли-небудь захоплення від краси навколишнього світу. Якими словами ви хотіли б про це сказати?*

Вигнавши одного разу худобу, він зупинився на галявині. Під бузиновим кущем синів лісовий дзвіночок. Хлопець дивився на нього, а дзвіночок на хлопця. Йому не хотілося зривати квітку. Він ніколи не зривав листя, не ламав гілля, старався не толочити постоломи трави – усе живе, усе для нього. Він узяв її в руку, і вона, крутнувшись, заворушилася в його руці. Ніжні пелюстки торкнулися до пальців, передаючи їм свою ніжність. І раптом багато дзвіночків розпустилися навколо – вони розквітали із блакитним дзвоном. «Краса...» – промовив хлопець і наче онімів. Йому хотілося обняти всенький світ (Б. Харчук).

212.2. | *Спишіть речення з дієприслівниками, поясніть правила вживання коми. Від дієслів, що є в тексті, утворіть дієприслівники й складіть із ними речення.*

213.1. | *Складіть твір за словами Оноре де Бальзака «Щоб судити про людину, принаймні треба увійти в таїну її думок, її нещастя, її хвилювань», уживаючи дієприслівники та дієприслівникові звороти.*

Прислівник

Клоуз-тест

1. Прислівник – це незмінна частина мови, яка виражає ...
2. Головною функцією прислівника в реченні є функція ...
3. Зрідка прислівник виступає в ролі ...
4. Якісно-означальні прислівники можуть мати ...

§ 25. Групи прислівників за значенням. Творення прислівників. Правопис прислівників і прислівникових сполучень, утворених від іменника з прийменником. Стилистичні функції прислівника

214.1. | *Запишіть народні вислови. Знайдіть прислівники і з'ясуйте, яким членом речення вони виступають.*

1. Тиха вода, а як гарно камінь шліфує. 2. Сім погод надворі: сіє, віє, мутить, крутить, рве, зверху ллє, знизу мете. 3. Прийшла весна дуже красна. 4. Поки було літо, то все було розмаїто. 5. Не хочеш холоду – полюбиш ліс змолоду. 6. Злива довго не йде. 7. Восени і горобець багатий. 8. Пустився вітер зопалу в море та наробив горе (Народна творчість).

215.1. | *Перекладіть українською мовою подані прислів'я. Підкресліть прислівники. Поставте до них запитання та визначте розряд за значенням. Кількома реченнями розшифруйте мудрість виділених прислів'їв.*

Продовження вправи на наступній сторінці.

1. Lucrul bun nu se face iute. 2. Bunul gospodar își face vara car și iarna sanie. 3. Cine știe carte vede mai departe. 4. Nu lăsa pe mâine ce poți face azi. 5. Bate fierul cât e cald, că de se va răci, în zadar vei munci. 6. Nenorocirea nu vine niciodată singură. 7. Mai bine mai târziu decât niciodată. 8. *Culege toată viața ca să ajungi bogat, dar nu uita copile de unde ai plecat.* 9. Cine fură azi un ou, mâine va fura un bou. 10. *Drumul drept îți pare lung.*

216.1. | *Згрупуйте й запишіть прислівники за розрядами, поставте до кожної групи запитання. З'ясуйте, чи всі розряди прислівників проілюстровані.*

Наїздом, на шкоду, *босоніж*, справа, нізащо, хвилююче, знову, всередині завдовжки, *навзнак*, наосліп, без відома, по *двоє*, знову жаль, звідусіль, мимохіть, чимдуж, тимчасово, по-перше, рано, хтозна-як, зроду-віку, отут, *по-вашо-му*, тоді, утроє, по-українськи, *запанібрата*, щонайкраще, вкупочці, заміж, самовдоволено, тишком-нишком, впереміш, щороку, востаннє, кровно, ревно, *доволі*, доценту, утрьох, усмак, зопалу, учетверо, навприсядки, невблаганно, шалено, щосили, якнайдовше, наперебій, довше, коротко, злісно, поночі, опліч, навічно, поблизу, *беззвучно*, страшенно, дужче, напам'ять, навперейми, невинно, урозкид, злегка, надмір, улітку, напровесні.

217.1. | *Визначте, як утворилися прислівники. Виділені слова розберіть за будовою.*

218.1. | *Наведіть по два-три приклади прислівників, що відповідають на запитання чому? для чого? наскільки?, молдовською мовою. Письмово перекладіть їх українською мовою. Порівняйте обидва варіанти та зробіть висновки.*

219.1. | *Прочитайте текст. Випишіть словосполучення із прислівниками. Поставте до прислівника питання.*

Давно знають люди про сезонні пташині мандрівки, однак і досі багато в чому вони лишаються загадкою. Звичайно, сьогодні вже ніхто не вірить, що ластівки, як жаби, перебувають зиму на дні річок та озер, а зозуля з холодами перетворюється на яструба чи взагалі восени птахи відлітають на Місяць. Колись гадали саме так... Але й по сьогодні лишається таємницею здатність птахів орієнтуватися під час мандрівок, особливо вночі. Не завжди зрозуміло, чому птахи обирають ті чи інші маршрути, строки вильоту...

Продовження вправи на наступній сторінці.

Явище міграції цікаве своєю масовістю, напруженістю, якоюсь особливою внутрішньою організованістю і піднесенням. Воно — мовби потужна, хоч і прихована від нас течія, яка непереможно захоплює пернатих (В. Севастьянов).

219.2. | *Визначте морфологічні ознаки й синтаксичну роль прислівників.*

220.1. | *Спишіть речення. Визначте, де прислівник, а де прикметник. Обґрунтуйте свій вибір.*

1. Більше вір очам своїм, аніж вухам. 2. Більше поле — більші турботи. 3. Краще ногами осквзнутися, аніж язиком. 4. Добре ім'я — найкраще багатство. 5. Учене — добре, а розумне — ще краще. 6. Добре слово краще, ніж готові гроші. 7. Добре роби, добре й буде (Народна творчість).

221.1. | *Випишіть якісні прислівники. Утворіть від них вищий і найвищий ступені порівняння, з'ясуйте способи їх творення.*

Тихо, попереду, чітко, потроху, виразно, глибоко, цікаво, надалі, надовго, переважно, значно, віднині, постійно, завжди, близько, пізно, наскрізь, спочатку, вповодж, нарешті, знизу, дорого, мало, коротко.

222.1. | *Спишіть речення, розкриваючи дужки. Обґрунтуйте свій вибір.*

1. Неосяжне зоряне небо розкрило (в)горі своє іскристе склепіння (З. Тулуб). 2. Рубаймо (в)горі щаблі, щоб нам стояти твердо і щоб дістатися (на) гору (Леся Українка). 3. Клекоче потік, хлеще піну (в)блід (І. Франко). 4. Війська і вози (в)кількох місцях почали переходити (по)весняному багатоводну річку (І. Ле). 5. Щось лізе (в)верх по стовбуру (Т. Шевченко). 6. Лежить Семен (горі) лиць у траві, виставив (у)верх коліно (С. Васильченко). 7. Калина оглянулась на них раз і (в)друге (Є. Гуцало). 8. Як (на)весні шум зелений оживляв сумну діброву, то (що)дня поет приходив до діброви на розмову (Леся Українка). 9. Тут з (діда)прадіда, із віку(в)вік збирали мед, з берез точили сік (І. Нехода). 10. (В)день такий розцвітає весна на землі (В. Сосюра).

Прислівники пишуться

разом	окремо	через дефіс
<p>- утворені сполученням прийменника з іменником, коротким прикметником, числівником, займенником, прислівником: <i>в вечері, востаннє, втроє, внічию, навіщо, сповна, потихеньку, заодно, зісподу, подекуди (але до чого, за віщо, за що);</i></p> <p>- утворені з кількох основ (із прикметником чи без нього): <i>мимоволі, насамперед, повсякчас, водно-сталь, чимдуж;</i></p> <p>- утворені сполученням часток <i>аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-</i> із будь-якою частиною мови: <i>аніскільки, деколи, чимало, деінде, щораз (але дарма що, поки що, тільки що, хіба що);</i></p> <p>- утворені сполученням кількох прийменників із будь-якою частиною мови: <i>знадвору, вдосвіта, спідлоба, наготові.</i></p>	<p>- утворені від іменника з прийменниками <i>без, в, до, з, на, під, по:</i> <i>без упину, в нагороду, до вподоби, з переляку, на зло, під силу, по змозі;</i></p> <p>- у яких повторюються основи, розділені прийменниками: <i>раз у раз, з року в рік, час від час;</i></p> <p>- утворені поєднанням узгоджувального прийменника (іменника, числівника, займенника) з іменником в орудному відмінку: <i>кінець кінцем, одним одна, тим часом, таким чином;</i></p> <p>- утворені сполученням прийменника з повним прикметником чоловічого (середнього) роду: <i>у цілому, в основному;</i></p> <p>- утворені сполученням прийменника <i>по</i> зі збірним числівником: <i>по двоє, по троє, по четверо.</i></p>	<p>- у яких повторюються основи (синонімічні та антонімічні прислівники): <i>ледве-ледве, зроду-звіку;</i></p> <p>- у яких повторювані основи розділені прийменниками, що перейшли у префікси, та частками: <i>всього-на-всього;</i></p> <p>- утворені від прикметників і займенників за допомогою префікса <i>по-</i> і суфіксів <i>-и-, -ому-:</i> <i>по-нашому, по-київськи;</i></p> <p>- утворені з префікса <i>по-</i> і порядкового числівника на <i>-е:</i> <i>по-перше, по-четверте;</i></p> <p>- неозначені складні прислівники з частками <i>будь-, -небудь, казна-, -то, хтозна-:</i> <i>будь-де, казна-коли, так-то, хтозна-як.</i></p>
<p>Запам'ятайте! <i>По-латині, на-гора, десь-колись, десь-інде, десь-інколи, геть-чисто.</i></p>		

223.1. | *Визначте закономірність у наголошуванні поданих прислівників. Складіть речення із виділеними парами слів.*

Світлий – засвітла, сліпий – зосліпу, хрест – навхрест, сторо- на – осторонь, важкий – важко, високий – високо, боязкий – боязко, сильний – сильно, мужній – мужньо, на бік – набік, на сміх – насміх, очі – позаочі, ніяк (жодним чином) – ніяк (немає як), ніде (ні в якому міс- ці) – ніде (немає де), ніколи (цього не було або не буде) – ніколи (немає коли).

224.1. | *Запишіть подані прислівники, дотримуючись правил правопису, доберіть до них відповідники з молдовської мови, поясніть особливості правопису цих слів (сполучень слів) в обох мовах.*

Ледве/ледве, хоч/не/хоч, пліч/о/пліч, з/боку/на/бік, одним/одно, всього/на/всього, врешті/решт, раз/по/раз, з/давніх/давен, більш/менш, зроду/віку, по/сусідськи, по/своєму, тим/разом, таким/чином, без/кінця/краю, до/решти, з/краю/в/край, ні/нащо, по/сусідству, як/треба, як/годиться, поки/що, як/най/довше, що/най/менше, на/здогін, по/пліч, у/лад.

Спересέρдя – de tînie, furios.

Ревно – cu stăruință, cu rîvnă.

Поночі – noaptea, noaptea tîrziu.

Знічев'я – din trîndăvie, lene; 2) din lipsă de activitate, ocupație.

Службові частини мови. Вигук

§ 26. Прийменник. Перехід повнозначних слів у прийменники. Синоніміка прийменників

Клоуз-тест

1. Прийменник – це службова частина мови, яка служить ...
2. Прийменники членами речення ...
3. З усіма частинами мови прийменники пишемо ...
4. За будовою прийменники поділяють на ...
5. Складні прийменники пишуться ..., лише такі, що починаються із з (зі), пишуть ... Складені прийменники пишуться ...
6. За походженням прийменники поділяються на ...
7. Непохідні прийменники – найдавніші, їхнє походження ...
8. Похідні прийменники утворені від інших частин мови: ...

225.1. | *Знайдіть серед поданих слів прийменники й запишіть їх.*

Чи, в, та, при, з-над, хоч, би, понад, який, дещо, але, для, не, мов, як, у, хай, поки, що, так, із-за, мимо, під, на, край, кінець.

226.1. | *Спишіть речення, розкривачи дужки. Поясніть правопис прийменників.*

1. Червоний місяць аж горить, (з)за хмари тихо виступає. Тече вода (з)під явора ярмом на долину (Т. Шевченко). 2. (Над, наді)мною ясні зорі в Десну кинули вінки, і купальська синь прозора їх несе, немов роки (М. Стельмах). 3. Баштан жовтіє (по)над ярмом (М. Рильський). 4. Блиснуло сонце (з)поза гір у зеленому саду (А. Кримський). 5. Стрункі сосни велично впираються вершинами (у, в)небо (Ю. Збанацький). 6. (По)над ставом вітер віє, встає хмара (з)за лиману (Т. Шевченко). 7. А (по)над нами небо блакитне, а (по)під нами трави зелені (А. Малишко). 8. (Із)за гори, (із)за лісу вітрець повіває... (М. Шашкевич)

226.2. | Охарактеризуйте прийменники за будовою та походженням.

Слід розрізняти прийменники з іншими однозвучними частинами мовами. Якими частинами мови виступають у поданих реченнях омонімічні слова?

1. Коло — це одна з геометричних фігур.

2. Коло тину росте калина.

У першому реченні виділене слово відповідає на запитання *що?* – коло; має лексичне значення; виступає членом речення (присудком), отже, це іменник.

У другому реченні виділене слово входить до складу запитання *коло чого?* – коло річки й служить для зв'язку слів, це слово можна замінити прийменником – синонімом *біля*, отже, це прийменник.

227.1. | Уведіть подані слова в речення таким чином, щоб вони виступали спочатку як прийменники, а потім – як інші частини мови (укажіть, які).

Протягом, шляхом, поруч, незважаючи на, край, неподалік, кругом.

228.1. | Виберіть потрібний варіант прийменників. Поясніть закономірності при вживанні того чи іншого варіанта.

Читати (у, в, уві) оригіналі, кілометрів (з, із, зі, зо) три, працював (у, в, уві) бібліотеці, написав (над, наді) мною, дивитися (у, в, уві) вічі, я (з, із, зі, зо) тобою, ти (з, із, зі, зо) мною, була (у, в, уві) Одесі, колиска (з, із, зі, зо) ясена, говорити (з, із, зі, зо) сватом, вітер (з, із, зі, зо) снігом, стукати (у, в, уві) двері.

229.1. | Відредагуйте речення.

1. Зустрічаємося завтра в десять годин. 2. Я хочу до вас звернутися по приватній справі. 3. Нарада по цьому питанню почнеться в десять годин. 4. Називайте себе по прізвищам. 5. Я прийшов по його дорученню по справі. 6. На протязі кількох тижнів діти не ходили в школу. 7. При таких умовах я звільнюся з фірми по власній волі.

230.1. | *Визначте стилістичні особливості прийменників у поданих реченнях. Укажіть можливість синонімічної заміни прийменників. Поміркуйте, чим викликане повторення прийменників у виділених реченнях.*

1. Круг його літало безліч бджіл (Б. Грінченко). 2. Із-за такої пустої причини годі нам, пане полковнику, своєї товариської приязні псувати (Б. Лепкий). 3. Цікаво, чи росла за Овідієвих часів тут виноградна лоза? (О. Гончар) 4. *Та невже ж і ти думаєш, що на брань я ходив заради золота і що заради нього стояв поплич із князем Святославом?* (С. Скляренко) 5. *По обіді хутірськї жінки знову сходилися до лавочки, що біля нашого двору* (В. Дрозд). 6. Пішла в садок у вишневий (Народна творчість). 7. За сльозами, за гіркими і світу не бачить (Т. Шевченко).

231.1. | *Зробіть синтаксичний розбір виділених речень.*

Принáда — tomeală, nadă; tentație, atracție.

Спідлóба — pe sub sprîncene; дивитися с. а privi ăncrunțat, cu neîncredere.

§ 27. Сполучник. Синтаксичні функції сполучника.

Перехід повнозначних слів у сполучники.

Відмінність сполучників від сполучних слів

Клоуз-тест

1. Сполучник – службова частини мови, яка вживається ...
2. За значенням сполучники поділяються на ...
3. Групи сполучників за будовою: ...
4. За вживанням сполучники поділяються на ...

232.1. | *Спишіть прислів'я, уставляючи на місці крапок пропущені сполучники. З'ясуйте функцію кожного з них. Поясність уживання розділових знаків.*

1. Наука в ліс не веде, ... з лісу виводить. 2. ... добре жити, треба працю любити. 3. ... такий до роботи, ... до розмови. 4. В очі любить, ... за очі гудить. 5. М'яко стелить, ... твердо спати. 6. Не той урожай, ... в полі, а той ... в коморі (Народна творчість).

Довідка. Що, а, як, щоб, проте, що, якби, та.

233.1. | *Випишіть сполучники у дві колонки: у першу - сурядності, у другу - підрядності. Із трьома сполучниками складіть речення.*

Однак, і, й, та, якщо, через те що, як, проте, немов, щоб, хоч, бо, та, коли, а, зате, для того, щоб, тому що, наче, дарма що.

234.1. | *Спишіть речення, розкриваючи дужки. Укажіть частини мови належність виділених слів, поясність їх правопис.*

1. Все одно, що(б) не сталося, ми не розлучимось (Леся Українка). 2. Ет, про що(б) мала згадувати (Ю. Збанацький). 3. І тільки люди зморщили чоло: — Не може бути, що(б) таке було (Л. Костенко). 4. Як(би) я була зіркою в небі, я б не знала ні туги, ні ні жалю ((Леся Українка). 5. У мене одна думка: як(би) нам нашу красну мову так високо підняти, як підняв її Шевченко (Панас Мирний). 6. Як(би) ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя (Т. Шевченко). 7. Тепер, що(зі) мною не буде, я завжди буду знати, що є на світі люди такі, як Ви (О. Теліга). 8. Дівчата спросонку спершу прегукуються з кимось, не(мов)би пробуючи голоси (І. Ле). 9. Добре, дуже б добре було, як(би)то воно так сталося, як гадається (Т. Шевченко). 10. Народна пісня — то(ж) вона усій землі окраса (М. Рильський). 11. Скорить повинні дощову ми непокірну хмару — то(ж) сіймо у ріллю нову пшеницю яру (М. Рильський).

235.1. | *Укажіть критерії розрізнення сполучників і сполучних слів.*

236.1. | *Прочитайте текст. За допомогою яких мовних засобів розкривається в ньому дивовижність і краса світу? Дослідіть, якими мовними засобами пов'язуються між собою речення першого абзацу.*

Мати думає, що вранці я сплю, і зачинає віконниці. Хай собі зачинає — так ще краще. Бо в одній віконниці, щоб ви знали, є маленьке вічко. Там був сучок, він, мабуть, висох, розхитався й випав, і зробилось у дощці кругле віконце — дучко. Крізь те дучко падає в хату довгий жмут проміння. Це мов кіно. Дивіться, що воно буде.

Темно. Жевріє тільки вузенька смужка, вона тягнеться навскоки, од вікна до печі. А за нею, за цією смужкою, тихо й чорно. Та ось ожила, заворушилась пітьма. Наче хтось сколотив її — піднялись дрібненькі пушинки. Вони виходять із темряви і на світлі стають золотими, рожево-пухнастими. Тихо снують пушинки, плывуть одна за одною, то піднімаються, то опускаються, то зникають зовсім (В. Близнець).

- 236.2.**
1. Спишіть виділені сполучники у дві колонки за відношенням до певного розряду. Усно проаналізуйте їхню роль у реченні.
  2. Поміркуйте, чи однакова роль сполучників і, й. Чи можна вважати сполучниками підкреслені слова мов, наче.
  3. Спишіть останнє речення, підкресліть у ньому всі слова відповідно до синтаксичної ролі. Назвіть морфологічні ознаки сполучника.

- 237.1.** Прочитайте висловлювання. Яку роль у них виконують сполучники? Розкрийте зміст одного із цих висловлювань у творі-роздумі.

1. Час тече, немов пісок з долоні (П. Воронько). 2. Добре жити, бо є ще побратими, серце є. І люди, і хліб-сіль (А. Малишко). 3. Не суди, і тебе не осудять (Біблія).

Гудити — а ponegri, а cleveti, а defăima, а calomnia, а huli; а dojeni, а mustra, а dezaproba.

§ 28. Частка. Уживання часток у препозиції й постпозиції.

Функції модальних часток.

Особливості вживання заперечних часток не, ні

Клоуз-тест

1. Частка – це службова незмінна частина мови, яка надає окремим словам чи реченням ...
2. За значенням частки поділяються на ...

3. За походженням частки бувають ...
4. За будовою частки поділяються на ...

238.1. | Згрупуйте частки за значенням у різні колонки.

Ось, нехай, ну, не, -ся, невже, хіба, мовляв, навіть, хай, до того ж, лише, бо, хоч, ну-бо, егеж, авжеж, теж, аж, бодай, то, ані, еге, чи саме, власне, тільки, -таки, трохи не.

239.1. | Спишіть речення. Укажіть частки. З'ясуйте їх значення в реченнях та поясніть, від яких частин мови вони утворилися.

1. Було колись, запорожці вмiли панувати (Т. Шевченко). 2. Ось послухайте ще й моєї казки (Ю. Яновський). 3. Що й казати, ялинка цього року була просто розкішна (О. Іваненко). 4. Я набрала скільки там у глечик та й дала їй, подякувала та жінка та й пішла собі (Марко Вовчок). 5. Що було собі задумаю, те й зроблю (Марко Вовчок). 6. Ще задумані далі безкраї зачаровують душу мою, коли жито в полях достигає і зозуля кує у гаю (В. Сосюра). 7. У той саме час злегенька скригнули сінешні двері (Панас Мирний). 8. Ой, що то за шум учинився? (Народна творчість) 9. «Мамо, чи кожна пташина в вирій на зиму літає?» – в мамі спитала дитина (Леся Українка). 10. Чи, може, це ввижається мені той несказаний камертон природи, де зорі ясні і де тихі води? (Л. Костенко)

240.1. | Спишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Обґрунтуйте свій вибір.

1. А кіт ковбасу уминає, (не)наче й (не)до нього річ. 2. Наука в ліс (не) веде, а з лісу виводить. 3. Коли (не)пиріг, то й (не)пирожися, коли (не) тяміш, то й (не)берися. 4. Як (ні)чим (не)ризикувати, то (ні)чого й (не) мати. 5. Життя, як терниста нива — (не)пройдеш, ноги (не)вколовши. 6. У (не)вмілого руки (не) болять. 7. Дар — (не) купля: (не)гудять, а хвалять. 8. Де багато господинь, там хата (не)метена. 9. Дружній череді вовк (не) страшний. 10. Хвалися (не)родичами-орлами, а своїми ділами.

241.1. | Відновіть текст, уставляючи необхідні частки з довідки.

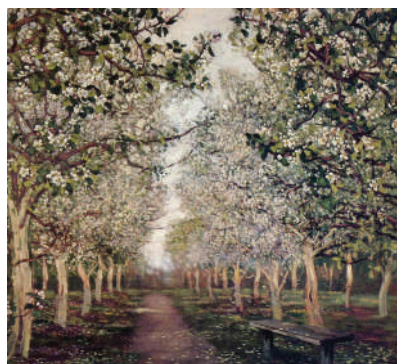

Сади цвітуть

... густим молоком облиті фруктові дерева.
... виструнчилися у весняному святковому
вбранні вишні, сливи, черешні, груші. І очей
від них ... одведеш! ... тягне до них, підійдеш,
... милуєшся і ... намілуєшся.

... радість і для невтомних трудівни-
ць — бджіл. Вони неквапно збирають ...
нектар ... перший весняний взяток. А на
землі – сила-силенна ... справжніх весня-
них квітів. Недаром ... місяць зветься кві-
тень (За О.Копиленком).

Довідка: ніби, ось, не, хоча, ото, не, це, таки, справді, вже, же, цей.

241.2. | *Визначте тип і стиль мовлення. Поміркуйте, що відображає заголовок: тему чи основну думку.*

242.1. | *Напишіть есе «Для чого людині дано життя?», у тексті використайте частки, різні за значенням.*

Ввиж́атися — а (se) nǎžǎri, а і se nǎluci cuiva.

§ 29. Вигук. Групи вигуків за походженням і значенням. Стилістичні функції вигуків

Клоуз-тест

1. Вигук – незмінювана особлива частина мови, яка виражає ...
2. Групи вигуків: ...
3. За походженням ...
4. За значенням ...

243.1. | *Запишіть вигуки в чотири колонки відповідно до значення: у першу - емоційні; у - другу спонукальні; у третю - вигуки етикету; у четверту - звуконаслідувальні слова.*

Гой, о-о, фі, ого, ну, шабаш, тррр, тьох-тьох-тьох, леле, цить, спасибі, ку-куріку, бубух, будь ласка, привіт, ай, от тобі й раз, ква-а-а, на добраніч, геть.

244.1. | *Відновіть зміст речень, уставляючи потрібні за змістом вигук. Визначте синтаксичну роль вигуків, розряд за значенням.*

1. ..., ..., місяць май: теплий та холодний. 2. Дай, ..., веснувати, лише на голому полі житувати. 3. ..., якби та якби, то вирости б на голові гриби – був би город. 4. Не кажи ..., поки не перескочив. 5. Один день, ..., а ціле життя, ... (Народна творчість).

Довідка. Ай, ай; Боже мій; е; гоп; «гой»; «йой».

245.1. | *Спишіть речення, знайдіть вигук. Що вони виражають? Яка їх стилістична роль? Чому вигук не належать ні до самостійних, ні до службових частин мови? Зверніть увагу на розділові знаки при вигуках.*

1. О! Річка сховалась – була і нема: замурувала річку зима (А. Качан). 2. Ах, як не хочеться листу з дерева падати (Остап Вишня). 3. На добраніч вам, ниви. Й тобі, зозуле (М. Коцюбинський). 4. Ох, яка буря знялася на морі (О. Іваненко). 5. Гей, летім у світ орлиним летом! (А. Волощук) 6. Чом ворони: - Кар-кар-кар? - Чом летять, як на пожар? І сорока: - Скре-ке-ке! - Прилетіла. - Що таке? (Д. Білоус) 7. «Ов-ов-во!..» - одзиваються збуджені гори ... «Га-га-га...» - повторяють в тривозі далекі верхи (М. Коцюбинський). 8. О сонце ласкаве, о сонце ясне! У нашій країні життя весняне! (П. Тичина)

246.1. | *Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Визначте стильові ознаки.*

А ви на човні забираєтесь у густу кугу чи в очерет, замасковуєтесь, сидите й чекаєте... та, сидячи, від скуки перемовляєтесь з крякухою:

- Тась Тась Тась

А вона вам на відповідь тихенько й лагідно:

- Ках Ках Ках

Аж ось крякуха різко й тривожно, аж ніби задихаючись:

- Ках(нах)ках Ках(нах)ках

Стежте! То шуліка-яструб наглядів вашу крякуху й кружляє над нею!

Не ловіть гав! Бо стрілою впаде яструб, і не матимете ви крякухи. Пильненько вдивляйтеся, чи не промайне у воді чи на очереті тінь від крякушиного погубителя...

І не вагайтесь, як помітите його:

- Бах

Встрелили ви яструба чи не встрелили, а проте одігнали: вдруге навряд чи заманеться йому поласувати вашою крякухою...

Заспокоїлась крякуха, заспокоїлись ви...

Чуєте знову:

- Ках Ках Ках

Але це «ках» якесь непевне, байдуже... (Остап Вишня)

246.2. | *Спишіть текст, ставлячи розділові знаки та розкриваючи дужки. Прокоментуйте правила написання вигуків.*

246.3. | *Усно проаналізуйте вигуки як частину мови. Знайдіть речення, у якому вигук виступає членом речення.*

247.1. | *Випишіть із художньої літератури уривок тексту, який у своїй будові мав би вигуки. Визначте їх синтаксичну роль, розряд за значенням, умови написання.*

СИНТАКСИЧНА, ПУНКТУАЦІЙНА, СТИЛІСТИЧНА НОРМИ

Синтаксис і пунктуація (поглиблення)

§ 30. Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них

Клоуз-тест

1. Синтаксис – це розділ мовознавчої науки, який вивчає ...
2. До синтаксичних одиниць належать ...
3. Предметом вивчення стилістики є ...
4. Словосполучення – це ...
5. Речення – це ...
6. Способи підрядного зв'язку: ...
7. Узгодження – такий спосіб зв'язку між словами, ...
8. При керуванні залежне слово ...
9. Приляганням називається такий спосіб зв'язку між словами, ...

Розгляньте «хмару» слів. Випишіть із неї словосполучення. Визначте види підрядного зв'язку.

248.1. | Прочитайте речення. Випишіть словосполучення з різними видами підрядного зв'язку.

1. «Суржик» в Україні є небезпечним, бо паразитує на мові, що творилася тисячоліттями, загрожує змінити мову (О. Сербенська). 2. Усунути деформацію мови, очистити її від спотворень, повернути нашій мові справжню народну красу – це справа честі всіх нас, і старших, і молодших, це природний обов'язок кожного перед незалежною Україною. Адже і мовою нації визначається моральне здоров'я народу, його розвиненість, культурність. Усе це також визначатиме образ і творчу спроможність України в сім'ї цивілізованих демократичних держав (Олесь Гончар). 3. Шлях до чистоти мови – це шлях розуміння своєї індивідуальності, бажання вийти за межі шаблону, який нав'язується зовнішнім середовищем, це прагнення бути самим собою (Ю. Живоглядов).

249.1. | Запишіть словосполучення в три колонки залежно від того, який вид підрядного зв'язку між головним і залежним словом.

Святковий настрій, Одарчин зошит, сказати доньці, хрумтить яблуком, сумно посміхаючись, особливо весело, хороший лікар, намалювати коло, мало спілкуватися, освітлена кімната, осяяна красою, змовчав знову, м'ятна цукерка, огрядна жінка, книжкова полиця, вид спорту, оглядати хворого, зовсім близько, світить яскраво, безмежні поля, зневажена людина, знекровлене обличчя, захист країни, мріємо про щастя, умита росою, поїхати з мамою, писати каліграфічно, працюючи швидко, часто вагаючись, оживають зранку, військовий загін, мерехтять уночі, вносити обережно, книга з бібліотеки, знайшов неподалік, дійшли до лісу, вірно служити, з'їхалися до мами.

Ключ. Підкресліть другу від початку літеру першого слова кожного словосполучення, прочитайте продовження вислову С. Реріха «Сенс людського життя...»

Керування при словах-синонімах та паронімах може вимагати різних відмінків. Наприклад, оволодіти (чим?) мовою, опанувати (що?) мову, освоєння (чого?) комп'ютера; оснований (на чому?) на правилах, заснований (ким?) науковцем.

250.1. | *Запишіть словосполучення, виправляючи помилки.*

Пробачати його, бачити власними очима, сталося за помилкою, називати по імені, вибачити товариша, в одинадцять годин, думав за брата, зраджувати собі, приймати участь, перекласти на молдовську мову, на багатьох мовах, подати для затвердження, ліки для хвороби, ходити за водою, по власному бажанню, орієнтуватися по зіркам.

251.1 | *Утворіть словосполучення, ставлячи іменники в потрібній формі.*

Сподіватися (успіх); стикатися (труднощі); спіткнутися (поріг); знемагати (спрага); ухилитися (робота); докоряти (людина); повідомляти (друг); ризикнути (життя); стосуватися (ми); пишатися (перемога); поквитатися (насмішник); покладатися (друг).

252.1. | *Напишіть висловлення типу роздуму «Формула успіху людини».*

Срăга — sete; dorință arzătoare.

§ 31. Підмет і присудок.

Уживання односкладних і двоскладних речень.

Використання неповних речень

Клоуз-тест

1. Головні члени речення – це ...
2. Член речення, що означає істоту, предмет, явище, поняття й відповідає на питання хто? або що? – це ...
3. Присудок – це головний член речення, ...
4. Двоскладне речення – це таке речення, ...
5. Граматична основа односкладного речення складається з ...
6. Неповними називаються речення, у яких ...

253.1. | *Спишіть речення. Визначте граматичну основу кожного речення. Підготуйте лінгвістичне повідомлення про способи вираження підмета і присудка.*

1. Дорогою донеслося до нього «ку-ку» (Панас Мирний). 2. Це «добре» звучало тепер м'яко, як сердечна просьба (І. Вільде). 3. Зраджувати друга так жадливо! (В. Нестайко) 4. За хмарами дощовими горить-сяє ясне сонечко (П. Куліш). 5. Соняшники вечоріють, поступово смеркають, поночіють-поночіють (Є. Гуцало). 6. А нам перемагають і живуть! (П. Тичина) 7. Аж двері рип у хату із сіней (Л. Глібов). 8. І кожне ні вогненне чує так (І. Вільде). 9. Хтось добрий нелукавою рукою нас викарбує в медальйоні літ (Н. Поклад).

253.2. | *Укажіть стилістичну роль підметів і присудків, виражених різними частинами мови?*

Складені дієслівні присудки не треба плутати з простими, які мають при собі додатки або обставини мети, виражені неозначеною формою дієслова.

Об'єктний інфінітив відповідає на питання додатка й співвідноситься з окремим діячем: дієслово-присудок та неозначена форма дієслова – різносуб'єктні дієслова:

Мені радять жити без ілюзій (Л. Забашта).

Інфінітив мети в реченні є обставиною мети при дієсловах зі значенням руху, переміщення в просторі та ін.:

Прийшов я сповідатися каліні (І. Драч).

254.1. | *Установіть відповідність між реченнями й синтаксичною роллю інфінітива. Речення запишіть, підкресліть члени речення.*

1 Птиці зелені у пізню пору спати злетілись на свіжий проруб (Л. Костенко).

2 А нам перемагають і живуть! (П. Тичина)

3 Не любив я ловити птахів (П. Перебийніс).

4 Жити – не тільки брати, а й віддавати (Д. Ткач).

А додаток

Б означення

В обставина

Г підмет

Д присудок

255.1. | *Спишіть речення, уставляючи, де потрібно, тире між підметом і присудком.*

1. Сміятися над розумним це привілей дурнів (Жан Лабрюйєр). 2. Лиш боротись значить жить (І. Франко). 3. Дружити значить бути старанним учнем у школі вимогливості (В. Сухомлинський). 4. На гіллі рясному цвіт немов сніжинки (В. Сосюра). 5. Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм (О. Довженко). 6. Краса душі, краса любові найвища на землі краса (В. Сосюра). 7. Вірити в казку щасливому бути (М. Дмитренко). 8. Творчість завжди мрійна і тривожна (В. Симоненко). 9. Бути людиною дертись по вертикальній стіні (В. Стус). 10. Мрійники це стратегічний ресурс будь-якої країни (С. Дацюк).

256.1. | *З'єднайте частини речень лівої і правої колонок. Запишіть прислів'я, уставляючи, де потрібно, тире між підметом і присудком.*

Добре слово людині ...	... довга дорога.
Між «говорити» і «робити» ...	... варте завдатку.
Слово ...	... що дощ у погоду.
Найкраще ...	... ключ від серця.
Приємне слово ...	... просто сказане слово.

257.1. | *Укажіть відповідність між односкладними реченнями та їх видами.*

1. Океан чистоти і сяйва (О. Гончар).	А означено-особове
2. Вросту в цю землю чорнобривцем (І. Малкович).	Б неозначено-особове
3. А слова дружнього за гроші не купити (М. Рильський).	В узагальнено-особове
4. Задзвонили в усі дзвони по всій Україні (П. Тичина).	Г безособове
	Д називне

257.2. | *Перебудуйте подані односкладні речення на двоскладні.*

258.1. | *Перебудуйте подані односкладні речення на двоскладні. Утворені непоширені речення поширте другорядними членами й запишіть їх.*

Продовження вправи на наступній сторінці.

Чарівна природа, розмай дерев, квітів, зелено-го руна трав. Ліси, покриті димом. Сивий Дніпро. Чорна-чорна та глибока ніч. Невмируща й божественна енергія картини.

258.2. | Чи утворюють записані речення текст? Обґрунтуйте свою думку.

259.1. | Складіть і розіграйте діалог «У молодіжному клубі». Використайте неповні речення.

260.1. | Прочитайте текст. Визначте тему, головну думку, стиль і тип мовлення.

*Катерина Білокур.
Хата в Богданівці*

Народження дива

Катерину Білокур називають художницею від Бога. На полотнах майстрині пензля велич рідної землі, її багатство. Красу земну оспівано неперевершено! Відчувається тремтливе буття природи, любов до всього суцього. На одній картині зображено урожайну ниву, на іншій – польові квіти. Пелюсткове намисто квітів у сонячній росі...

Бачимо перші промені сонця. Катерина прямує на пригірок. Серед буйної зелені – дикий мак. Над червоними пелюстками – бджілка. Майстриня присідає на стільчик. На уламку скла [рост'ікайец':а] фарба. За кожним порухом зап'ястя відчуваємо якусь таємничість. Ось бджілка вже повзе по руці. Потім золотиста трудівниця змахує крильцями й сідає на змальовану квітку, соває хоботком по денцю макової чашечки. На устах Катерини Білокур – таємничо-загадкова усмішка (За матеріалами Інтернету).

260.2. | Виконайте завдання.

1. Випишіть односкладні та неповні речення. Поясніть розділові знаки в неповних реченнях.
2. Дослідіть частиномовну належність слів *одній* та *іншій* у п'ятому реченні. Думку обґрунтуйте.
3. Доберіть синоніми до слова *пригірок*.
4. Від іменника *зап'ястя* утворіть прикметник. Поясніть орфограми.
5. Слова *велич*, *таємничість*, *любов* запишіть у формі орудного відмінка. Поясніть написання утворених слів.

Продовження вправи на наступній сторінці.

6. Зробіть буквенний запис слова, поданого фонетичною транскрипцією. Поясніть, яке мовне явище це слово ілюструє.

261.1.

Прочитайте Правила свідомого українця. Чи погоджуєтеся виконувати ці настанови? Якими реченнями вони висловлені? Охарактеризуйте дієслова-присудки в цих конструкціях.

1. Будь чистий душею й тілом, зміцнюй дух і тіло самовихованням і самоосвітою.
2. Старайся бути добрим і чесним, справедливим, правдивим і красивим.
3. Прагни бути першим у гідній поведінці, добрих справах і праці.
4. Будь сміливим і розважливим, дисциплінованим, організованим і мужнім, долай труднощі на шляху до Добра, Правди, Краси.
5. Шануй і захищай честь і гідність дівчини, жінки, матері й усіх людей, борони слабких, цінуй побратимство.
6. Шануй батьків своїх, їхні звичаї й традиції; люби рідну землю, батьківську хату, материнську мову та пісню, калинову Україну.
7. Люби рідну природу, умій берегти й примножувати її багатство й красу; усвідомлюй себе частиною природи, що є основою життя.
8. Шануй християнські закони, дотримуйся їх у своєму житті.
9. Живи для добра України, шануй свої скарби й не привласнюй чужих.

261.2.

Складіть кілька правил, яких повинні дотримуватись учні вашого колективу. Реченнями яких видів ви скористалися? Підкресліть у них граматичні основи.

*Зан'ястя — 1) încheietura mîinii; 2) poetic brăţară.
Хóбот — trompă; trompa elefantului; х. лафета călcîiul afetului (la tun, la mitralieră).*

§ 32. Просте ускладнене речення. Розділові знаки в простому реченні

Клоуз-тест

1. Просте речення – це ...
2. Просте речення може бути ускладнене ...

262.1. | Прочитайте речення. Укажіть, чим вони ускладнені. Поясніть орфограми.

1. Я в людей попрошу тільки віри в кожне слово, почуте від мене (Л. Костенко). 2. І пахне раннім сонцем і медком земля, легким серпанком оповита (Д. Луценко). 3. Безперечно, вам усе тут незнайоме, дивне (О. Гончар). 4. Я прощаюсь нині з тобою, рідна хато моя, назавжди (В. Симоненко). 5. Синій простір нещадно звузився, як горіхове серце висхле (М. Савка). 6. Треба зранку до праці вставати, зневажаючи втому і лінь, і долати, долати, долати бездуховність усіх поколінь (Г. Чубач).

Однорідні члени речення

Клоуз-тест

1. Однорідні члени – це такі члени речення, які ...
2. Однорідні члени речення з'єднані ... зв'язком.
3. Є три види зв'язку між однорідними членами речення: ...
4. При однорідних членах речення вживаються сполучники ...

263.1. | Сформулюйте за поданими схемами правила вживання розділових знаків при однорідних членах речення.

○, ○
○, а ○

○, і ○, і ○
○ і ○, ○ і ○

○ і ○

264.1. | Запишіть речення. Підкресліть однорідні члени речення. Поясніть розділові знаки. Скільки рядів однорідних членів є в поданому реченні?

І хотілося б дякувати за можливість не відповідати,
Не пояснювати, не повторювати, не торкатись,
За можливість не слухати нарікань і не давати поради,
Дякувати за монотонність, дякувати за строкатість (С. Жадан).

Не є однорідними членами речення такі конструкції:

- повторювані слова, що виконують функцію одного члена речення й уживаються з метою наголошування на чомусь, посиленого вияву ознаки;	<i>Ох не рання любов, не рання!</i> (Л. Костенко)
---	--

Продовження таблиці на наступній сторінці.

- цілісні фразеологічні вирази, компоненти яких часто є антонімічними; такі сполучення виконують функцію єдиного члена речення;	<i>І сміх і гріх було дивитися на цю недоладну постать (М. Стельмах).</i>
- ускладнені форми простого присудка, що утворюються повторюваними словами в сполученні з частками	<i>Раді не раді, а гостей зустрійте (Із розмови).</i>

265.1. *Прочитайте текст. Назвіть однорідні члени речення. Зверніть увагу на виділені слова. Як вони називаються і з якою метою вживаються? Запишіть текст, розставляючи розділові знаки. Вставте пропущені літери е чи и.*

Над усім кр..ницею городом садом в..сить мідне кол..со місяця. І вже весь в..л..тенський *світ* поля ліси зорі моря і гори озера й річки пропл..-вають крізь мою душу просвітлюючи її. На даху хати на в..рхівках старезних яс..нів на луках і в..л..чезному плесі *скрізь* з'являються емоційно забарвл..ні звуки і кольори дитинства. *Усе* краса с..ла ч..стога і смак дж..-рельної води срібна повінь в..сняного водозливу піднімали з дна душі світлі спогади (За В. Гей).

266.1. *З'ясуйте, які помилки стали причиною спотворення змісту речень. Запишіть речення, усуваючи помилки.*

1. Ні гарний щебет, ані щебет птахів, ніщо, ні розквітлі куці бузку не могли його втішити. 2. У свій будинок ми завезли ліжко, диван, нові меблі, крісло. 3. Пальців у нього двадцять п'ять: на кожній руці десять, на ногах усього двадцять. 4. У вірші є епітети, порівняння, інші тропи, метафора. 5. На полях, луках і садках ще лежить сніг. 6. Узимку я не тільки катаюся на лижах, санчатах, а й на ковзанах. 7. На півдні вже досягають солодкі апельсини й лимони (Із учнівських творів).

267.1. *Прочитайте текст. Випишіть речення з однорідними членами. Розставте пропущені розділові знаки й поясніть їх.*

Традиційний етнічний костюм складається століттями, і кожна деталь в ньому має особливе значення. У народному костюмі молдован відбилися, як у дзеркалі, особливості життя народу на цій щедрій на багаті врожаї землі. Одяг із національним візерунком з листя квітів і плодів прикрашений майстерною вишивкою відрізняє старовинний костюм молдован.

Продовження вправи на наступній сторінці.

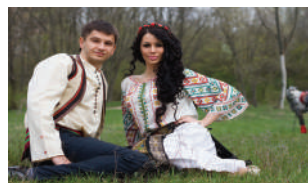
Національний костюм молдован зародився в часи, коли тканини для одягу селянки виготовляли самі, в умовах ізолюваного від міст натурального господарства. У селах ткали і пряли дівчата вишивали сорочки готували посаг до весілля.

Починаючи з XIV століття, на території Молдови були побудовані прядильні ткацькі майстерні й ремісничі цехи. Знатні місцеві бояри поступово розвинули ткацьку промисловість. Вишукані матеріали фабричного виробництва, такі, як шовк сатин і кашемір почали з'являтися й використовуватися для пошиття національних костюмів тільки в XIX столітті. Тоді ж у моду увійшли тонкі фартухи з полотна шовкові рушники з бахромою, які надягали на голову заміжні жінки.

Кожухи й шапки з баранчика повстяні капелюхи та взуття а також безрукавки для чоловіків і жінок постачали селянам ремісники. Таким чином, склався характерний по зовнішньому вигляду для всіх районів Молдови оригінальний національний костюм (За матеріалами Інтернету).

267.2. | *Складіть і запишіть речення про національні елементи сучасного одягу за поданими схемами.*

○: ○, ○, ○ i ○.
○, а саме: ○, ○, ○ – ...
○ i ○, ○ i ○, – ○...

268.1. | *Прочитайте кілька коментарів про свободу за матеріалами Інтернету. Чю думку ви поділяєте? Запишіть цей коментар. Обґрунтуйте свій вибір, висловлюючи міркування про те, що таке свобода. Використайте в реченнях однорідні члени.*

Андрій. Свобода – можливість робити, мислити, творити, діяти в рамках дозволеного, але з безмежною фантазією. Свобода – це можливість робити помилки й виправляти їх.

Софія. Як на мене, свобода – це комплексне поняття, основними складовими якого є право вибору та бажання, сміливість брати на себе відповідальність за все, що відбувається в житті людини.

Здається, усе так просто, однак я помітила одну цікаву річ. Більшість

Продовження вправи на наступній сторінці.

людей не хоче брати відповідальність за свої вчинки й покладається на вибір начальника, коханої людини, батьків, президента, уряду, законів... Чи можна назвати це свободою? Думаю, що ні.

Ірина. Свобода у стосунках – це життя без принципів і чужих підказок, взаєморозуміння, повага до партнера та його інтересів, вільне спілкування, відсутність брехні і нещирості. У своїх стосунках з коханим я – велика дитина! Адже тільки дитина є зразком щирих емоцій та чистого кохання. Бережіть кохання, цінуйте стосунки, поважайте чужу свободу – і буде вам щастя!

268.2. | *Напишіть есе «Що для людини означає свобода?», використовуючи однорідні члени речення, узагальнювальні слова при однорідних членах речення.*

Напiкáння — 1) cîrtire; plîngere; 2) lamentație, tînguială, văicăreală; 3) reproș, dojană, mustrare.

Строкáтий — peștriț, bălțat.

Водозлiв — гiдр. instalație de eliminare a apei.

Порівняльний зворот

Клоуз-тест

1. Порівняльний зворот – це ...
2. Порівняльний зворот приєднується сполучниками ...
3. У реченні порівняльний зворот виконує синтаксичну роль ...
4. Порівняльний зворот на письмі виділяється ...

269.1. | *Прочитайте речення. На основі спостереження зробіть висновок про те, коли порівняльний зворот комою НЕ виділяється.*

1. Ходжу на лижах майже як пінгвін (Л. Костенко). 2. Душа неначе розправляє крила (Л. Скирда). 3. На землі прожив ти не як гість (Д. Луценко). 4. Став і дощик накрапати, поливає як з відра (П. Грабовський).

270.1. | *Запишіть речення. Підкресліть порівняльні звороти як члени речення. Розставте пропущені розділові знаки.*

1. Стоїть дівка як калина (Народна творчість). 2. Гори збудились, і лине як птах пісня весела і сміла (Д. Павличко). 3. Час летів немов на крилах, і мов сон

Продовження вправи на наступній сторінці.

життя минало (Леся Українка). 4. Голова без розуму як ліхтар без свічки (Народна творчість). 5. Хай звучать валторни ніжні мов тополя. Київ неповторний як українська доля (А. Камінчук). 6. А проміння довге як мітли обмете сизохмарну даль (В. Симоненко). 7. Тихесенько стукає в шибку бентежне як сон зітхання (Н. Гамалій). 8. А місяць наче наголос над літерами хат (І. Доценко).

270.2. | *Виберіть із речень порівняльний зворот, який, на вашу думку, найпоетичніший. Уведіть цей зворот у самостійно складене речення.*

Порівняльний зворот **НІКОЛИ** не виконує роль прикладки, тому його не слід сплутувати з прикладкою, яка вводиться в речення словом **ЯК**.

271.1. | *Доведіть, що серед поданих речень є лише одне з порівняльним зворотом.*

1. Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості (М. Рильський). 2. У тебе голос чистий, як струмок (Леся Українка). 3. Ліс зустрів мене як друга (М. Рильський).

272.1. | *Розгляньте репродукцію картини-ілюзії сучасного українського художника О. Шупляка. Ілюстрацією до якого речення вона є? Що ви бачите на ній? Опишіть епізод, зображений художником, уживаючи порівняльні звороти.*

Порівняльний сполучник **НЕ ЗАВЖДИ** свідчить про те, що в реченні є порівняльний зворот. Порівняльні звороти слід відрізнити від неповних порівняльних речень.

Якщо в конструкції є	іменник у називному відмінку з конкретним значенням	Це підрядне порівняльне речення.
	стрижневе слово – займенник, що завжди вказує на конкретний предмет	
	присудок (підмет зрозумілий з головного речення)	
	додаток, обставина, що залежать від пропущеного присудка	

273.1. Прочитайте речення. Запишіть, розподіляючи їх на дві групи: із порівняльними зворотами й складними реченнями з підрядними порівняльними. Розставте розділові знаки.

1. На грудях заряхтіли діаманти мов зорі на небесному чолі (І. Драч). 2. Сю ніч зорі чомусь колючі як налякані їжачки (Л. Костенко). 3. Згубилося сонце у хмарах немов загубилося слово (Є. Гуцало). 4. Сто доріг мов змії розпатлались (В. Стус). 5. Червоні калини цвітуть у луках як щастя дівоче на буйних вітрах (Л. Забашта). 6. Мої думки як дикі голуби в полях шукали синього притулку (Л. Костенко). 7. Сяє дощик на зеленім листі наче сльози капають на лист (Є. Гуцало). 8. Тече твій погляд темно-синій як вітер в затінку небес (М. Вінграновський).

274.1. Утворіть із кожної пари речень одне речення з порівняльним зворотом. Запишіть речення, розставте розділові знаки.

1. Одеса крізь туман здалеку височіла на березі. Так височіє кістяк старої шхуни (За Ю. Яновським). 2. І вже струмочки побігли. Так смішно бігають діти по траві (За М. Сомом). 3. Тихесенько стукає в шибку бентежне зітхання. Воно схоже на сон (За Н. Гамалій). 4. Над садом щебет ластів'їний летить. Цей щебет схожий на дитячий сміх (За О. Довгим).

274.2. Складіть есе «Коштовні самоцвіти народу», використовуючи порівняльні звороти, що є різними членами речення.

Притулок — *adăpost, azil, ospiciu, refugiu, ascunzătoare; n. для cupim orfelinat; знайти собі n. a sălășlui, a se refugia, a se adăposti.*

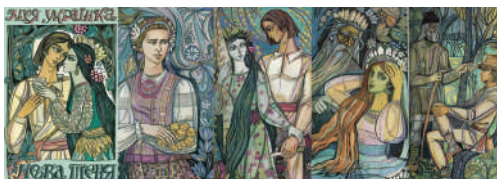
Звертання, вставні слова

Клоуз-тест

1. Звертання – це ...
2. Звертання має форму ...
3. Вставними називаються ...
4. Вставні слова виражають ...
5. Звертання, вставні слова в реченні ...
6. На письмі звертання і вставні слова ...

275.1. | Прочитайте поезію. Укажіть назву твору, із якого взято уривок, автора. Запишіть, розставляючи розділові знаки.

Коли б ти нічко швидше минала
Вибач кохана я Ще ж я не знала
днини такої щоб була щасна
так як ти ніченько так як ти ясна
Чом ти березо така журлива
Глянь моя сестронежко таж я щаслива
Не рони вербо сліз над водою
буде ж матусенько милий зо мною
Батьку мій рідний темненький гаю
як же я ніченьку сюю прогаю
Ніч коротка довга розлука
Що ж мені суджено щастя чи мука...

Художниця
Софія Караффа-Корбут

276.1. | Прочитайте уривок із статті. Запишіть речення, ускладнюючи їх вставними словами із довідки. Якого значення вони надали тексту?

Аморально повсякчас наголошувати на тому, що в нас найнеозоріші простори, найбагатші надра, найдовші річки.

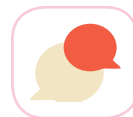
Усе це ми не виплекали своїми руками, а одержали в спадок. Ми зовсім не примножуємо природні багатства, а безсоромно розбазарюємо їх.

Ми кидаємо-таки тінь на слово чуже, коли своє наділяємо синтезом достоїнств. Не зовсім гречно стверджувати, що лише ми маємо велике минуле і ще більше майбутнє.

Роздмухуючи оті «най», ми відгородимося від неоднозначного, бурхливого й мінливого світу. Але ж ніяка культура не самотня. Вона мусить контактувати та взаємодіяти з іншими (За М. Сливським).

Довідка. Певна річ, безперечно, без сумніву, безумовно; зрештою, певно, до речі; очевидно, напевно, мабуть; мабуть, певно, напевно, може, можливо; до речі, між іншим, зрештою; по-друге; по-перше, крім того; може, можливо, мабуть.

276.2. | Про яку чесноту йдеться в тексті? У Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО про неї записано: «... це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою світу». Складіть діалог, доводячи або спростовуючи цю думку.

Продовження вправи на наступній сторінці.

277.1. Прочитайте поетичні рядки, правильно інтонуючи. Визначте головну думку та засоби її розкриття. Охарактеризуйте звертання (будова, спосіб вираження, місце в реченні, розділові знаки, стилістична роль).

В джерелах слова - душі криниця,
А рідна мова - як чарівниця.
Звичайний приклад візьму навмисне,
Краса ж така в нім, що серце стисне.
Дивися - в кличнім простім відмінку:
«Ой не стелися, зелен барвінку...»
Одвертий кличний - немов дитинний,
Музичний, зичний та ще й гостинний.
Звертання щире, душевне, щедре -
Василю, Павле, Іване, Петре!
І так сердечно, і так ласкаво -
Наталю, Лесю, а чи Любаво!
До зборів, сходки відкрито й радо -
Чи товариство, а чи громадо!
А найсвятіше душа приємле -
Моя Вкраїно, кохана земле,
Ти, святий Дніпре, і ти, Дунаю, -
Миліших серцю звертань не знаю (Д. Білоус).

277.2. Запишіть у кличному відмінку виділені слова й використайте їх у ролі звертань у власних реченнях. Поясніть розділові знаки в першому реченні.

278.1. Уявіть себе журналістом, який бере інтерв'ю в переможця обласної олімпіади з української мови. Сформулюйте свої запитання, використовуючи звертання та вставні конструкції.

279.1. Запишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки. Укажіть вставні слова. З'ясуйте особливості їх використання в різних стилях мовлення.

Українець, який здивував світ

У когорті відомих українців чільне місце безперечно посідає Микола Сядристий, роботи якого об'їхали весь світ.

Майстра здебільшого цікавлять природні матеріали метали мінерали насіння трав і дерев. За словами умільця будь-яка насінина по-перше є дуже гарною від природи по-друге довговічною.

Із половини макової зернини як це не дивно маестро примудрився зробити чудове гніздечко для трьох золотих пташенят, а зі шматочка вишневої кісточки портрет-барельєф Соломії Крушельницької.

Деякі його твори такі дрібні, що можуть загубитися серед порошинок. Наприклад найменший у світі годинник, якого Сядристий уставив замість ока золотій бабці. Складається цей годинник уявіть собі зі ста тридцяти деталей. А золотий сервіз на цукровій піщинці навіть не можна покласти на хустинку, бо кавничок і бокальчики проваляться крізь волокна тканини (За О. Лань).

280.1.

Розгляньте світлини. На них – українці, які змінили світ. Напишіть статтю до Вікіпедії про те, чому вони заслуговують на особливу увагу. Використайте звертання, вставні слова, неповні речення.

Роксолана

Сергій Корольов

Богдан
Гаврилишин

Соломія
Крушельницька

Смарáгдовий — de smarald.

Шатрб — şatră, cort.

Жмéня — 1) căușul mîinii; 2) mîñă (făcută pumn), mîñă; 3) перен. fleac, nimica toată.

Когóрта — cohortă, detaşament, falangă.

Використання дієприкметникових і дієприслівникових зворотів

Клоуз-тест

1. Другорядні члени речення, що несуть на собі елемент додаткового повідомлення й виділяються на письмі розділовими знаками, називаються ...

2. Відокремлені поширені означення найчастіше виражаються ...
3. Дієприслівниковий зворот виконує синтаксичну роль ...
4. Дієприкметникові та дієприслівникові звороти на письмі зазвичай ...

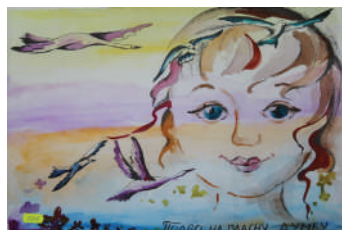
281.1. | *Учень, виконуючи тестове завдання, правильної відповіді не знайшов. Але ж так бути не може (не повинно)! Допоможіть учневі знайти правильну відповідь. Обґрунтуйте свою думку.*

- Речення, у якому НЕ треба ставити розділових знаків, міститься в рядку
- А** Безмежний степ укритий снігом спав.
  - Б** Бриніла тиша плетена зірками.
  - В** Дорога моєї вулиці вимощена камінням.
  - Г** Росте трава напоєна дощами.

282.1. | *Підготуйте лінгвістичне повідомлення «Розділові знаки при дієприкметниковому та дієприслівниковому зворотах». Правила проілюструйте прикладами.*

283.1. | *Спишіть речення, розкриваючи дужки. Визначте стилістичні функції відокремлених членів речення.*

1. Закон це нормативно(правовий) акт спрямований на регулювання суспільних відносин шляхом (у, в)становлення загально(прийнятих) правил. 2. Справедливі закони як спосіб (у, в)никнення людської катастрофи (у, в)становлюють межі можливої поведінки. 3. Знаючи закони ми дотримуємося порядку (у, в) суспільстві. 4. Дотримуючись норм прописаних (у, в) законі (не)стаємо на «слизький» шлях. 5. Будучи законо(слухняними) громадянами ми знаходимося під захистом держави. 6. (Не)дотримання норм прописаних у законі може призвести до великих проблем серйозних плачевних. 7. Порушивши той чи інший закон ми позбавляємо себе можливості зберігати спокій зокрема порядок справедливість і свободу (Із підручника «Правознавство»).

283.2. | *Чи становлять подані речення текст? Обґрунтуйте свою думку.*

284.1. | *Утворіть із кожної пари речень одне, ускладнене дієприкметниковим зворотом. Речення запишіть, розставляючи розділові знаки.*

1. Троянда усміхається сонцю шовковими пелюстками. Вони розтулені назустріч теплу і світлу. 2. Хмаринки розкошують у блакитному небі. Вони розмлоєні останнім теплом осені. 3. Яблуні посхиляли гілля до землі. Воно обтяжене медовими запашними плодами. 4. Лежить дорога. Вона прошита золотом 5. Шлях покритий дрібним м'яким порошком. Він здається схожим на старого, змученого, знесиленого життям чоловіка.

285.1. | *Відредагуйте речення.*

1. 1011 рік називався офіційною датою заснування Софійського собору, висічений над входом до храму, а також під його головним куполом. 2. У бібліотеці Ярослава Мудрого, зберігаючи неоціненні скарби писемності тих часів, налічувалось понад 950 томів візантійських і давньогрецьких авторів. 3. Софійський собор уцілів, спустошений Батием, залишаючись головним діючим храмом міста (Із учнівських творів).

285.2. | *Спишіть текст, розставляючи розділові знаки.*

«Київ уславлений величчю та нещастям це краса в історії нашої Вітчизни найкращий діамант у короні наших правителів!» – писав український історик Микола Закревський.

У глибоку давнину вищою формою будівництва були храми обрядні поетичні тексти творилися устами віщих наділених особливою силою поетів.

Будучи ревним християнином і поборником православ'я князь Ярослав Мудрий забажав у своїй столиці спорудити храм подібний до собору Святої Софії в Константинополі.

Виходячи з державних потреб у давньоруських школах розміщених при церквах вивчали основи письма читання рахунок спів музику якій надавали виняткового значення розглядаючи як одне з «семи вільних мистецтв» поетику риторику грецьку й латинську мови.

Дочка Ярослава Мудрого Анна одружившись із французьким королем ознайомила французів із культурою Київської Русі (За Я. Хомич).

286.1. Розгляньте репродукцію картини Миколи Шелеста. Про що нам «розповідь» художник? Що зображено на передньому плані, а що – на задньому? Яка кольорова гама переважає? Які думки й почуття навіює полотню? У розповіді використайте прості ускладнені речення.

Розрізняйте слова гама і гамма.

Гама – у музиці ряд звуків у межах октави, який послідовно зростає або спадає; перен. ряд гармонійно взаємопов'язаних відтінків кольору в образотворчому та декоративному мистецтві.

Гамма – назва третьої букви грецького алфавіту. У складних словах означає стан речовини або зв'язок із гамма-промінням.

Гамма –.. ?

Дізнайтеся більше за посиланням

287.1. Напишіть статтю для шкільної газети за поданим початком, використовуючи конструкторі, що ускладнюють речення. Доберіть заголовок.

Проводиться експеримент. Ми хочемо стати досконалими людьми. У майбутньому всі стануть іншими, кращими. Спочатку ми, експериментатори. Потім – усе людство. Усі до єдиного будуть щасливими (За Я. Дублянською).

288.1. Запишіть речення, уставивши пропущені літери, розділові знаки.

1. Я в людей попрошу тільки віри в кожне слово почуте від мене (Л. Костенко). 2. І пахне ран..ім сонцем і м..дком з..мля л..гким с..рпанком оповита (Д. Луценко). 3. Треба зранку до праці вставати зневажаючи втому і лінь і долати долати долати бе..духовність усіх поколінь (Г. Чубач). 4. А до бер..га тихо хвилі н..суть поран..н..і душі ж..вих кораблів (Кузьма Скрябін). 5. Зв..чайна собі мить. Зв..чайна хата з комином. На росах і дощах настояний бузок. Оця реал..на мить вже завтра буде спом..ном а післязавтра казкою з казок (Л. Костенко).

288.2.

У вільний час перегляньте фільм «Три білборди за межами Еббінга, Міссурі» режисера Мартіна Макдона, складіть пам'ятку «Живімо за законами справедливості». Використайте речення з дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами.

Гультяй — 1) *haimana, pierde vară, chefliu*;
2) розм. *om de banu gata, ștregar, paște-vînt*.
Пóрох — *praf, colb*; 2) *praf de pușcă, iarbă de pușcă*;
3) *țărîină, rămașițele pămîntești*; *розтурати на п. а pulveriza, a strivi, a face praf*.
Віщуй — *prevestitor, profetic, vestitor*.
Рівний — *zelos, sînguincios, stăruitor, plin de rîvnă*.
Кóмин — *coș, horn, canal de fum*.

§ 33. Складне речення. Розділові знаки в складному реченні

Клоуз-тест

1. Складним називається речення, яке ...
2. Складні речення поділяються на ...
3. Сполучниковими називаються речення, частини яких ...
4. Сполучникові складні речення поділяються на такі види: ...
5. Сурядний зв'язок – це ...
6. Підрядний зв'язок – це ...

289.1.

Установіть відповідність між видом речення та прикладом до нього.

Вид речення

- 1 просте, ускладнене однорідними членами
- 2 складне безсполучникове
- 3 складносурядне
- 4 складнопідрядне

Приклад речення

А Інтернет-технології стали природною частиною життя, а невміння орієнтуватися в інтернет-просторі можна порівняти з невмінням писати й читати.

Продовження вправи на наступній сторінці.

Б Пізнання інформаційного простору дозволяє розширити коло інтересів, сприяє додатковій освіті, спонукає до кмітливості...

В Пізнаючи інформаційний простір, людина самовиражається.

Г Сучасний мобільний зв'язок, без якого сьогодні неможливо відправити дитину на вулицю, з'явився не так уже давно.

Д А той же Скайп у людей старшого покоління ще й досі викликає подив: це наче диво сучасного світу.

Синоніміка сурядних сполучників у складному реченні

Клоуз-тест

1. Складносурядним називається таке речення, ...
2. У складносурядному реченні використовуються ... сполучники.
3. Найчастіше між частинами складносурядного речення виражаються відношення ...

290.1. | *Змодельуйте з поданих простих речень складносурядні, добираючи різні сполучники сурядності (і, а, то ... то, не то ... не то). Що при цьому змінилося? Визначте смислові зв'язки між частинами змодельованих складносурядних речень.*

Тінь від корабля темніє на воді. Море темним полиском мерехтить безкрайньо.

291.1. | *Прочитайте складносурядні речення. Визначте смислові зв'язки між їх частинами. Зробіть висновок про вживання розділових знаків у складносурядному реченні.*

Таблиця на наступній сторінці

Речення	Смислові зв'язки	Розділовий знак
Повітря тремтить від спеки, і в срібнім мареві танцюють далекі тополі (М. Коцюбинський). Минула ніч, і сонце білогриве несе на тросі огненному день... (В. Симоненко) Ще назва є, а річки вже нема (Л. Костенко). Чи то шумлять так хвилі, чи німфа плаче вслід (О. Пахльовська).		Кома
Усе зраділо, стрічаючи день; і день зрадив, розцвітаючи, ясний, теплий, погожий (Панас Мирний).		Крапка з комою
Найменший шелест або стук – і моє серце завмирає (М. Коцюбинський).		Тире
Кома НЕ ставиться		
За Бугом шумів вітер та безкраїм проваллям хиталася темрява (Григорій Тютюнник).		
Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе! (М. Рильський)		
Хто режисер фільму і як стрічка називається? (Із розмови)		
Сумно й глухо (Панас Мирний).		

292.1. | *Запишіть речення, розставляючи розділові знаки. Зробіть синонімічну заміну сполучників. З'ясуйте, як впливає заміна сполучників на зміст речення.*

1. Мені війнула в очі сивина а я нічого не везу додому (Д. Павличко).
2. Сонячні промені не досягали землі проте внизу стояли прохолодні зеленкуваті сутінки (В. Малик).
3. А ранки цвітуть перламутром і падають вранішні зорі в туман (М. Хвильовий).
4. Може вмерти і людина і розсипатися в порох та горітиме на зорях велетенське її діло (Ю. Яновський).

293.1. | *Змоделюйте складносурядні речення, додавши першу частину. Який сполучник сурядності ви використали? Чи можлива заміна сполучника? Як від цього змінюються смислові відношення між частинами складносурядного речення?*

1. ... сонце на горизонті з'явилося.
2. ... повітря дихає на нас теплом.
3. ... чується дзвінкий солов'їний спів.

294.1. | *Запишіть речення, уставляючи, де потрібно, розділові знаки.*

1. Щастя це трикутник а в нім три боки віра надія любов (Богдан-Ігор Антонич). 2. Життя справді складне і єдиний у нього підручник досвід (Григорій Тютюнник). 3. Краще вибухати синім цвітом а не чорним атомним грибом (А. Малишко). 4. Чому так пахнуть квіти гаю і повні щастя наші дні? (В. Сосюра) 5. Чи біля тебе душу відморожу чи біля тебе полум'ям згорю (Л. Костенко).

295.1. | *Напишіть твір-роздум «Перлини сучасної української поезії». Сформулюйте тезу роздуму на основі слів Ліни Костенко «Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі». У творі використайте складносурядні речення з різними сполучниками.*

Мерехтіму — 1) а лічāри; 2) а sclіpi; 3) а fīlfīi; 4) а pīlpīi.

§ 34. Особливості зв'язку підрядних речень із головним. Синоніміка підрядних сполучників

Клоуз-тест

1. Складнопідрядним називається таке складне речення, ...
2. Частина складнопідрядного речення називається ...
3. Засобами зв'язку підрядної частини з головною є ...
4. Сполучні слова ...
5. Складнопідрядні речення поділяються на речення ...
6. Складнопідрядне речення, у складі якого є одна головна частина і дві або більше підрядних, називається ...
7. Залежно від особливостей структури складнопідрядні речення з кількома підрядними поділяються на три види: ...
8. У складнопідрядному реченні між головною і підрядною частиною ставимо ...

296.1. | *Спишіть речення. Уставте пропущені літери, розкрийте дужки, розставте розділові знаки. Визначте види підрядних речень, накресліть схеми, укажіть засоби зв'язку.*

1. Герой то (не)той хто л..тить до сонця і палячи крила падає (в)низ. Це той хто верн..ться до людей що(б) їм показати куди треба йти (Кузьма Скрябін). 2. (Не)має нічого (не)можливого для тих хто вірить (Дзвінка Матіяш). 3. Коли хоч..ш зал..шатися самим собою (ні)коли (не)відкидай власних інтонацій (Т. Прохасько). 4. Мрія дає нуль якщо її (не)зробити ж..т..ям (Григорій Тютюнник). 5. Сім'я це одна з форм людського єднан..я яка покликан..а рятувати людину від самотності (Ю. Андрухович). 6. Життя це ріка у якій попутно й повально тече минавшина й теперішність добро і зло правда й кривда (І. Федорів). 7. І наша юність буде хай такою що(б) їй (ні)хто (не)заздрити (не)міг (В. Симоненко).

296.2. | *Складіть і запишіть два складнопідрядні речення зі словами немає, не має.*

297.1. | *Прочитайте речення. Якими сполучниками з'єднані головні й підрядні частини? Чи вплинула на зміст заміна синонімічних сполучників? Яких відтінків значення набувають речення?*

Ніхто того не бачив, що друг мій сумував.
Ніхто того не бачив, щоб друг мій сумував.
Ніхто того не бачив, як друг мій сумував.

298.1. | *Складіть і запишіть складнопідрядні речення, у яких головна й підрядна частини поєднуються б синонімічними підрядними сполучниками (що – щоб – як; який – що; який – де).*

Підрядні означальні речення найчастіше співвідносяться з відокремленими означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами. При цьому підрядні означальні граматично багатші від членів речення й виражають ознаку в різному часі й способі.

Підрядне обставинне речення можна замінювати дієприслівниковим зворотом лише в тому разі, якщо і в головному, і в підрядному реченнях присудки відносяться до однієї й тієї ж дійової особи.

299.1. | *Замініть підрядні означальні речення дієприкметниковими зворотами. Запишіть утворені речення. З'ясуйте семантико-стилістичні відмінності між синтаксичними синонімами.*

Продовження вправи на наступній сторінці.

1. Час, який віддаєш іншій людині, може виявитися найкращим подарунком (За Дзвінкою Матіяш). 2. Ростуть міста, яких не бачив світ (М. Рильський). 3. Він лежав просто неба, яке *засіяли* зорі (За І. Нечуєм-Левицьким). 4. Кожне дерево, яке зрубали люди, показує, що щось природне підтято і в людській душі (За В. Підмогильним).

299.2. | *Зверніть увагу на виділене слово. До чого приведе зміна наголосу в ньому? Самостійно доберіть пару сполучень зі словом засіяли, щоб було зрозуміле лексичне значення.*

300.1. | *Відредагуйте речення з дієприслівниковими зворотами, перебудовуючи їх у складнопідрядні речення. Запишіть утворені речення.*

1. Не дивлячись на труднощі в організації, поїздка на конференцію відбулася. 2. Перечитуючи твої листи, мені ставало легше на серці. 3. Обговорюючи проблему захисту рослин, була створена екологічна інспекція по охороні навколишнього середовища. 4. Озираючись назад, у пам'яті зринають незабутні зустрічі.

301.1. | *Розгляньте репродукцію картини Джона Еверетта Мілле «Сліпа дівчина». Що увиразнив художник в образі сліпої дівчини – обмеженість можливостей чи прагнення бути повноцінною людиною? Обґрунтуйте свою думку. Використайте складні речення.*

302.1. | *Прочитайте текст. Що нового ви дізналися про селфі? Доберіть заголовок. Випишіть складнопідрядні речення.*

Селфі – це *автопортрет*, зроблений за допомогою камери смартфона, фотоапарата чи веб-камери. Початком використання цього слова можна вважати 2002 рік, коли воно з'явилося в усмережжі. Слово «селфі» першим надрукував невідомий відвідувач австралійського інтернетного форуму ABC Online, який виклав у мережу свої світлини з підписом «selfie».

На звання винахідника селфі претендують також американці. Голлівудський фотограф Лестер Вісборд стверджує, що він першим сфотографував себе зі знаменитостями в стилі селфі ще в 1981 році.

Продовження вправи на наступній сторінці.

До речі, тривалий час світлини у стилі селфі вважали ознакою поганого тону, бо *фотокамери* в телефонах були низької якості. Утім, нині користувачі інтернету досить активно поширюють такі знімки в соціальних мережах, тому що людське бажання милуватися собою не має меж (За С. Омельчуком).

302.2. | Виконайте завдання.

1. Випишіть із тексту складнопідрядні речення. Визначте їх вид.
2. Укажіть, чим ускладнене перше речення тексту. Переробіть його на складнопідрядне. Запишіть.
3. Укажіть односкладне речення, що є частиною складного речення, визначте його вид.
4. Випишіть виділені слова. Яким способом їх утворено? Поясніть орфограми. Доберіть до цих слів аналогічні приклади.
5. До іменника *селфі* доберіть прикметник, утворивши словосполучення.
6. Випишіть із тексту порядкові числівники, утворіть від них кількісні. Утворені числівники провідмініайте за відмінками.

303.1. | Прочитайте й запишіть речення, розставляючи розділові знаки. Побудуйте схеми складнопідрядних речень.

Багато хто думає що мир то відсутність війни. Але знаєте мир це є дещо більше. Мир – ще й добрі стосунки між людьми коли ми не брешемо один одному не шукаємо вигоди не бажаємо зла. Мир треба нести кожного дня кожного дня треба налагоджувати контакти між людьми шукати доброго спілкування (За Любомиром Гузаром).

303.2. | Складіть речення за поданими схемами.

1. [ ], (доки).
2. [так], (що).
3. [ ], (так що).
4. [ ], (мов).
5. [ ], і [ ], а [ ].
6. (Коли), [ ], (що).

Гуртува́тися — а (se) uni, а (se) aduna, а (se) strînge.
Зринáти — 1) а ieși la suprafața apei; 2) перен. а reapărea, а ieși la iveală, а apărea; 3) а răsună, а scăpa din gură.

§ 35. Стилiстичнi особливостi безполучникових складних речень

Клоуз-тест

1. Безполучникове складне речення – це таке речення, ...
2. Простi речення, що входять до складного безполучникового, можуть бути ...
3. Мiж частинами складного безполучникового речення можуть бути такi смислові вiдношення: ...

304.1. | *За поданими схемами сформулюйте правила вживання роздiлових знакiв у складному безполучниковому реченнi.*

Однорiднi простi речення	Неоднорiднi простi речення	
Одночаснiсть, послiдовнiсть: [ ], [ ]	[ ]: [причина]	[ ] – [ ] рiзка змiна подiй
	[ ]:[пояснення, уточнення]	[ ] – [ ] протиставлення
Далекi за змiстом, ускладненi: [ ]; [ ]	[ ] : [доповнення]	[ ] – [ ] порiвняння
	[знати, чути..] : [ ]	[ ] – [наслiдок, висновок]
		[час] – [ ]
		[умова] – [ ]

305.1. | *Спишiть складнi безполучниковi речення, уставляючи роздiлові знаки.*

1. Мороз притискує зривається пiвнiчний вiтер мете снiг через рейки (О. Десняк).
2. Вiтер вiйнув листя з клена жовте жовто-золоте полетiло (П. Тичина).
3. Сонце грiє вiтер вiє з поля на долину над водою гне з вербою червону калину (Т. Шевченко).
3. Бачу здалеку хвиля iскриста грає вильно по синьому морi (Леся Українка).
4. В осiннiй час сiм погод у нас сiє вiє туманiє шумить мете гуде i зверху йде (Народна творчiсть).
5. Невiдомо звiдки налетiв вiтер зашумiли гiллям дерева... (А. Шиян)
6. Прийде осiнь у засiках буде хлiб золотий (О. Десняк).
7. Темная дiброва стихла i мовчить листя пожовтiле з дерева летить (Я. Щоголiв).

306.1. | *Випишiть речення в такiй послiдовностi: спочатку безполучниковi складнi речення, у яких потрiбно поставити двокрапку, а потiм – тире. Розставте роздiлові знаки.*

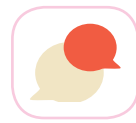

1. Ліс стоїть задумливий печальний йому ось-ось треба пишне своє вбрання скидати підставляти свої віти дощам холодним хуртовинам сніговим (Остап Вишня). 2. Осінь пензлем Левітана доторкнулась садів жовтим золотом багряним лист загравав затріпотів (О. Ющенко). 3. Згадала околиці рідні скрізь квіти рясні ясна роса (Леся Українка). 4. Вітри вщухли розп'ялися хрестами на вигоні вітряки (А. Головка). 5. Він бачив до Борислава пливли люди з гір і долин із містечок і сіл (І. Франко).

Ключ. Підкресліть останню букву кожного речення, прочитаєте назву однієї з найулюбленіших квіток українців.

307.1. | *Із поданих пар простих речень утворіть усі можливі безсполучникові складні речення. Запишіть утворені речення, поясніть розділові знаки.*

1. Люди дивуються. Восени знов зацвів бузок. 2. У хаті тепло й затишно. Весело поскрипує в каміні вогонь. 3. Глянув у протилежний бік. На обрії бовваніє густий-прегустий ліс. 4. Весна була суха. Зима буде на сніг глуха.

308.1. | *Прочитайте, визначте види складних речень, перетворіть їх у безсполучникові й запишіть, розставляючи розділові знаки.*

1. Відмерехтіли берези на узліссях, і яскраве листя їхнє прибили до землі безконечні холодні дощі (В. Мисик). 2. А сонце сідає за гребінь, і глибшає тіней хода (В. Боровий). 3. Здавалося мені, що десь далеко за досвітком і білою каламуттю схилилися над широким плесом Десни старезні діди (О. Аврамчук). 4. Обмерзлі кригою дерева дзвонили й лускотіли, неначе вони були скляні (І. Багрянний).

308.2. | *Напишіть есе «Професія моєї мрії». Використайте складні речення різних видів.*

Затріноміти — *a începe*) a tremura, a fremăta, a palpita.
Вщухати — *a se liniști, a se potoli.*
Вітряк — *moară de vînt.*
Бовваніти — *a se vedea, a se zări.*

§ 36. Синоніміка складних речень із сполучниками, без сполучників і простих речень

309.1. | Прочитайте речення. Що їх об'єднує? Проаналізуйте їх будову. Як такі речення називаються?

Через розмиті дороги будівництво мосту припинено.
Дороги розмило, і будівництво мосту припинено.
Будівництво мосту припинено, бо розмило дороги.
Дороги розмило – будівництво мосту припинено.

Часто складні речення з певною стилістичною метою можна замінити синонімічними простими реченнями або складними реченнями інших видів.

310.1. | За поданими початками за зразком змодельюйте прості речення з однорідними членами та складносурядні. Дослідіть стилістичні особливості цих конструкцій.

Зразок.

Дуби засумували і затихли.
і хмари облягли навколо діброви.

1. Небо ще світилося ... 2. Осінь щедро засипала дубовим листям по-сохлі трави ... 3. Світло хвилями ллється з неба ... 4. До землі прихилився зоряний вечір ...

311.1. | Перебудуйте подані прості речення в складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові та запишіть їх. Дослідіть, чи змінюється зміст речень у зв'язку з їх перебудовою.

1. Після дощу на галявині яскраво зазеленіла трава. 2. Через рік ми згадали той випадок. 3. У процесі підготовки до святкового вечора всі значно здружилися. 4. З огляду на несприятливі погодні умови екскурсію довелося відмінити. 5. Через негоду екскурсію відмінили. 6. Під час туристського походу хлопці й дівчата значно здружилися (Із довідника).

312.1. | *Запишіть речення, розставляючи розділові знаки. Перебудуйте речення так, щоб складно-сурядні стали простими з однорідними членами.*

1. З-за обрію насунули чорні хмари, і враз на небі не стало сонця. 2. День був ясний сонячний проте ще віяло прохолодою. 3. Яблуневий сад був невеликий але дерева стояли густо. 4. Дівчинка співала тихо та голос її звучав чарівно зворушливо.

312.2. | *Доповніть речення так, щоб в одному випадку це було складне речення, а в іншому – просте з однорідними членами. Визначте види складних речень.*

1. Над луками холонув синій вечір ... 2. Ринуло з неба ціле море світла ... 3. Так весело мені..

§ 37. Розділові знаки в складному реченні

313.1. | *Запишіть речення, розкриваючи дужки, уставляючи пропущені літери, розділові знаки. Обґрунтуйте орфограми й пунктограми. Побудуйте схеми речень.*

1. Дитинство д..вується молодість обурюється літа дають нам рівно- (вагу) (О. Довженко). 2. Мужність є (най)в..личніша властивість народ нею відзначений повин..н п..шатися собою (В. Стус). 3. Ж..т..я це шлях що переходить в шлях кінця (не)має ні одна дорога (Д. Павличко). 4. На твоєму жит..євому шляху камін..я яке ти повин..н пр..брати що(б) тим хто йде за тобою було легше (В. Сухомлинський). 5. Я вірю в(решті)решт здолає світло тьму і землю вб..р..же від катастрофи розум (М. Луків). 6. Якщо тіло брама душі то дім той ґанок на який душі дозвол..но в..ходи- тити (Т. Прохасько). 7. Літа стоятимуть як літери в паперах і рів..нь тиску в ріках та озерах пов'язаний з погодою лише (С. Жадан).

314.1. | *Запишіть складні речення, розставляючи розділові знаки.*

1. Я вірю що навколишній світ наше дзеркало що ми транслюємо те й отримуємо у відповідь (Слава Світова). 2. Стояти на роздоріжжі на перехресті вітрів хоча б раз у житті доводилося кожному але кажуть що

Продовження вправи на наступній сторінці.

піти новою дорогою то доля обраних (За І. Роздобудько). 3. Буває що люди плачуть лише всередині сльозами яких не видно і ці сльози дуже болючі (Дзвінка Матіяш). 4. Людям здається що вони змінюють події проте іноді події змінюють людей (Світлана Талан). 5. Як не можна спинити річку що зламавши кригу навесні бурхливо несеться до моря так не можна спинити націю що ламає свої кайдани прокинувшись до життя (М. Міхновський). 6. Я переконався що найбільше неповторності можна віднайти й відчутти в тому що здається подібним і незмінним у порах року у стадіях дня у кольорі трави у прозорості води у камінцях на річковому березі (Т. Прохасько).

315.1. | Прочитайте текст, визначте тему. Доберіть до нього заголовок.

«Що посієш, те й пожнеш», – говорить українське прислів'я. Саме тепер ти засіваєш своє поле, і врожай залежатиме від того, наскільки старанно ти його оброблятимеш.

Уже тепер ти маєш добре уявити собі, що освіта – це не тільки високі бали, а вміння добути з будь-якої інформації щось корисне. Просто визубрюючи матеріал підручника, ніколи не навчишся думати, міркувати, логічно мислити, аналізувати й порівнювати факти. Цим і [в'ідр'ізн'айец':а] освічена людина від тієї, яка відбула навчання.

Існує така закономірність: чим більше людина знає, тим більше їй хочеться дізнатися. Поруч із розумною, ерудованою людиною ніколи не буває нудно. Вона схожа на центр всесвіту, що динамічно [розви'вайец':я], в орбіту якого втягуються нові планети.

Знання дають силу й [упевне"н'іс'т'] у собі, а значить, це гарантія успіху в житті (А. Єланська).

315.2. | Виконайте завдання.

1. У першому й третьому абзацах укажіть речення, що складаються більше як із двох простих. Випишіть їх, побудуйте схеми, дайте загальну характеристику.

2. Запишіть виділене курсивом речення. Підкресліть головні й другорядні члени.

Продовження вправи на наступній сторінці.

3. Зробіть буквений запис слів, поданих фонетичною транскрипцією. Яке мовне явище вони ілюструють?

4. Укажіть спільнокореневі слова, що є в другому абзаці тексту.

5. Відтворіть усі можливі переноси з рядка в рядок слів *знання, все-світ, уявити*.

6. До іншомовних слів *інформація, динамічний, аналізувати, гарантія* доберіть українські відповідники.

7. Запишіть складне (складні) речення – прислів'я про користь навчання.

Рівновага — *echilibru, cumpănă, balanță*; *вивести з ~зи* а *dezechilibra, а descumpăni*.

316.1. | Спишіть речення, розставляючи розділові знаки.

1. Тільки цвіркун цвіркоче в житі шелестить сухий колос та інколи запідпадьомкає перепелиця. 2. Якось обернулася Харитя назад щоб покласти нажатую жменьку глянула навкруги і страх обхопив її. 3. *Босі ноженята ступали по втоптаній стежці над головою межі колосками синіло небо а з обох боків як стіни стояло жито й шелестіло вусатим колоссям.* 4. Харитя почула що її маленьке серце заболіло наче хто здавив його в жмені сльози затремтіли на її довгих віях. 5. Торік Харитя була ще маленька маленькими рученятами вона не могла вдержати серпа а тепер вже виросла набралася сили і руки побільшали. 6. Ялинка затремтіла від низу до вершечка наче злякалася несподіваного лиха і кілька зелених глиць упало на сніг. 7. Здорові кострубаті дуби грізно стояли в снігових заметах їм було байдуже що бурхав холодний вітер... (Із творів М. Коцюбинського).

316.2. | Виконайте синтаксичний розбір виділеного речення.

§ 38. Пряма і непряма мова. Діалог

Клоуз-тест

1. Пряма мова – це ...

2. Речення при прямій мові, що вказує на те, кому належать чужі слова, називається ...

3. Чуже мовлення, передане не дослівно, а лише зі збереженням основного змісту, називається ...

Продовження вправи на наступній сторінці.

4. Непряма мова зазвичай синтаксично передається як ...
5. Діалог – це ...
6. Дослівний (точний) уривок з чийого-небудь тексту або висловлювання, що служить для підтвердження чи пояснення певної думки – це ...

317.1. | Сформулюйте за схемами правила про розділові знаки в реченнях із прямою мовою.

A: «П».	A: «П!(?)»	
«П», – а.	«П!(?)» – а.	
A: «П», – а.	A: «П!(?)» – а.	
«П, – а, – п».	«П, – а, – п!(?)»	«П, – а. – П».
«П!(?) – а. – П!».	«П, – а: – П».	«П, – а: – П!(?)»

318.1. | Прочитайте тексти Бруно Ферреро. Визначте їх жанрову належність. Над чим тексти спонукають вас замислитися Що ви можете сказати про моральні принципи сучасної молоді?

Два вовки

Колись давно старець відкрив своєму онукові одну життєву істину:
 – У кожній людині йде боротьба, дуже схожа на боротьбу двох вовків. Один вовк представляє зло: заздрість, злість, ревності, жаль, егоїзм, амбіції, брехню. Інший вовк представляє добро: мир, любов, надію, істину, доброту й вірність.

Онук, зворушений до глибини душі словами діда, задумався, а потім запитав:

– А який вовк перемагає?

Старий усміхнувся й відповів:

– Завжди перемагає той вовк, якого ти годуєш.

Дружба

Одного разу двоє друзів посперечалися й один ударив іншого по щоці. Перший відчув біль, але нічого не відповів, мовчки написавши на піску: «Сьогодні мій найкращий друг ударив мене по щоці».

Після цього вони продовжили свій шлях пустелею й натрапили на оазу, де вирішили скупатися. Той, кого вдарили по щоці, ледь не втонув, але найкращий друг урятував його. «Сьогодні мій ліпший друг урятував мені життя! – висік порятований на камені, прийшовши до тями, і, звівши очі на друга-рятівника, пояснив: – Коли хто-небудь тебе ображає, треба написати про це на піску, аби вітер якнайшвидше усе зітер. Але коли хто-небудь робить нам добро, ми повинні висікти це на камені, щоб вчиняли так само й інші».

318.2. | До яких способів передачі чужого мовлення вдається автор? Із якою метою у текстах ужито пряму мову, діалог? Поясніть розділові знаки.

319.1. | Запишіть речення, розставляючи розділові знаки.

1. Роби добро мені казала мати і чисту совість не віддай за шмати! (Д. Павличко) 2. Я подумав тоді Тіні коротшають так само непомітно як і людське життя (Гр. Тютюнник). 3. Воскреснемо бо світить нам у віки прощтво Тараса Не вмирає душа наша не вмирає воля (Я. Гоян). 4. Сльозу солону втерши на вустах розчулений батько промовляє синочку мій дбай про корінь на ниві орній і в житті людському (Д. Косарик). 5. Усе можна виправдати високою метою написав Павло Тичина й додав та тільки не порожнечу душі (М. Жулинський). 6. Хтось із мудрих сказав добрі друзі як зорі ти не завжди їх бачиш але ти знаєш що вони завжди є (Із журналу). 7. Молодь найбільша загадка сучасності бо в ній таємниця майбутнього говорили на Стародавньому Сході (М. Сом).

320.1. | Спишіть речення, виправляючи порушені пунктуаційних норм під час передачі прямої мови. Обґрунтуйте вживання розділових знаків та складіть схеми речень.

1. А материнка всіх дітей гойдає і колискову пісеньку співає: Ой люлі, люлі, люлі, прихиліться до землі... (Л. Костенко) 2. «За спання не придбаєш коня!, – промовляла й будила нас мати» (В. Грінчак). 3. «Як дивно підібрані кольори! – сказав Олександр Кіндратович, обережно відбираючи в Холода букет. – «Чудесна гармонія!» (Ю. Мушкетик) 4. Прощай... – промовив журно. – Можливо, ми вже не побачимося (В. Шевчук). 5. Оглянулася я: Що тобі? – питаю (Марко Вовчок). 6. Я крикнув «Згода» – і одвів полки (Л. Костенко).

Особливості заміни прямої мови непрямою

Коли замінюємо пряму мову непрямою, то

- пропускаємо вигуки, частки, зрідка вставні слова;
- замінюємо дієслова наказового способу іншими формами;
- пропускаємо звертання, робимо їх членами речення (підметами, додатками);
- замінюємо займенники першої та другої особи формами третьої особи.

321.1. | *Перебудуйте речення з прямою мовою на речення з непрямою мовою. Поясніть пунктуацію.*

1. Хтось казав: «Найхарактерніша ознака посередності – це здатність сприймати як щось посереднє майстрів минулого» (П. Загребельний).
2. Питає у неба земля: «Чи ти будеш моїм оборонцем?» (М. Нагнибіда)
3. Жаба просить: «Присудіть мені воду!» (Народна творчість) 4. «Яка ти розкішна, земле, – думала Меланка. – Весело засівати тебе хлібом, прикрашати зелом, завітчати квітами» (М. Коцюбинський). 5. «Не проводжайте мене, – просила Ліля рідних. – Я скоро повернусь» (Я. Баш).
6. «Солодка моя, яка ти солона, вся з піни морської, мабуть», – сказав і не знав, що ввік від сьогодні мені вже судилось русалкою бути (М. Влад).

322.1. | *Прочитайте діалог. Поясніть розділові знаки. Розіграйте діалог. Запишіть по пам'яті.*

– Бабусю, скажіть, для чого людина живе на світі?

Бабуся всміхнулася й каже:

– Щоб жити вічно.

– Як це – жити вічно?

Бабуся каже:

– Ходімо до саду.

Пішли ми до саду. Там доцвітали чорнобривці. Бабуся збрала жменьку сухого насіння квітів, зав'язала у вузлик.

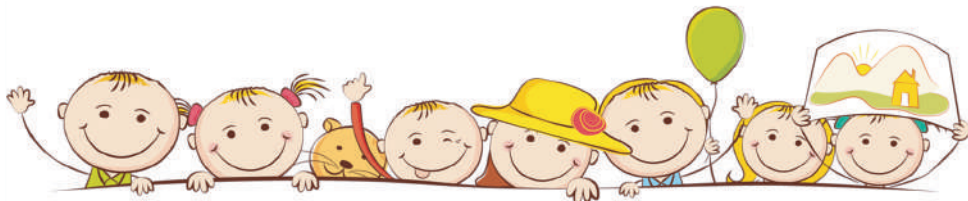
– Почекай до весни – зрозумієш, – сказала вона й поклала вузлик із насінням чорнобривців у сухий куточок.

Настала весна. Ми з бабусею посіяли на грядці насіння. Зійшло, піднялося, зацвіло. Які вони красиві, ці чорнобривці. Кращі, ніж восени.

– Ось і людина живе, щоб вічно жила її краса, – сказала бабуся. – Батьки живуть, щоб виховувати дітей. А діти потім народжують своїх дітей, щоб вічно жив людський рід.

– А для чого живе людський рід? – знову питаю я.

– Для щастя (В. Сухомлинський).

322.2. | Яка основна думка висловлення? Чи поділяєте ви її? Які ваші життєві пріоритети? Складіть і розіграйте діалог «Хочеш бути щасливим – будь ним!»

323.1. | Передайте цитати реченнями з прямою мовою. Прокоментуйте розділові знаки.

1. Благословен той день і час, Коли прослалалась килимами Земля, яку сходив Тарас Малими босими ногами... (М. Рильський) 2. Нема на світі України, немає другого Дніпра, а ви претесея на чужину шукати доброго добра (Т. Шевченко).

323.2. | Напишіть есе «Моя земля – земля моїх батьків, дідів, і прадідів, і сивих поколінь...» Використайте різні способи передачі чужої мови.

Висікати — 1) *a täia, a toca, a ciopîrîi*; 2) *перен. a biciui, a da bici*.

Посередність — *mediocritate, caracter mediocru*.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Види мовленнєвої діяльності

§ 39. Аудіювання

324.1. | Назвіть основні види мовленнєвої діяльності. Який із них, на вашу думку, є найпродуктивнішим?

324.2. | Ознайомтеся з відомостями про аудіювання. Доповніть їх власними міркуваннями про важливість уміння слухати-розуміти.

Аудіювання – це вид мовленнєвої діяльності, під час якого людина одночасно сприймає мовлення й аналізує його, концентруючи на ньому свою увагу й волю.

це основа спілкування й пізнання світу

це основа успішного засвоєння інформації

це вміння вилучати необхідну інформацію

324.3. Назвіть види аудіювання, їх ознаки. У чому полягає відмінність між глобальним, детальним та критичним аудіюванням?

325.1. Прослухайте текст. Визначте тему й основну думку висловлення. Укажіть стиль мовлення тексту.

Культура мовлення

Культура мовлення – це система вимог, регламентацій стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності.

Належна культура мовлення – це свідчення розвинутого інтелекту й високої загальної культури особистості. Одним із завдань культури мови є подолання мовних стереотипів: стереотипи мовлення – це стереотипи мислення.

Культура мовлення має велике національне й соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовного спілкування, ефективно здійснення всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення. Вона не сумісна з багатослів'ям, словоблуддям, фальшивою патетикою. «Де багато слів, там панує бідність», – говорив Ф. Бекон.

Тільки через високу культуру мовлення проявляються невичерпні потенції мови, гармонія її функцій.

Культура мовлення суспільства – це чи не найяскравіший показник стану його моральності, духовності, культури взагалі. Словесний бруд, що заповонив мовлення наших співгромадян, мовленнєвий примітивізм, вульгарщина – тривожні симптоми духовного нездоров'я народу. Експериментально доведено, що грубе слово як негативний подразник діє кілька секунд, але реакція на нього триває декілька годин і навіть днів. Як наслідок – порушення нервової та серцево-судинної діяльності людини, її хвороба, а іноді й смерть.

Шляхи підвищення особистої культури мовлення – різноманітні. Для початку слід:

- виробити стійкі навички мовленнєвого самоконтролю й самоаналізу;
- не говорити квапливо – без пауз, «ковтаючи» слова;
- частіше «заглядати у словник» (М. Рильський), правопис, посібники зі стилістики;
- вивчати мовлення майстрів слова;
- читати вголос (особливо прозові тексти), із дотриманням усіх аспектів нормативності;

Продовження вправи на наступній сторінці.

- зачувати напам'ять художні твори, причому не тільки віршовані;
- оволодівати жанрами, видами писемного мовлення, зокрема ділового мовлення;
- привчити себе до систематичного запису власних думок та спостережень, щоденникових записів, сімейної хроніки тощо;
- виробити звичку читання з «олівцем у руках»: жоден цікавий і вартісний вислів не повинен бути втрачений для вас.

Шляхів до мовної досконалості безліч. Але всі вони починаються з любові до рідної мови, з бажання майстерно володіти нею, з відчуття власної відповідальності за рідну мову.

Тому висока культура мовлення – це не інтелігентська забаганка, а життєва необхідність для народу (В. Іванишин).

325.2. | Виконайте тестові завдання.

1. У тексті немає відповіді на запитання
  - А про те, що таке словоблуддя
  - Б про симптоми духовного нездоров'я народу
  - В про те, що є свідченням розвинутого інтелекту
  - Г про те, чим є висока культури мовлення

2. За словами Ф. Бекона, бідність панує там,
  - А де люди не працюють
  - Б де багато слів
  - В де керуються емоційними поривами
  - Г де кожен думає лише про себе

3. Гармонія функцій мови проявляється через
  - А багатство стилів мовлення
  - Б знання правил орфографії й пунктуації
  - В різноманіття жанрів
  - Г високу культуру мовлення

4. Удосконалення мови відбувається
  - А на рівні слухаю-розумію
  - Б у процесі читання книг
  - В через культуру мовлення
  - Г шляхом поповнення словникового запасу

5. Культура мовлення має
- А історичне значення
  - Б національне значення
  - В суспільно-політичне значення
  - Г національне й соціальне значення

6. Грубе слово в тексті названо
- А емоційним поривом
  - Б тілом бездуховності
  - В ознакою невихованості
  - Г негативним подразником

325.3. | *Продовжте речення Щоб удосконалити мовлення, потрібно ...*

325.4. | *Доведіть або спростуйте тезу «Плекання культури мовлення – обов’язок кожного». Доберіть переконливі приклади з літератури й життя.*

§ 40. Діалог

Пригадайте особливості діалогічного мовлення.

• наявність ланцюга реплік, які «народжуються» спонтанно в процесі спілкування

• граматична неповнота речень

• використання простих синтаксичних конструкцій

• використання різних за метою висловлювання речень

Які стилі мовлення можуть бути реалізовані в діалозі?

326.1. | *Прочитайте уривок есе «Найкращі вправи на м’язи серця» сучасної письменниці Катерини Бабкіної. Визначте основну думку прочитаного.*

Волонтерство й благочинність роблять нас щасливими, бо мало що так продає і спонукає, як щастя ...

Волонтерство тренує одразу багато м'язів серця, добра прокачка яких робить життя якіснішим: уміння віддавати і забувати про себе і свої потреби на користь інших; уміння зупинятися і поважати свої потреби, любити свої бажання, розуміти, що маєш на них право; уміння докладати зусиль і вірити в результат, мислити позитивно; уміння прийняти відсутність позитивного результату і взагалі будь-якого результату своїх найщиріших дій; уміння довіряти обставинам; уміння не вірити взагалі нікому й нічому; уміння бути частиною складного організаційного механізму; вміння покладатися лише на себе; уміння вірити, що від тебе залежить абсолютно все; уміння прийняти те, що іноді від тебе взагалі нічого не залежить; уміння бути безстрашним і вміння прощати собі свій страх і взагалі прощати собі, іншим, світові і йти далі.

Чесно, не можна без цього всього вижити й анітрішки не збожеволіти, і нема кращого способу всього цього навчитися, ніж взяти і почати щось робити, щось понад свої буденні дії, зорієнтовані на здобуття їжі та безпеки для себе і своїх найближчих. Робити щось, потрібне комусь і йде. Це і є волонтерство.

326.2. | *Складіть асоціативне гроно до слова волонтерство на основі прочитаного.*

326.3. | *Складіть діалог, висловлюючи думки про волонтерство й волонтерів. Чи погоджуєтесь ви з думкою про те, що волонтерство називають творчістю крізь призму душі та серця, а волонтерів – мирними воїнами світла?*

ПАМ'ЯТАЙТЕ: репліки в діалозі слід будувати так, щоб заохотити співрозмовника висловити власну думку.

327.1. | *Розгляньте малюнки, схарактеризуйте ситуації спілкування. Складіть і розіграйте діалог (16-18 реплік) за малюнком (на вибір). Використайте доречні міміку й жести.*

328.1. | *Складіть діалог (16-18 реплік) за словами Ірен Роздобудько «Я хочу, щоб люди змінювалися всередині!» Наведіть приклади вияву волонтерства в наші дні.*

Хочете більше знати про волонтерство – прочитайте збірку «Волонтери. Мобілізація добра» – книгу про звичайних людей, які творять надзвичайні діла.

§ 41. Читання

329.1. | *Прочитайте. Поміркуйте над питанням про те, як характеризує людину її ставлення до читання. Доповніть текст інформацією про види читання.*

Читання – це один із видів мовленнєвої діяльності, основними компонентами якого є сприйняття тексту й активна переробка інформації.

Читання – це творчий процес. Уміння читати передбачає, з одного боку, оволодіння технікою читання, тобто правильним озвученням тексту, записаного в певній графічній системі, а з другого – уміння осмислювати прочитане (визначати логіку, структуру висловлювання, робити висновки й формулювати їх своїми словами, критично оцінювати одержану інформацію, сприймати її та використовувати у відповідних життєвих ситуаціях) (За О. Біляєвим).

329.2. | *Доберіть заголовок до малюнка. Як ви розумієте зображене?*

330.1. | Прочитайте текст мовчки, потім – уголос. Доберіть до тексту заголовок. Визначте стиль мовлення. Назвіть його характерні особливості.

Самооцінка – це те, як людина себе бачить. Якщо людина відчуває себе невдахою, думає, що в неї нічого не вийде, що не варто щось змінювати в житті, що так уже склалося, то ми можемо вважати самооцінку людини низькою. Отже, самооцінка – це віра в себе.

На Землі живуть мільярди людей, які мають різні характери, різну зовнішність, різне виховання. Але як часто ми чуємо про самотність людини. «Розкоші людського спілкування» (за висловом Екзюпері) заважає уявлення про власні недоліки, невіра в себе й недостатня любов до себе. Як можна очікувати любові й розуміння від інших, якщо ми самі себе не любимо й не розуміємо?

Любов до себе – це не те саме, що себелюбство, самозакоханість чи зарозумілість. Любов до себе стає передумовою й мірою нашого ставлення до ближніх. Досвідчені психологи твердять: якщо людина не має достатньої любові до себе, то вона не спроможна любити інших. «Полюби ближнього свого, як самого себе». Якою мірою ми можемо любити ближніх, коли не любимо себе? Відсутність любові до себе породжує відсутність любові до інших. Ми не любимо, бо нас не люблять, бо ми не любимо. Народна мудрість говорить: «Шануй сам себе, шануватимуть і люди тебе».

Люди здатні розв'язати всі свої проблеми, якщо навчаться з розумінням і любов'ю ставитися до себе та до своїх ближніх, утверджуючи власну гідність, навчившись любити добро в інших. Бо самоповага й позитивна самооцінка не егоїстичні. Ми достойні любові до себе (Р. Безпальча).

330.2. | Дайте відповіді на запитання.

1. Яка основна думка тексту? Як вона розкривається?
2. Кому текст адресований? Яку нову інформацію для вас він містить?
3. Чи погоджуєтеся ви з думкою автора? Чому?
4. Визначте мікротеми тексту.
5. Що в тексті головне, а що – другорядне?
6. Над чим текст спонукає вас задуматися?

330.3. | Поясніть афоризм Григорія Сковороди «Коли я хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю».

§ 42. Есе

331.1. | Прочитайте й запам'ятайте відомості про есе.

Есе (франц. *essai* – спроба, проба, нарис) – невелике висловлювання вільної композиції, що виражає індивідуальні враження й міркування з конкретного приводу або питання й свідомо не претендує на вичерпну відповідь.

Завдання есе – змусити читача замислитися, розбудити здивування, самостійність думки, потребу в самовираженні.

332.1. | Прочитайте текст. Доведіть, що це приклад есе. Визначте його тему й основну думку.

Прекрасна мить життя

Безцінна мить життя... Ні на що не промінюю осінній шепіт голих дерев, ніжний дотик метелика, звук скрипучого снігу, сизокрилу хмару літньої грози і квітучі сади, що зводять з розуму п'яним ароматом. Безцінним є повітря, яким наповнюю груди й дихаю, і вода, якою втамовую спрагу.

Продовження вправи на наступній сторінці.

Безцінні соловейко на калині та жайвір у небі... Кожна мить життя – прекрасна й захоплююча.

Життя довге, широке, а ще глибоке, як могутня ріка. Воно стає неосяжно великим, коли отримуєш насолоду від будь-якої його миті, від дрібнички навіть із макове зернятка.

Якщо відверто радіти близьким, кожній хвилині спілкування з ними, якщо не стомлюватися любити й мріяти, якщо захоплюватися щомиті, життя подарує благодать і вічність. Не чекаю від життя чуда – воно вже дано: я живу. Мені пощастило народитися! І це лише перша щаслива миттєвість із безкінечної низки життєвих подій.

А на думку великого Гете, «велич людини в тому, що вона єдине з усіх створінь, здатне перетворити мить у вічність»... (За матеріалами Інтернету)

333.1. | Розгляньте таблицю. Підготуйте лінгвістичне повідомлення про види есе, їх ознаки. З'ясуйте, у чому полягає відмінність у побудові вільного й формального есе.

<i>Види есе</i>	
<i>Вільне</i>	<i>Формальне</i>
<p>Ознаки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – невеликий обсяг (7-10 речень); – вільна форма і стиль викладу; – довільна структура; – обов'язкова вимога: наявність позиції автора. 	<p>Ознаки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дотримання структури тексту, – наявність відповідних компонентів (тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки); – обґрунтування (аргументування) тези.
<i>Побудова вільного есе</i>	<i>Побудова формального есе</i>
<p>1. ВСТУП, у якому необхідно обґрунтувати вибір теми, правильно сформулювати тезу.</p>	<p>1. ВСТУП – один абзац.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Використовуйте «пастки» для залучення уваги, такі як: цитата, вірш, питання, роздуми, незвичайні факти, ідеї або смішні історії.
<p>2. ОСНОВНА ЧАСТИНА, у якій відбувається розгортання думки щодо порушеної проблеми та подається її аргументація</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Немає необхідності висловлювати в першій пропозиції основну думку. • Уникайте таких фраз, як «Це есе про...» або «Я збираюся поговорити про...».

Продовження таблиці на наступній сторінці.

3. УЗАГАЛЬНЕННЯ

висновків відповідно до теми.

2. ОСНОВНА ЧАСТИНА – 2-3 абзаци.

- Виражайте свої думки зрозуміло.
- Підкріплюйте основні ідеї фактами, роздумами, ідеями, яскравими описами, цитатами або іншою інформацією чи матеріалами, які інтригують і захоплюють увагу читача.
- Використовуйте довідкові матеріали, щоб усунути тавтологію.

3. ВИСНОВОК – один абзац.

- Продемонструйте вашу позицію щодо порушеної проблеми.
- Зробіть узагальнення та аргументацію, яка підсумовує викладене в основній частині.

334.1. | Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. Доведіть, що це есе. Визначте його вид.

Сенс життя людини

Над сенсом життя тисячоліттями мислять учені, філософи, поети. А мені здається, що я розумію сенс життя. Звичайно ж, сприймаю я його по-своєму. І не розумом, а почуттям.

Буває такий стан, коли кожною клітинкою тіла відчуваєш: живеш. Щохвилини пізнаєш радість життя. Ось саме до такого почуття люди прагнуть весь життєвий шлях. І саме в ньому вони все бачать сенс життя, хоча пояснюють його по-іншому. По-різному пояснюють. Хтось – служінням Батьківщині, хтось – особистою матеріальною вигодою, престижем, успіхом, хтось – користю суспільству, служінням людям. Хтось бачить сенс життя в сімейному затишку, теплі та продовженні роду, а хтось – у релігії, у філософських ідеях, в екстримі, азарті, владі над іншими.

Але насправді все це – лише шляхи, якими людина приходиться до омріяного відчуття повноти життя. Особисто для мене, як для багатьох інших людей, життя наповнюється сенсом завдяки любові до дорогих мені людей. Це найпрекрасніший шлях, як я вважаю. Любов та кохання взагалі наповнюють сенсом цей світ і коли-небудь врятують його. Як співав Володимир Висоцький: «Я дихаю, і значить, я кохаю. Я кохаю, значить, я живу».

Я вважаю, що насправді люди живуть усе-таки не заради життєвих цілей, а заради самого процесу життя. Можливість відчувати кожную крапельку дощу, що падає на плечі літнім днем. Або бачити, як сонячні промені просвічують крізь зелене листя дерев.

Продовження вправи на наступній сторінці.

Мати можливість говорити з іншими живими істотами, обмінюватися з ними думками.

А різні цілі в житті людей – це насправді засоби відчувати себе живим, більше відчувати життя, отримувати задоволення від нього. Загалом, усе більше випробовувати на собі життя у всіх його проявах: радості, переживаннях, щасті, любові, пристрасті, гніву, смутку. Сенс життя – це і є його вершина (За матеріалами Інтернету).

334.2. | Дослідіть мовну будову есе. Що, на вашу думку, сприяє зацікавленості читача?

Есе цікаве тоді, коли в ньому є непередбачувані (парадоксальні) висновки, несподівані повороти, цікаві зчеплення.

Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію і лексику. На перший план виступає особистість автора.

335.1. | Чи погоджуєтеся ви з позицією автора вправ 334 про сенс життя? Напишіть вільне есе, викладаючи власні міркування щодо порушеної проблеми. Доберіть заголовок, який виражав би основну думку.

§ 43. Усний переказ тексту профорієнтаційної тематики

336.1. | Складіть хмару слів про сучасні професії.

337.1. | Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Чи актуальна проблема, порушена авторкою тексту? Що нового ви дізналися із прочитаного?

Вибір за вами!

Кожному абітурієнтові дуже важливо розуміти свій майбутній шлях. Отже, необхідно прогнозувати не тільки знання та навички, які можна отримати протягом років навчання, але й своє місце на ринку праці. Адже реально набута майбутня професія за спеціальністю може вказати на рівень ефективності набутих знань та навичок протягом навчання.

Згідно сучасної статистики популярності професій в Україні, юриспруденція вважається найпрестижнішим напрямом працевлаштування. Такий висновок можна зробити з аналізу численності бажаючих отримати юридичну освіту. Різноманітні експертні оцінки також свідчать про високий соціальний статус юриста в українському суспільстві.

Усе більш популярним напрямом навчання стає медицина. Не менш привабливими професіями вважаються професії менеджерів та банкірів, незважаючи на перенасичений ринок праці спеціалістами цих професій. За даними аналізу ринку праці, експерти зробили висновок, що чисельність спеціалістів з юридичною та економічною освітою досягне норми за умови, якщо випуск цих спеціалістів у вишах України припинити на 5 років. Проте всім нам відомо, що досвідчені спеціалісти з високим рівнем професіоналізму завжди потрібні. Залишається тільки здобути цей досвід.

Якщо ж поглянути на ринок праці України, який є частиною глобального світового ринку праці, то на ньому все більшу роль відіграють інформаційні технології.

Світові експерти кажуть, що з розвитком Інтернету все більше втрачає актуальність проблеми пошуку роботи. Адже зараз вже нікого не здивуєш своїм працевлаштуванням «в Інтернеті». Усе більшої популярності набуває професія фрілансера, яка частіше за все не вимагає від професіонала ні освіти, ні досвіду роботи. Усе, що потрібно, – наявність комп'ютера та високошвидкісного Інтернету. Але не треба забувати про всі ризики неофіційного працевлаштування.

Дослідники стверджують, що вже за 4-6 років багато підприємств у найрізноманітніших галузях захочуть мати в штаті фахівців, які одночасно обізнані в психології, фізіології та соціології. І можуть не тільки проаналізувати реакцію аудиторії, а й змоделювати її.

Дизайнер емоцій повинен буде передбачити, як споживач сприйме той чи інший товар або контент сайту. Його завдання – знаходити методи впливу на споживачів через конкретні органи відчуття та виводити їх на певні емоції та дії.

Відомо, що за професіями у сфері інформаційних технологій майбутнє. Адже вже зараз відбувається досить високий рівень попиту на спеціалістів наступних професій: системного адміністратора комп'ютерних систем та спеціаліста комп'ютерних мереж, програміста, дизайнера, аналітика та радника комп'ютерних систем.

Не забувайте, що професію треба обирати «для душі», навіть якщо вона не така й престижна на ринку праці. Надзвичайно складно, навіть неможливо займатися все життя справою, яка вам не подобається.

Вибір за вами! (Ольга Білинська)

337.2. | Назвіть ключові слова і словосполучення тексту.

337.3. | Визначте мікротеми тексту. Складіть план.

337.4. | Перекажіть текст «Вибір за вами!» за самостійно складеним планом.

§ 44. Письмовий переказ із творчим завданням

Переказ – це передача первинного тексту як певної змістової і структурної цілісності.

Творче завдання передбачає самостійну побудову текстів.

Творче завдання – самостійно побудований текст – може

вписуватися

- у структуру первинного тексту під час переказування

продовжувати

- основний зміст переказу

становити

- окрему самостійну частину роботи

338.1. | Прочитайте тексти й порівняйте їх. Укажіть, що їх об'єднує й у чому відмінність.

1. Голуби – птахи, поширені на всій планеті, крім Арктики та полярних зон. Відомо, що існує більше 300 видів голубів.

Голуби бувають розміром від горобця до курки. Оперення жорстке, тверде, щільно прилягає до тіла. У найпоширеніших сизих голубів забарвлення сірого, чорного, рудого або білого кольору, що на світлі переливається синім чи зеленим кольорами. Голова малого розміру. Птах має вигнутий шиферно-чорний дзьоб із яскраво вираженим білуватим кольором восковиці в основі. Очі малі. Розмах крил досягає не більше сорочка п'яти сантиметрів. Довжина лап близько 15 сантиметрів. Рух пальців знаходиться під свідомим контролем птаха, хоч і обмежений напрямками (Із підручника).

Продовження вправи на наступній сторінці.

2. А голуб був чудесний! Неабиякий собі там сивак копійчаний, а такої чистої сірої масті, що, здавалося, хтось умисно, коли голуб був увесь чорний, узяв та рівненько й дрібненько прикрасив його білим. Тільки кінчики пір'їн на хвості та на крилах лишилися чорні, як у чорнило вмочені. Голівка малесенька, витончена, не кругла, а довгаста. А дзьобик?! Це ж не дзьобик, а пташине зернятко, ніжне, рожеве.. Шийка горда, не довга й не коротка, спинка ввігнута, хвіст трубою, пір'їн у ньому десь не менше тридцяти шести. А крила, видно, такі легкі та сильні: як пушинку, тіло носять (Із учнівського твору).

Художній стиль мовлення

Ознаки:

ЗАВДАННЯ:

- образність;
- уживання тропів;
- естетика мовлення;
- експресія

вплив на людську психіку, почуття, думки через зміст і форму тексту

Мовні засоби:

- конкретно-чуттєва, емоційно-експресивна лексика;
- авторські новотвори;
- поширене застосування дієслівних форм;
- уживання речень різних типів, синтаксичних зв'язків;
- наявність стилістичних фігур.

339.1. | Прочитайте текст. Визначте його стильову належність. Думку обґрунтуйте.

Знак

— Мамо, підемо гуляти? – удесяте питає мала.

— Підемо.

Стільки роботи... Треба палити, гріти воду для купання, позбирати буряки, нарвати слив на повидло, підмести подвір'я, бо завтра неділя, а мама прийде з городу змучена. У жінки затремтіли губи. Коли тепло, роботи як на каторзі, з ранку до вечора, а стане холодно – сиди в хаті. Чоловіка нема, роботи для неї також. Нема за що жити. Мала не розуміє. Хоче, щоб з нею бавилися, читали казки. Нема коли. Нема коли. Нема коли.

— Підемо.

— До того краника?

— Так. Хіба недовго.

Продовження вправи на наступній сторінці.

Жінка кидає ключ під відро, і вони швидко-швидко йдуть до хвіртки, за якою свобода. Так вона колись у дитинстві тікала на річку чи до лісу, щоб часом не завернули і не загадали щось робити. Мала вчепилася брудними пальчиками за рукав, шапка злізла на очі. За сходами, що ведуть з горбка, вони сповільнюють крок.

— Мамо, я так люблю ходити до того краника!

— Я так само.

На покинутому полі, серед острівця зеленої трави б'є невеликий струмінь води, залишки колишнього водогону. Мала стає на дощечку, крутить краном то ліворуч, то праворуч, ухиляючись від бризок.

— Можна, я ручки помию?

Жінка сидить на траві. Ноги її обважніли, руки чорні від колення слив. Нема сили. Треба пришити гудзика до курточки, то вже увечері, як вкладе малу спати і сидітиме на кухні, дрімаючи над книжкою, єдиною розкішшю в її безрадiсному iснуванні. Простудиться, вода холодна. Але несила щось сказати. Болісний клубок підкочується до горла. Нема коли приголубити дитину, піти з нею до лісу чи поїхати до міста. Півгодини забави з краником, поки вона тут перебуває в заціпенінні, хоч із землі тягне холодом, а в неї хворі нирки.

— Мамо, я курточку обляпала!

— Добре, – механічно каже жінка.

— Може, додому підемо? Баба прийде, буде сердитися.

— Ще трошки!

Ще трошки, ще кілька хвилин нерухомості. Десь далеко-далеко ліс. На краю світу. За ним сідає сонце. Піти б колись туди, лягти в траву і заснути!..

— Мамо, помацай ручки!

Руки в неї вже чисті, але холодні й червоні. Жінка дихає на них, цілує, щоб зігріти, тулиться щокою до дитячого личка. З того боку, де сонце, вилітає троє білих голубів. Вони роблять над жінкою і дитиною три круги і зникають; наче їх не було.

— Ти бачила, доню, голубів, бачила? Вони дають нам знак, що ми будемо щасливі з тобою, що у нас все буде добре.

— А чого? – питає мала, задерши догори голову (Галина Пагутяк).

339.2. | *Складіть план тексту.*

339.3. | *Випишіть слова, словосполучення, що сприяють уявленню змісту.*

339.4. Які почуття, емоції викликав у вас текст? Що, на вашу думку, могло передувати зображеній події? Оптимістично чи песимістично звучить кінцівка твору? Чому ви так вважаєте?

339.5. Перекажіть текст за складеним планом. Доповніть переклад розповіддю про те, що чекає на дівчинку в майбутньому.

§ 45. Усний твір-роздум у науковому стилі

340.1. Прочитайте текст про особливості наукового стилю. Попрацюйте в парах: поставте одне одному запитання про ознаки, якими характеризується науковий стиль мовлення. Доповніть останній абзац тексту прикладами мовних засобів.

Науковий стиль – функціональний різновид літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі освіти і науки.

У науковому стилі виокремлюють такі підстили з жанрами: *власне науковий* (жанри: монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези); *науково-популярний* (жанри: статті у неспеціальних журналах, науково-популярна література); *науково-навчальний* (жанри: статті в підручниках, лекції, бесіди).

Основним призначенням цього стилю є повідомлення про результати дослідження, формулювання ідей, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, опис ознак, роз'яснення явищ, систематизація знань, узагальнення й висновки досліджень тощо.

Науковий стиль характеризують абстрагованість, інформативність, понятійність, предметність, логічність, узагальненість, однозначність, точність, ясність і об'єктивність викладу, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових відношень, висновки.

Основні мовні засоби цього стилю: абстрактна лексика, символи, велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, зразків-символів; часте вживання іншомовних слів, наукова фразеологія, цитати, посилання, одностороння загальноживана лексика, безособовість синтаксису, відсутність вказівки на особу автора (із підручника).

341.1. | Прочитайте текст. Доведіть, що він наукового стилю мовлення. Визначте його характерні ознаки.

Топографія Запорізького краю

Простір землі, зайнятий запорізькими козаками, мав переважно степовий характер. Характерним явищем степів є так звані балки, яри й байраки. Балками називали тут більш чи менш глибокі долини з пологими берегами, вкриті травою, інколи лісом. Балки служать природними жолобами для стоків води з відкритих степових місць у ріки, річки, озера, лимани. Геологічною мовою балками називають вкриті лісовою чи трав'яною рослинністю яри.

Ярами ж називаються балки з крутими, оголеними берегами, що обвалюються від весняних і дощових розливів і тому пропускають воду в шари свого підгрунтя. Байраками називаються ті самі яри, але неодмінно вкриті лісом, більш чи менш високим і густим.

Довжина балок значна. Вони завжди йдуть у напрямку до Чорного чи Азовського моря.

В історії запорізьких козаків балки, яри й байраки мали певне значення. У балках чи біля балок закладали спочатку бурдюги, тобто землянки, потім зимівники й, нарешті, села сімейних запорожців. Головним чином будівництво сіл відбувалось біля балок по обох берегах Дніпра, тоді біля балок по берегах степових річок.

Усіх балок, ярів і байраків у степах запорізьких козаків була справді незліченна кількість. За даними XVII й XVIII століть балок з правого берега Дніпра було 95, а з лівого – 36. З найперших відомими були такі: Хортицька, Люта, Золота, Крейдяна, Верхня Солонецька й Нижня Солонецька. Зі степових балок найвідомішими були Дубова чи Гайдамацька, що виходила до притоки Інгульця, а також балка Княжі Байраки, що починається від притоки Інгульця Жовтих Вод.

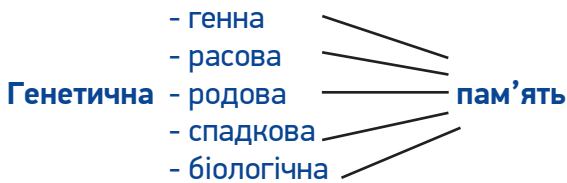
За переказом, ця балка отримала свою назву від котрогось із князів Вишневецьких, який висушив усі водянні джерела у власній землі, щоб заморити спрагою своїх селян. В історії запорізьких козаків балка Княжі Байраки стала дуже відомою як місце першої битви гетьмана Богдана Хмельницького з поляками на Жовтих Водах у травні 1648 року (За Д. Яворницьким).

341.2. | Визначте основну думку тексту. Чому важливо знати, звідки й хто ми є? Доберіть аргументи й приклади до сформульованої вами тези.

Словничок

Генетична пам'ять – це гіпотетична сукупність спадкових реакцій, що передаються суб'єкту через покоління за допомогою генів.

За даними сучасної лінгвістичної науки, роздум становить собою тип мовлення, який виражається в сукупності речень, що ґрунтується на умовисновку як вищій формі мислення.

Текст роздуму – це ланцюг суджень та умовисновків задля обґрунтування, доведення певної думки – тези. Як докази, наводяться різноманітні факти та явища. Речення в тексті-роздумі мають причинно-наслідкові зв'язки.

- **Вступ** готує до сприйняття проблеми.
- Потім висувається **теза**, тобто та думка, яку необхідно довести.
- **Докази** становлять собою ланцюг фактів. Вони можуть підтверджуватися **прикладми**.
- Завершується текст-роздум **висновками**, які є, як правило, підтвердженням висунутої тези або ж висловленням оцінки, вражень.

Основними ознаками тексту-роздуму є висловлення певної думки (тези), достатність аргументації, логічна послідовність викладу матеріалу, стилістична обробка (В.І. Вороніна).

342.1. | Розгляньте світлини. Які місця рідного краю ви впізнаєте? Що вам відомо про зображені архітектурні шедеври?

342.2. | Відшукайте на сайтах Інтернету або в спеціальній літературі інформацію про Одеський театр опери й балету, маєток Курисів, Білгород-Дністровську фортецю. Складіть усний твір-роздум у науковому стилі про архітектурні шедеври Одещини. Висловіть своє ставлення до проблеми збереження генетичної пам'яті.

§ 46. Письмовий твір-роздум на морально-етичну тему

343.1. | Прочитайте текст. Визначте його тему. Що виражає заголовок – тему чи основну думку? До якого стилю мовлення належить текст?

Людину в собі треба будувати

Складова частина характеру порядної людини – прямота, чесність, правдивість, принциповість, відповідальність за слово й діло. У поєднанні цих рис із вихованістю, тактовністю, чуйним ставленням до людей виявляється наша духовна сила, наше піклування про загальне добро.

Кожен із нас – будівничий, скульптор, який творить самого себе.

Праця душі починається з об'єктивної, чесної оцінки самого себе, того, чим ти живеш, що тебе хвилює, тривожить. Це роздуми про те, що ти робиш, про твої успіхи в навчанні, у праці, про ставлення до батьків, учителів, друзів і недругів, про те, що вже досягнуто і чого ще треба досягти. Це і здатність співпереживати, боліти болями інших людей, насамперед батьків, рідних, друзів, повага до інших, відповідальність за свої вчинки перед собою та перед суспільством (Із календаря).

Словничок

Мораль – це система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства.

Етика – наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей.

Морально-етичні проблеми – це такі проблеми, які торкаються питань поведінки, особливостей характеру, поглядів, переконань, що визначають життєву позицію людини.

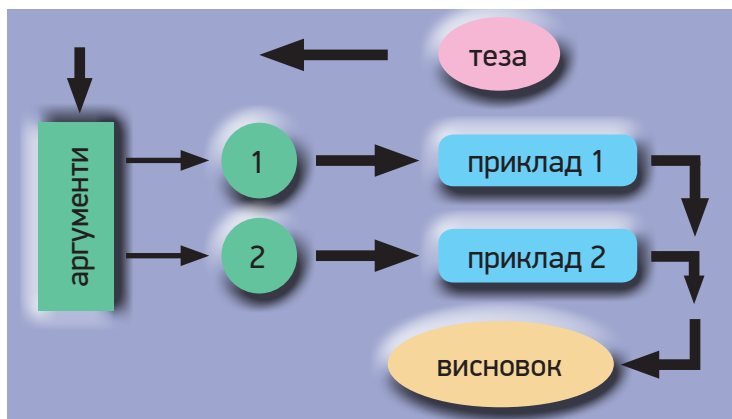
344.1. | Прочитайте теми до творів. Які з них пов'язані з морально-етичними проблемами? Обґрунтуйте свою думку.

1. Людину в собі потрібно будувати. 2. Берег дитинства. 3. Сучасних підлітків можна назвати «гуглами». 4. Мова – душа народу. 5. Діти покоління «зет». 6. Цінуймо кожну мить життя. 7. «Я – подорожник, прикладайте мене до рани». 8. Духовний Чорнобиль. 9. Чи зможуть селфі замінити сімейні фото?

344.2. | Назвіть морально-етичні проблеми, що стосуються сучасної молоді. Поміркуйте, за допомогою якого типу мовлення найкраще зможемо розкрити порушені проблеми?

345.1. | Розгляньте алгоритм. Складіть лінгвістичне повідомлення про роздум.

346.1. | Прочитайте текст. Поміркуйте, над якими питаннями він спонукає вас задуматися. Доберіть заголовок. Визначте тему та основну думку. До якого типу мовлення належить текст?

Якщо цінності – це те, що людина вважає важливішим за все, то головними цінностями кожного повинні бути такі: сім'я, свобода, праця, творчість, друзі, відповідальність, чесність, вихованість. На жаль, нині вони не дуже актуальні.

Раніше людину вважали неповноцінною, якщо вона мала відмінні од решти цінності. Тепер, якщо твої головні цінності не гроші, влада чи стосунки з протилежною статтю, на тебе подивляться як на НЛО або ж із краплиною жалю (бо як же так, якщо в тебе такі несучасні цінності), здвигнуть плечима і просто відвернуться як від чогось неприємного, бридкого.

Соціологічні дослідження ціннісних орієнтацій молоді останнього десятиріччя переконують, що в їхній свідомості формується тип особистості, яка насамперед цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті залежать саме від неї. З одного боку, це непогано, адже орієнтація на власні сили, розум, здібності під час досягнення життєвих цілей потребує роботи над собою, наполегливого оволодіння знаннями. Утім найголовніше, щоб у процесі виконання цих завдань не формувалася людина-егоїст, яка зможе переступити межу заради досягнення своєї мети.

Отже, нам потрібно зробити все необхідне, щоб молодь зробила переоцінку своїх цінностей і дійшла висновку, що такі цінності, як родина, свобода, праця, творчість, друзі, відповідальність, солідарність, чесність, вихованість – найголовніші (За матеріалами Інтернету).

346.2. | Чи погоджуєтесь ви з аргументами щодо порушеної в тексті проблеми? Думку обґрунтуйте.

347.1. | Уявіть ситуацію: вам запропонували роботу в популярному інтернет-виданні. Роботу оголошено на конкурсній основі. Умови конкурсу – написати твір. Адресат мовлення – ровесники. Мета спілкування – поділитися своїми переживаннями, поглядами, за потреби сприяти переосмисленню ціннісних орієнтацій молоді.

Напишіть твір-роздум на морально-етичну тему в публіцистичному стилі за темою «Плакаймо папороті цвіт у своїй душі».

§ 47. Формальне есе

ПРИГАДАЙМО!

Есе -

це суб'єктивний, індивідуальний, самостійний простір, де формуються позиції, висловлюються думки, передбачення та демонструється відповідне індивідуалізоване ставлення до порушеної проблеми.

348.1. | Прочитайте вислів Монтеля. Поміркуйте над тим, що визначає специфіку жанру есе та метафоричність мовних засобів.

Я вільно викладаю думку про всі предмети, навіть ті, що виходять за межі мого розуміння й кругозору. Висловлюю її задля того, щоб дати поняття про мої переконання.

«Три кити есе» -

ВРАЖЕННЯ - РОЗДУМИ - АСОЦІАЦІЇ

Завдання есе - це не розповідь про життєву ситуацію, а інформування про спричинені нею ідеї, їхні пояснення, ненав'язливе намагання переконати в чомусь адресата мовлення.

349.1. | Прочитайте тексти. Поміркуйте, який із них – есе. Обґрунтуйте свою думку.

349.2. | Визначте тему й основну думку есе. Доберіть заголовок.

1. Немає на світі нічого прекраснішого за природу. Краса її полягає в здатності наповнювати нас певними почуттями.

Коли світить сонце, ми відчуваємо себе щасливими. Розпочинати день із сонячного ранку куди приємніше, ніж із дощового чи морозного. Відразу хочеться прокинутися раніше, спланувати більше справ, устигнути щось зробити. Коли йде дощ, багато людей відчуває сум або хвилююче піднесення. Дехто звертається до творчості: пише картини, поезії чи створює інші шедеври.

Природа – володарка життя, а ми, люди, – її діти. Вона любить нас, дарує нам красу, щодня нагадує про себе то ніжним промінням сонця, то життєдайною краплиною дощу (Із учнівського твору).

2. Чи є щось прекрасніше за природу? Вона чарує своїми дивами, дарує радість і страх, захоплення й розчарування, наповнюючи нас почуттями.

Жовтогаряча осінь пахне теплим чаєм, зігріває пледом та звучить шерхотом листя.

Зима виблискує, іскриться, рипить під ногами білим кольором снігу. Ця красуня в льодовій діадемі кусає морозом.

Весна біліє підсніжниками в лісі, жовтіє кульбабками на галявині, зеленіє бруньками на деревах.

Літо пахне травою, морем та небом. Після нестерпної спеки вмивається грозою, сплетеною з шуму крапель та басового рокотання грому.

Ні! Таки в природі немає поганої погоди! (Із учнівського твору)

350.1. Прочитайте слова Ліни Костенко. Що ви можете сказати про емоційний стан поетеси? Що, на вашу думку, стало мотивом такого настрою?

Ой люди, люди –
Божа подобизна,
До чого ж ви цю землю довели?

350.2. Розгляньте малюнок. Який художній прийом використано на зображенні? Доберіть заголовки до малюнка.

351.1. Поміркуйте про те, яке питання сьогодні більш актуальне – природа в душі людини чи душа людини в царині природи. Напишіть про це есе, скориставшись поданою пам'яткою. Доберіть заголовок.

ПАМ'ЯТКА

Правила, яких варто дотримуватися при написанні есе
(за І. Звоненко)

- Вступна частина має бути стислою, але виразною й містити в собі центральний метафоричний образ.
- Останнє речення вступу й перше речення основної частини мають бути органічно пов'язаними. Сутність зв'язку: пояснення правомірності метафори.
- Основна частина пов'язана з висновком не лише за думкою, а й за способом мовного оформлення через центральний образ.
- Есе має містити озвучену кінцівку: це може бути ствердження будь-чого, запитання або ж остаточно не завершений роздум.
- Вдалий варіант закінчення есе – використання афоризмів і цитат.

§ 48. Ділові папери

352.1. | Прочитайте текст. Назвіть вимоги, що ставляться до офіційного документа.

Ділове мовлення – один із видів мовлення, який характеризується особливостями стилю, лексики, сфери використання.

Кожна людина повинна вміти скласти й написати заяву, довідку, доручення, розписку, автобіографію, протокол, характеристику, правильно написати доповідну записку, заповнити анкету, написати план роботи, запрошення та інші документи.

Документ – це засіб закріплення інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності й розумову діяльність людини; це будь-яке офіційне свідчення, доказ достовірності дії, предмета, поняття.

Для всіх текстів рукописних чи друкованих документів характерні такі ознаки: ясність, точність, компактність, гранична стислість викладу з використанням термінології, часте вживання віддієслівних іменників, відіменних прийменників, складних сполучників, оповідний характер викладу, перевага прямого порядку слів у реченнях, слабка індивідуалізація стилю мовця, повна відсутність художньо-зображувальних засобів (О.Біляєв).

352.2. | Назвіть стиль мовлення, який обслуговує ділові стосунки.

352.3. | Прочитайте текст про ознаки офіційно-ділового стилю мовлення.

Головними стильовими ознаками офіційно-ділового стилю є такі ознаки: 1) точність, що не допускає іншого тлумачення; 2) неприватний характер; 3) стандартизованість, стереотипність у побудові тексту; 4) регульовально-імперативний характер документів.

Точність формулювань досягається передусім уживанням спеціальної технології, однозначної не термінологічної лексики. Типова ознака ділового мовлення – обмежені можливості синонімічної заміни; повторюваність слів, переважно термінів.

Неприватний характер ділового мовлення виражається в тому, що в ньому відсутні дієслова 1-ї та 2-ї особи, особові займенники 1-ї та 2-ї особи, а форми 3-ї особи дієслова і займенника часто вживаються в неозначено-особовій формі: *зауважують, переконують, підсумовують*.

Стандартизованість цього стилю мовлення виражається у вживанні великої кількості стійких зворотів: *згідно з розпорядженням, набирати чинності, у визначеному порядку, доводимо до відома і т. ін.*

Регульовально-імперативний характер текстів офіційно-ділового стилю спонукає до вживання неозначеної форми дієслова, почасти ланцюжка дієслів – взаємопов’язаних інфінітивів. Для посилення категоричності вживаються стилістично-забарвлені прислівникові слова: *необхідно вжити заходи, повинен беззаперечно виконувати, неухильно дотримуватися, усувати недоліки* (Із посібника).

353.1. | Ознайомтеся з вимогами щодо складання автобіографії. У яких випадках і навіщо складається цей документ?

Автобіографія		
Це документ, у якому особа повідомляє основні факти своєї біографії. Кожне нове повідомлення пишеться з абзацу.	- Текст документа пишеться від першої особи. - Інформація про факти, події викладається у хронологічній послідовності. - Обов’язкова вимога	Реквізити: 1. Прізвище, ім’я, по батькові; дата народження, місце народження. 2. Відомості про освіту. 3. Відомості про трудову діяльність (місця роботи, посада). 4. Відомості про громадську діяльність.

Продовження таблиці на наступній сторінці.

	- установлене написання дат.	5. Короткі відомості про склад сім'ї. 6. Дата (зліва). Особистий підпис (справа).
--	------------------------------	--

354.1. | Прочитайте автобіографію.

Автобіографія

Я, Фетеску Микола Іванович, народився 13 листопада 2003 року в с. Новоселівка Кілійського району Одеської області.

Відвідував дитячий садок «Ромашка». 2009 року вступив у перший клас Новоселівської загальноосвітньої школи. Нині навчаюся в одинадцятому класі.

Беру участь у громадському житті класу і школи. Є адміністратором класної сторінки в соціальній мережі Facebook, головним редактором електронної шкільної газети.

Займаюся спортом. Маю II юнацький розряд з легкої атлетики.

Мій батько – Фетеску Іван Миколайович, водій маршрутного таксі «Соняшник». Мати – Фетеску Олена Іванівна, учителька математики Новоселівської загальноосвітньої школи.

10 жовтня 2019 року

Підпис

354.2. | Складіть автобіографію за поданим вище зразком. Дотримуйтеся правил написання цього документа.

355.1. | Прочитайте текст про доручення, реквізити цього документа.

Доручення – це документ, яким організація чи окрема особа надає іншій особі право на певну діяльність чи отримання матеріальних цінностей.

Доручення поділяються на особисті (особа доручає особі) й офіційні (установа доручає особі чи установі). Особисте доручення юридично правомірне лише в тому випадку, коли підпис особи, яка склала доручення, засвідчив керівник установи печаткою й підписом. Офіційні доручення друкуються на спеціальних бланках.

Реквізити доручення:

1. Назва документа.
2. Текст.
3. Дата.
4. Підпис особи, яка складала доручення.
5. Засвідчення підпису.

356.1. | Прочитайте зразок доручення. Визначте, який це документ – офіційний чи особистий. Назвіть його реквізити.

Доручення

Я, Фетеску Світлана Василівна, доручаю Крецу Павлу Семеновичу отримати в касі видавництва «Україночка» гонорар за статтю.

Доручення дійсне до 15 грудня 20.. року.

10 листопада 2019 року.

Підпис С. В.Фетеску

Підпис С. В. Фетеску засвідчую:

Директор Саратської загальноосвітньої школи

I-III ступенів

Підпис С. І. Мазур

356.2. | Напишіть особисте доручення, у якому ви доручаєте своїй сестрі або своєму братові одержати у відділенні Нової пошти бандероль на ваше ім'я.

357.1. | Прочитайте зразок розписки. Підготуйте повідомлення про цей документ та його реквізити. Звірте свої міркування з матеріалом, поданим нижче. Порівняйте доручення й розписку. Чим відрізняються ці документи?

Розписка

Я, учень 11 класу Саратської загальноосвітньої школи I-III ступенів Крецу Павло Семенович, отримав від учителя української мови Коваленко Марини Геннадіївни 3 (три) книги для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. Повернути книги до 31 травня 2020 року.

05 вересня 2019 року

Підпис П. С. Крецу

Підпис Крецу П. С. засвідчую:

Директор Саратської загальноосвітньої школи

I-III ступенів

Підпис С. І. Мазур

Розписка

це письмове підтвердження певної дії, що мала місце як передача й отримання документів, грошей, матеріальних цінностей.

- 1. Назва документа.
- 2. Прізвище, ім'я, по батькові, посада особи, яка дає розписку, підтверджує отримання цінностей.
- 3. Прізвище, ім'я, по батькові, посада особи, яка передає цінності.
- 4. Перелік точного найменування цінностей, їх кількість, вартість.
- 5. Підстава передачі й отримання цінностей.
- 6. Дата, підпис, засвідчення підпису.

357.2. | *Напишіть розписку про отримання вами в директора Будинку культури костюмів для проведення новорічного балу.*

358.1. | *Прочитайте текст. Перекажіть зміст прочитаного.*

Заява – це документ, адресований установі чи вповноваженій особі, у якому викладається прохання чи пропозиція з коротким обґрунтуванням. Заява слугує підставою для видання наказу або розпорядження.

Заява завжди пишеться від руки в одному примірнику.

Заяви бувають прості (містять лише прохання чи пропозицію) і складні (з обґрунтуванням прохання чи пропозиції, можуть наводити перелік документів, що додаються до заяви).

359.1. | *Розгляньте схематичне зображення заяви. Розкажіть про її реквізити та вимоги щодо оформлення документа.*

		1. Адресат (назва організації, установи чи посада особи в давальному відмінку) 2. Адресант (прізвище, ім'я, по батькові, посада в родовому відмінку без прийменника)
--	--	---

3. Назва документа		
4. Текст		
5. Додатки		
6. Дата		7. Особистий підпис

359.2. | *Напишіть заяву про заміщення вакантної посади IT-менеджера компанії Binotel.*

360.1. | *Напишіть заяву до приймальної комісії закладу освіти, у якому ви маєте намір здобути вищу або середню спеціальну освіту.*

361.2. | *Скористайтесь посиланням й ознайомтеся з інструкцією щодо подання електронної заяви на вступ до ЗВО (закладів вищої освіти). Поміркуйте про переваги й недоліки заяви в електронній формі.*

362.1. | *Перевірте себе: за сформульованими фразами визначте вид документа. Назвіть його реквізити.*

1. Я, Марущак Яна Дмитрівна, народилася 22 березня 2003 року.
 2. Прошу допустити мене до участі в конкурсі-проекті «Тарас Шевченко єднає народи».
 3. Я, Василюк Сергій Ігорович, учень 11 класу, отримав від учителя фізичної культури Проценка Ігоря Петровича спортивний інвентар.
 4. Я, Гришко Марія Василівна, доручаю Проценка Ларисі Миколаївні одержати грошовий переказ.

Зміст

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ОДНА З НАЦІОНАЛЬНО–КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

§ 1. Роль мови у формуванні й самовираженні особистості 4

ОРФОГРАФІЧНА Й ОРФОЕПІЧНА НОРМИ

ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРФОЕПІЯ. ОРФОГРАФІЯ

§ 2. Основні фонетичні одиниці української мови. 7

§ 3. Правильна вимова голосних і приголосних звуків, звукосполучень і наголосу в словах. 11

§ 4. Позначення на письмі голосних та приголосних звуків 17

ЛЕКСИЧНА І ФРАЗЕОЛОГІЧНА НОРМИ

Лексикологія. Фразеологія (поглиблення)

§ 5. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень. Походження й розвиток лексичного значення 23

§ 6. Однозначність і багатозначність. Стилiстично забарвлені лексичні засоби мови. 25

§ 7. Лексика української мови за походженням 29

§ 8. Лексика української мови за сферою її використання, стилістичною диференціацією. Активна і пасивна лексика. 31

§ 9. Фразеологічне багатство української мови. 33

ОРФОГРАФІЧНА НОРМА

Будова слова. Словотвір. Орфографія § 10. Значущі частини слова 36

§ 11. Твірна основа та словотворчі засоби. Основні способи словотвору 39

§ 12. Стилiстичні функції основоскладання і словоскладання. Особливості вживання абрeвіатур 42

§ 13. Стилiстичні функції категорії роду та числа іменників 45

§ 14. Правильне вживання відмінкових закінчень іменників. Використання кличного відмінка 49

§ 15. Лексико-граматичні групи прикметників. Перехід прикметників з одного розряду в інший 52

§ 16. Синоніміка форм ступенів порівняння прикметників. Стилiстичні функції прикметника.

Особливості вживання коротких і нестягнених повних прикметників 55

§ 17. Групи займенників за значенням. Синоніміка форм особи. Експресивно-стилістичні відтінки в значенні особових займенників	58
§ 18. Правильне вживання займенників, їх форм. Стилістичне використання займенникових форм	61
§ 19. Відмінювання кількісних числівників на позначення десятків і сотень, дробових та власне кількісних складених числівників. Стилістичні функції числівника	64
§ 20. Паралельні відмінкові закінчення кількісних числівників, їх стилістичні особливості. Правильне вживання числівників з іменниками в називному й непрямих відмінках	67
§ 21. Система дієслівних форм: дієвідмінювані, відмінювані й незмінювані форми. Дві основи дієслова. Способи творення видових пар дієслова. Двовидові дієслова	69
§ 22. Форми вираження способів дієслова. Синоніміка способів дієслова. Стилістичні можливості наказового способу. Творення часових форм дієслова	72
§ 23. Творення та правопис активних і пасивних дієприкметників. Перехід дієприкметників у прикметники. Використання дієприкметників у різних стилях.	76
§ 24. Творення та правопис дієприслівників. Стилістичні властивості дієприслівника. Правильне вживання дієприслівників	80
§ 25. Групи прислівників за значенням. Творення прислівників. Правопис прислівників і прислівникових сполучень, утворених від іменника з прийменником. Стилістичні функції прислівника	82
СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ. ВИГУК	
§ 26. Прийменник. Перехід повнозначних слів у прийменники. Синоніміка прийменників	86
§ 27. Сполучник. Синтаксичні функції сполучника. Перехід повнозначних слів у сполучники. Відмінність сполучників від сполучних слів	88
§ 28. Частка. Уживання часток у препозиції й постпозиції. Функції модальних часток. Особливості вживання заперечних часток не, ні.	90
§ 29. Вигук. Групи вигуків за походженням і значенням. Стилістичні функції вигуків.	92

СИНТАКСИЧНА, ПУНКТУАЦІЙНА, СТИЛІСТИЧНА НОРМИ

Синтаксис і пунктуація (поглиблення)

§ 30. Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них	94
§ 31. Підмет і присудок. Уживання односкладних і двоскладних речень. Використання неповних речень	96
§ 32. Просте ускладнене речення. Розділові знаки в простому реченні	100
§ 33. Складне речення. Розділові знаки в складному реченні	113
§ 34. Особливості зв'язку підрядних речень із головним. Синоніміка підрядних сполучників	116
§ 35. Стилiстичні особливості безсполучникових складних речень.	120
§ 36. Синоніміка складних речень із сполучниками, без сполучників і простих речень	122
§ 37. Розділові знаки в складному реченні	123
§ 38. Пряма і непряма мова. Діалог	125

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Види мовленнєвої діяльності

§ 39. Аудіювання	129
§ 40. Діалог. Пригадайте особливості діалогічного мовлення.	132
§ 41. Читання	134
§ 42. Есе.	136
§ 43. Усний переказ тексту профорієнтаційної тематики.	139
§ 44. Письмовий переказ із творчим завданням	141
§ 45. Усний твір-роздум у науковому стилі	144
§ 46. Письмовий твір-роздум на морально-етичну тему	147
§ 47. Формальне есе.	149
§ 48. Ділові папери	151

Навчальне видання

СВІНТКОВСЬКА Світлана Андріївна
ВЕРГОТІ Лідія Танасіївна
ТКАЧЕНКО Світлана Іванівна

Українська мова

(рівень стандарту)

Підручник для 11 класу з навчанням молдовською мовою закладів
загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено.**

Відповідальний за випуск *Юрій Морщавка*
Редактор *Ігор Помазан*
Дизайн *Ольга Постнікова*
Комп'ютерна верстка *Михайло Чумак*
Технічний редактор *Микита Каліберда*

Формат 70x100 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 13.
Наклад 172 примірників. Зам. № 9-3026.

ТОВ «ТО «Соняшник»
Адреса видавництва: 61115, м. Харків, а/с 3182.
helianthus.com.ua/books
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 5180 від 11.08.2016 р.

Віддруковано
в КТ «Забеліна-Фільковська Тетяна Сергіївна
і компанія Київська нотна фабрика»
04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 51А
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3983 від 17.02.2011 р.